

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK SİYASİ YAŞAMINDA SİYASİ
PARTİLERİN OLUŞUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR ORHAN GÖKÇE

HAZIRLAYAN
ELİF AKDOĞAN
054228001013

KONYA 2008

ÖZET

Cumhuriyet döneminde siyasi partilerin oluşumu Mudafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin devamı sayılan Cumhuriyet Halk Partisi ile başlamıştır. 1930'lu yıllar Türkiye'nin gelişmesi için işlevsel bölünmelerin yaşandığı yıllardır. Bu gelişmelerin neticesinde Türk siyasi yaşamında yerel-kültürel çatışmalar yerini, sosyo-ekonomik çıkar çatışmalarına bırakmıştır.

Cumhuriyetin ilanından 1945 yılına kadar olan zaman dilimi, Türk siyasi hayatında başka kurulmuş partilerin varlık gösterememesi ile tek partili dönem olarak adlandırılmıştır.

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması, Türk siyasi yaşamında bir dönemi kapatıp, yeni bir dönemi; çok partili dönemi başlatmıştır. Ekonomik çıkar çatışmasından oluşan partinin, 27 Mayıs 1960'da faaliyetine son verilmesi, akabinde 1961 anayasasının genişlettiği siyasi katılım yolları, sivil halkı kimlik arayışına sokmuş ve siyasi hayatımızda bu sefer 1980 yılına kadar olan zaman diliminde ideolojik kutuplaşmaları başlatmıştır. Genel olarak, sosyalist, milliyetçi ve dinci ideolojiler bu dönemde ve bir kısmı da günümüze kadar devam eden, siyasi partilerin oluşumunu sağlamıştır. CHP bile bu dönemde kendine ideolojik tanımlar yakıştırmıştır.

1980 yılında 12 Eylül 1980 ihtilali ile Türk siyasi yaşamına damgasını vuran pek çok parti kapatılmış, fakat siyasi yasakların kalkmasıyla da eski liderler yeni isimlerle kurulmuş, sözde yeni partilerinin başlarına sırayla geçmişlerdir. Aslında ekonomik bir terim olan liberalizm, bu dönemde yeniden söyleniş edilmeye başlanmış, özellikle sağ partilerin oluşum programlarında en çok telaffuz edilen terim olmuştur.

Türkiye artık her yönden gelişen bir ülke olduğu için 28 Şubat 1998'deki askeri müdahale de gelişmiş bir müdahale olup, cunta yerine post-modern darbe olarak Türk siyasi yaşamında tarihe geçmiştir. Bu en modern darbemiz Refah Partisinin çözülmesine, yenilikçi kanadın ayrılıp, tezimizde en son olarak aktardığımız Adalet ve Kalkınma Partisini kurmasına vesile olmuştur.

Genel değerlendirme yapıldığı zaman Türk siyasi yaşamında siyasi partiler, genel olarak M.Dugerver'in parti oluşumları açıklamasındaki parlamento içinden doğan partilere girmektedir. Aynı zamanda sosyo-kültürel bir oluşum şekli yapılacak olduğu zaman da Mardin'in merkez-kenar çatışması ve kenarın siyasal katılım krizinden oluşmuştur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Siyasi Parti Tanımı.....	3
1.2. Siyasi Parti Tipleri.....	4
1.2.1 Kadro Partileri.....	4
1.2.2 Kitle Partileri.....	6
1.3. Parti Sistemleri.....	8
1.3.1. Tek Parti Sistemi.....	8
1.3.1.1. Sosyalist Partiler.....	9
1.3.1.2. Komünist Partiler.....	10
1.3.1.3. Faşist Partiler.....	10
1.3.2. İki Partili Sistem.....	12
1.3.3. Çok Parti Sistemi.....	14
1.2.4. Hakim Parti Sistemi.....	16
1.4. Siyasal İdeolojiler.....	17
1.4.1. Liberalizm.....	16
1.4.2. Sosyalizm.....	17
1.4.3. Ulusçuluk(Milliyetçilik).....	19
1.4.4. Dinler.....	20
1.4.5. Atatürkçülük (Kemalizm).....	21

2. BÖLÜM. SİYASAL SİSTEMDE SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVLERİ VE SİYASİ PARTİLERİN OLUŞUMLARI

2.1. Siyasal Sistemde Siyasi Partilerin İşlevleri	
2.1.1 Menfaatlerin Birleştirilmesi İşlevi.....	23
2.1.2 Siyasal Katılma İşlevi.....	24
2.1.3 Siyasal Toplumsallaşma İşlevi.....	25
2.1.4. Yöneticilerin Eğitilmesi ve Değiştirilmesi İşlevi.....	26
2.1.5. Siyasal Sistemin İşleyişine İlişkin İşlevler.....	27
2.1.6. Program Yapma İşlevi.....	28
2.1.7. Haber Alma-Verme İşlevi.....	29
2.1.8. Partilerin Kendilerine İlişkin Faaliyetleri.....	29
2.2. Siyasi partilerin oluşumları.....	30
2.2.1. Kurumsal Teori.....	30
2.2.2. Kriz(Tarihsel Durum) Teorileri.....	32
2.2.2.1. Meşruluk Krizi.....	32
2.2.2.2. Bütünleşme Krizi.....	33
2.2.2.3. Katılma Krizi.....	34

2.2.3. Modernleşme Teorisi.....	34
2.2.4. Partilerin Birleşme Veya Bölünme Şeklinde Oluşmaları.....	36
2.2.5. Dünya’da Siyasi Partilerin Oluşması.....	36
2.2.5.1. İngiltere’de Siyasi Partilerin Oluşması.....	37
2.2.5.2. Amerika’da Siyasi Partilerin Oluşması.....	38
3. BÖLÜM TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERİN OLUŞMASI.....	40
3.1. Tek Partili Dönem.....	41
3.1.1. Cumhuriyet Halk Fırkası.....	41
3.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	43
3.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	46
3. 2. 1945-1960 Dönemi.....	50
3.2.1 Milli Kalkınma Partisi.....	52
3.2.2. Demokrat Parti.....	53
3.2.2.1. Partinin Oluşmasını Hazırlayan Dış Etmenler.....	53
3.2.2.2. Partinin Oluşmasını Hazırlayan Ekonomik Etmenler.....	54
3.2.2.3. Partinin Oluşmasında Rejim İçi Muhalefet.....	57
3.2.3. Millet Partisi.....	61
3.3. 1960-1980 Dönemi.....	62
3.3.1 Adalet Partisi.....	65
3.3.2 Yeni Türkiye Partisi.....	65
3.3.3 Türkiye İşçi Partisi.....	65
3.3.4 Milliyetçi Hareket Partisi.....	67
3.3.5 Güven Partisi Partisi.....	68
3.5.6 Milli Nizam(Selamet)Partisi.....	68
3.4.7 Demokrat Parti.....	71
3.4 1980 Sonrası Dönem.....	72
3.4.1 Doğru Yol Partisi.....	73
3.4.2. Sosyal Demokrasi Partisi.....	73
3.4.3. Anavatan Partisi.....	74
3.4.4. Demokratik Sol Parti.....	74
3.5. 28 Şubat Krizi.....	75
3.5.1. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	78
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.k	: Adı Geçen Kaynak
AP	:Adalet Partisi
AK PARTİ	:Adalet Ve Kalkınma Partisi
ANAP	:Anavatan Partisi
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
DP	:Demokrat Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
DSP	:Demokratik Sol Parti
HP	: Halkçı Parti
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	:Milli Nizam Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırkası
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TpCF	:Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
RP	:Refah Partisi
YTP	:Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Siyasi parti kavramını genel olarak halk iradesinin en etkin şekilde yansıtıldığı kurum olarak tanımlayabiliriz. Çünkü siyasi partileri, diğer tüzel kişilerden ayıran en önemli özellik, ülke çapında faaliyet göstermek ve seçimler yoluyla milli iradenin oluşmasını sağlamaktır.

Batıdan doğuya bütün toplumlarda siyasi örgütler artık parti niteliğindedir. Siyasi partiler artık günümüzde en modern halini almıştır. Batı Avrupa ülkelerinde oluşmaya başlayan ve gelişmişliğin getirisi olarak görülen siyasi partilerin oluşumları şekilleri ülkeden ülkeye fark gösterse de gelişmiş ya da az gelişmiş, hemen hemen bütün ülkelerde aynı tür bunalım, krizler ve işlevsel bölünmeler sonucunda oluştukları ortaktır.

Parlamento yetkisinin ve oy hakkının genişletilmesi, aynı zamanda demokratik ideolojinin de yaygınlaşması parti oluşumlarına etkili olmuştur. İlk olarak 19.yy Batı Avrupa'sında oluşumları gözlenen siyasi partilerin, Türk siyasi yaşamında da ciddi şekilde oluşumu İkinci Meşrutiyet dönemine dayanmaktadır. Bu araştırma konusu cumhuriyet dönemindeki siyasi parti oluşumlarıdır. Cumhuriyetin ilan edilmesi ile demokratik yaşamın vazgeçilmezi sayılan siyasi partiler Türk siyasi hayatına da haklı olarak girmişlerdir. .

Siyasi partilerin oluşumunda etkili olan bunalım ve krizler genelde şu şekilde sınıflandırılmaktadır. Meşruluk krizi, bütünleşme krizi, katılma krizi, nüfuz bunalımı ve kimlik bunalımıdır. Günümüzde demokratik gelişmeler neticesinde modernleşme siyasal katılmayı ve örgütlenmeyi getirmiş, bu yeniliklerde siyasi partilerin doğuşuna neden olmuşlardır. Türkiye'deki siyasal hayata bakıldığında partilerin genellikle parlamentoda bulunan büyük partilerin birtakım sebeplerle bölünmeleriyle veya birleşmeleriyle doğdukları görülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde önce siyasi partinin tanımı yapılmış, parti tipleri, parti sistemleri ve partilerin oluşumunda etkili olan inanç ve fikirlerin bulunduğu siyasal ideolojiler açıklanmıştır.

İkinci bölümde artık kavram olarak tanımlanan siyasi partilerin işlevleri tek tek sırasıyla belirtilmiştir ve siyasi partilerin kökenleri araştırılmıştır, parti oluşumlarına neden olan krizler aktarılmıştır. Dünyada ve ülkemizdeki bazı dikkat çeken partilerin hangi krizler neticesiyle oluştuğu bu bölüm içinde aynı başlıklar altında örnek olarak verilmiştir.

Üçüncü bölümde tezin konusu olan Türk siyasi yaşamında siyasi partilerin oluşumları dönemlere ayrılarak Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan partiler ve nasıl oluştukları hem genel olarak dönemlerin kendi başlıkları altında anlatılmış, hem de Türk siyasi yaşamında önemli yeri olan, dikkat çeken partiler tek tek ayrı başlıklar altında anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

Siyasi partiler ilk olarak sosyo-ekonomik değişim sonucunda demokrasinin gelişmesi ile iktidarın paylaşılmak zorunda kalınması neticesinde İngiltere, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde oluşmaya başlamışlardır.¹

Çalışmanın bu bölümünde demokratik yaşamın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partinin tanımı yapılmış ve siyasi parti tipleri, parti sistemleri kavramları açıklanmıştır.

1.1.SİYASİ PARTİNİN TANIMI

Siyasal partiler, günümüz siyasal yaşamında bireylerin oy verme yoluyla ülke siyasetini, kamu politikalarını belirleme hususundaki demokrasinin özünden gelen olağan yetkilerini kullanabildikleri birer mekanizmadırlar.²

Tarık Zafer Tunaya siyasal partiyi “Politik parti, belli bir politik program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yoluyla gerçekleştirmek amacını güderek kurmuş oldukları bir topluluktur” şeklinde ifade etmiştir.³“Politik partiler, çağdaş demokratik düzenlerin vazgeçilmez unsurları olup, politik katılmayı gerçekleştiren en önemli kurumlardır. Bu bakımdan partiler, demokratik çoğulcu düzenin ilkelerini toplumun her kesimine benimsetmek ve toplumsal çözümü bu zemin üzerinde aramakla yükümlüdürler”⁴

Özbudun siyasal partileri, “halkın desteğini kazanmak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar” olarak tanımlamıştır.⁵

Türk siyasetinde 1983’te kabul edilen Siyasi Partiler Kanunu’nun üçüncü maddesinde siyasi partilerin tanımı şöyle yapılmaktadır: “Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen

---

¹ Turan, İlder, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.99

² Duverger, Maurice, *Siyasal Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), 4.Basım Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 138

³ Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’ de Siyasal Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s.3

⁴ Sarıbay, Ali Yaşar, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.172

⁵ Özbudun, Ergun, *Siyasal partiler*, AÜHF Yayınları, Ankara, 1979, s. 4

görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”.⁶

“Kanuna göre siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışanlar ve siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz. Vatandaşlar siyasi parti kurma hakkına sahiptirler. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden izin almaksızın serbestçe kurulurlar.”⁷

“Siyasal partiler kişileri değil, toplumsal sınıf ve eğilimleri temsil ederler. Siyasal liderler de kendi aralarındaki ilişkilerde, çeşitli toplumsal güçlerin ilişkilerini sembolleştirirler.”⁸

1.2. SİYASİ PARTİ TİPLERİ

Siyasi partiler arasında, içyapı, örgütlenme, sosyal taban, ideoloji vb. yönlerden farklılıklar vardır.⁹ Siyasal partiler içyapı yönünden kadro partileri ve kitle partileri olarak ikiye ayrılır.

1.2.1. Kadro Partileri

Kadro partileri, “ödediği vergilerin sağladığı bir siyasal ve sosyal ayrıcalıkla siyaset yapmaya hak kazanmış ve siyaset yapmasında sakınca görülmemeyen ya da gerçekten en çok korunacak çıkarlar onların olduğu için siyasette ön plana çıkmak zorunda kalmış soyluların, zenginlerin örgütlendiği, meydana getirdiği partilerdir.”¹⁰ Bu tip partiler genellikle burjuvazi

---

⁶Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası:2820, Kabul Tarihi:22/4/1983,

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.2820&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, erişim tarihi: 1/2/2008

⁷ A.g.k, erişim tarihi: 1/2/2008

⁸ A.g.k, erişim tarihi: 1/2/2008

⁹ Kapani, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 17.basım, 2005, s.168

¹⁰ Yücekök, Ahmet, **Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.91

gibi üstün bir siyasi sınıfın isteklerinin ifadesidir. İçyapıları bu partilerin oluşundan beri zayıftır.¹¹

Kadro partileri, kaynağını parlamento içinden alan genel oy ilkesinin kabulünden önce ortaya çıkmış eski tip partilerdir.¹²

Komite veya kadro partilerinin iki seçim arasında faaliyetleri yok gibidir. Seçimden seçime harekete geçerler ve örgütlenirler. Seçimleri de kurdukları komitelerle yürütürler. Bunun için de bu partilere, komite veya kadro partileri denilmektedir. Seçim kampanyalarında yoğun bir çalışmaya giren bu komiteler her bölgenin seçkin kişilerinden oluşur. Bölgesel düzeyde, seçimin gerektirdiği ölçüde örgüt faaliyetlerde bulunur. Tüccarların, bankacıların, milletvekillerinin sağladıkları mali kaynaklar ölçüsünde bu kadro partileri seçim faaliyetlerini yürütmekte ve oy toplama çabasında bulunmaktadır.¹³

Bu partilerin kurucuları toplumun üst sınıflarına mensup seçkin insanlardır ve sayısal çoğunluktan ziyade nitelik önem vermektedirler. Bu yüzden kadro partileri, genellikle ekonomik bakımdan güçlü üyelere sahiptirler. Zaten üyelerin ekonomik durumları da, kadro partileri için önemlidir.¹⁴

Komite veya kadro partilerinde örgüt olarak yerel komitelerden başka birde merkezi örgütler bulunur. Bununla beraber komiteler üzerinde merkezi örgütlerin kesin ve büyük bir otoritesi yoktur. Zaten komitelerin içyapıları zayıftır, üyeler sert ve kesin bir yapıya karşıdırlar. Bu partiler için geleneklere bağlı oldukları da söylenebilmektedir.¹⁵

Çam'ın belirttiğine göre "Meclis grubu katı bir oy disiplinine, ideolojik tutuma karşıdır. Milletvekillerinin özgürce oy kullanması, bu oyu kullanırken meclis grubuna ve parti örgütüne mesafe alması normal karşılanmaktadır."¹⁶

Kadro partilerinin amacı seçimlerde olabildiğince milletvekili seçtirmektir. Bu nedenle de genellikle kadro partilerinin politikasında üyelerin miktardan çok değerli, varlıklı eşraftan

---

¹¹ Akçalı, Nazif, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ege Üniversitesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, , 1991, s.95

¹² Kapani,, a.g.e., s, s.169

¹³ Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.441

¹⁴ A.g.e. s.95

¹⁵ A.g.e. s.95

¹⁶ A.g.e.,s.441

olmalarının seçimlerde başarı için yeterli olacağı görüşü vardır.¹⁷ Bugün Batılı demokrasilerde genellikle liberal veya muhafazakar partiler kadro partisi tipine örnek verilebilmektedir.¹⁸

Amerika ve Avrupa modeli olmak üzere iki tip kadro partisine rastlanılmaktadır. Avrupa modeline örnek olarak muhafazakar liberal ve radikal partiler gösterilebilir.¹⁹ Bu partiler, XIX. yüzyılda taşıdıkları özelliklerinin birçoğunu bugün de korumaktadırlar.²⁰

A.B.D.'de kitle partileri gelişmemiştir çünkü kadro partileri, kitle partilerinin rekabetini tanımamışlardır. Bunun için de kadro partileri, zamanla nisbi bir değişiklik yapabilmişlerdir.²¹

1.2.2. Kitle Partileri

Kitle partileri yirminci yüzyılın başlarında, kitlelerin oy hakkına kavuşarak politika da yer almaları sonucunda ortaya çıkmışlardır. Sosyalist akımlar kitle partilerinin oluşmasında etkili olmuşlardır.²²

Kitle partilerinin en belirgin özellikleri, üyelerinin çok olması ve bunu daima arttırmak arzusunda bulunmalarıdır. Bundan amaç; partinin mali maddi ve manevi gücünü yükseltmektir Yasallık mücadelesi veren yeni sosyal güçlerin, sınıfların, sendikal yığınların çıkarlarını korumak için zenginlerin desteğine sahip olamayacaklarından, maddi olanaklara sahip olabilmek için örgütlenme biçimlerini geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bunun için de kitle partileri devamlı üye kaydetmek için çalışırlar.²³

Toplumlarda sosyo-ekonomik gelişmeler sonunda oy hakkı genişledikçe kitle partileri de, siyasal hayatta kadro partilerinin yerine almaya başlamışlardır.²⁴ Kitle partilerin toplumsal tabanlarını, daha çok ekonomik bakımdan güçsüz olan üyeler oluşmaktadır. Siyasal yaşamda kitle partileri herkese açık olan ve herkesle bağ kurabilen partilerdir²⁵

---

¹⁷ Çam, a.g.e., s.440

¹⁸ Kapani, a.g.e. s.169

¹⁹ Akçalı, a.g.e., s.95

²⁰ A.g.e. s.95-96

²¹ A.g.e., s.96

²² A.g.e., s.169

²³ Yücekök, a.g.e., s. 92

²⁴ A.g.e., s.92

²⁵ A.g.e., s.169

Kitle partilerinin ideolojileri vardır ve bu ideoloji partinin genel politikasını belirler. Kitle partileri üyeleri ve taraftarlarıyla olan ilişkilerini canlı tutmaya çalışırlar ödenek gelebilmesi için, gazeteler, broşürler ve toplantılar yaparlar. Kitle partileri için üyeler sadece mali yönden değil, siyasal yönden de önem taşır bunun içinde siyasal yönden eğitime, yetiştirme ve biçimlendirme yolunda devamlı faaliyet gösterirler. Amaçları, ülkenin yönetimine ağırlığını koyacak, zamanı gelince de iktidarı eline alacak “elit” yetiştirmektir.²⁶

Kitle partisi parti için demokrasiyi haklı görmüştür. Parti yöneticilerini üyeler seçmektedir. Karo partilerinin milletvekili adayları saygın eşraf kişilerden seçerken, kitle partileri partinin uygun gördüğü ünü olmayan kişileri seçerler. Kadro partilerinde iktidar milletvekillerindedir kitle partilerinde ise iktidarın, ödentileri veren üyelerde olduğu kabul edilmiş, yöneticilerin de parti içinde demokratik seçimlerle başa gelmesi benimsenmiştir.²⁷

Akçalı'nın belirttiği gibi “Çok partili sistemler içinde, kitle partileri, belli bir sınıfı veya kategoriye temsil etmek ve çoğaltmak isterler. Bu nedenle de bu partiler çok disiplinli ve merkeziyetçi bir örgüte sahiptirler. Parti üyeleri daima iyi bir siyasi eğitimden geçirilmişlerdir”.²⁸

Kitle partisi tekniği, yarım asırdan beri sosyalist hareket tarafından meydana çıkarılmış bir uygulama olarak görünmektedir. Kitle partileri ilk sosyalist gruplar tarafından kurulmuştur.²⁹ Bunda en büyük rolü genel seçim hukukunun, kısıtlı seçim hukukunun yerine geçmesi onamıştır. Sosyalist partilerden sonra, sırası ile komünist partileri, faşist partileri ve en son olarak da geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerdeki siyasi partilerin çoğunluğu, kitle partileri olarak örgütlenmişlerdir. Günümüzde hemen hemen bütün siyasi partiler, kitle partisi olma eğilimi içindedirler.³⁰ Duverger, kitabını yazdığı sırada mevcut başlıca Türk partilerini (DP ve CHP) kadro partisi olarak nitelendirmiştir.³¹

---

²⁶ Kapani, a.g.e.,s.170

²⁷ Çam, a.g.e., s.443

²⁸ Akçalı, a.g.e.,s.97

²⁹ A.g.e.,s.96

³⁰ A.g.e.,s.96

³¹ A.g.e.,s.171

1.3. PARTİ SİSTEMLERİ

Parti sistemleri, bir ülkedeki partilerin sayısını ve bunların oluşturduğu sistemi anlatılır. Parti sistemleri yalnızca ülkedeki partilerin sayısını değil aynı zamanda siyasal sistemin genel özelliklerini ve siyasal rekabetin bulunup bulunmadığını da anlatır.³²

1.3.1. Tek - Parti Sistemi

Bir ülkede yönetimin tek partinin egemenliğinde bulunduğu ve başka partilerin yönetime katılmasına izin verilmediği, muhalefete yasal şekilde örgütlenme olanağı tanınmadığı sisteme tek parti sistemi denilmektedir.³³

Tek partili sistemde kişisel olarak müsaade edilen partiler de önemsizdir. Tek partinin görevi, vatandaşlara partinin politikasını kabul ettirmektir. Parti bazı polis yetkilerini elinde bulundurur. Bu partilere karşı yapılan görüşler siyasal suç kabul edilmektedir. Yarışmacı olmayan bu sistemde iktidar mücadelesi partiler arası bir sorun olmaktan çıkmaktadır. Duverger'in ifadesine göre tek parti, "demokrasi çerçevesi içinde doğmuş olan, genel bir yönetimin diktatörlüğe uydurulmasından başka bir şey değildir. Yirminci yüzyılın büyük siyasal yeniliği tep parti değil, partidir."³⁴

Seçimlerin ve parlamento denetiminin pek anlamının olmadığı bu sistemde, hukuk kuralları da genellikle uygulanmayan kalıplardan ibarettir. Gerçek iktidar partide olduğu için partinin tüzük ve kararları anayasa ve hukukun üstündedir.³⁵

Gelişmekte olan ülkelerde ise tek parti etnik ve bölgesel bölünmeleri önleyebilecek, ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek bir örgütlenme olarak kabul edilir. Halk yığınlarını kalkınma için harekete geçirmek, ulusal kimliği geliştirmek, gibi eğitsel amaçlı işlevleri benimseyen parti gerçek siyasi katılma öncesi ulusal birliği ve hükümet otoritesini kurma amacındadır. Türkiye ve Portekiz tek parti sistemini iktidar teorilerine sokmaksızın uygulamaya koymuşlardır.³⁶

---

³² Dursun, a.g.e., s.265

³³ Kışlalı, Ahmet, Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi,1999, s.275

³⁴ Duverger, a.g.e.s..335

³⁵ Karatepe, Şükrü, **Tek Parti Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s:12

³⁶ A.g.e.,s.111

Türkiye’de CHP tek partili rejimi geçici olarak yaşamıştır. Atatürk’ün tek partisi, dışında bulunmayan çoğunluğu da içinde taşımaktaydı. Geleceğin muhalefeti ve daha sonraki demokratik iktidarı da, gene içinden çıkmıştır.³⁷

Ülke yönetiminde olduğu gibi, parti içi yönetiminde oligarşik ya da kişisel olduğu bu ülkelerde liderin kararları tartışılmadığı gibi alt kademelerde atama yoluyla seçilir. İspanya, bir çok Latin Amerika devletlerinde ve ABD’nin bazı kesimlerinde faaliyettedir.³⁸ Almanya ve İtalya’da faşist tek parti rejimleri görülmüş, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve halk demokrasilerin tümünde komünist tek parti rejimi uygulanmıştır.³⁹

1.3.1.1. Sosyalist Partiler

Sosyalist partiler geniş bir örgütlenmeye dayanmaktadırlar. Yöneticileri seçimle iç başına gelmektedirler. Üst ve alt kademeler arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Merkezîyetçi bir sistemi benimseyen bu partilerin en alt kademelerinde de örgütlenme vardır. Bunun sonucu olarak, yerel şubelerin kongreleri ve milli kongrelerde, milletvekili adayları tespit edildiği için adayların tespitinin demokratik olduğu söylenebilmektedir. Partinin milletvekilleri parti içinde daima üstün bir rol oynamaktadırlar.⁴⁰

Bu partiler zamanla ihtilafçı aşırılıklarını ve katılıklarını kaybetmişler, parlamenter sisteme uymuş ve diğer partilerle işbirliğini kabul etmişlerdir. Sosyalist partiler artık çok partili demokratik sistem içinde yaşayan ve iktidara geçtikleri zaman da diğer siyasi partilere yaşama hakkı tanıyan kitle partileri durumuna gelmişlerdir. Bu sınıfa giren kitle partilerine örnek olarak Fransa’daki sosyalist partiyi, eski S.F.İ.O ve yeni P.S. Alman sosyalist partisini S.P.D. İskandinav ülkelerindeki sosyalist partileri ve diğer sosyalist partileri gösterilebilmektedir. Türkiye’de 12 Eylül 1980 tarihinden önceki dönemde siyasi partilerden, Cumhuriyet Halk Partisinin sosyalist nitelikte bir parti durumunda olduğu görülmüştür.⁴¹

---

³⁷ Kışlalı, a.g.e., s.280

³⁸ A.g.e.,s.282

³⁹ Heywood, Andrew, Siyaset, (Çev.Bekir Berat Özipek), Liberte Yayınları, 2006, s. 373

⁴⁰ Akçalı, a.g.e. s.98

⁴¹ a.g.e., s.99

1.3.1.2. Komünist Parti

Kominizm üstün insanlar yerine alalade insanlara inanmaktadır. Bunun yanında tam ve tutarlı bir felsefe teşkil eden ve evrenin toptan ve düzenli bir açıklamasını kominizm yapmaktadır.⁴²

İlk komünist parti, Sovyetler Birliği Komünist Partisidir. Kominist tek partili model Çarlık Rusya'sının kendine özgü koşullarda doğmuştur.⁴³ Sovyetler Birliğinde Komünist Partisi, spordan, sinemaya, basından fabrikaya, kentten köye kadar hayatın bütün safha ve alanlarını eline geçirmiş ve kontrolü altına almıştır.⁴⁴ Parti, burjuva iktidarını değil daha çok aristokrasi iktidarını devirmiş, gücünü sadece proletaryadan değil, köylülerden de almıştır.⁴⁵ Parti, işçi sınıfının öncü gücü olmak ve ona dışarıdan "bilinç götürmek" görevini üstlenmiştir. Lenin böyle bir örgütü oluşturanların mesleğinin "devrimci eylem" olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶

Komünist partilerin, temel örgütlenmesi, mahalle ve işyeri düzeyinde kurulan "hücre"lerdir. Bu hücreler; fabrika hücresi, atölye hücresi, mağaza veya okul hücresi şeklinde olabilir. Bu sistemin parti açısından faydalı olduğu düşünülmüştür.⁴⁷

Komünist partilerde, parlamenterlerin yetkisi sınırlıdır ve asıl ağırlık, partinin merkez organlarındadır. Parti örgütü, devlet örgütünün üzerindedir. O örgüt içinde, karşıt liste ve isimlerin çalıştığı gerçek anlamda seçimler yoktur.⁴⁸

1.3.1.3. Faşist Parti

Faşist partiler bireylerin doğuştan aciz olduğunu savunmaktadırlar. Uluslarında insanlar gibi yöneten ve yönetilen olarak ayrılabilceğini düşündüklerinden, faşist partiler bundan yola çıkarak kitlelerin yönetilmesi fonksiyonu için kurulmuş olduklarını ileri

---

⁴² Duverger, a.g.e. , s.345

⁴³ Kışlalı, a.g.e., s.276

⁴⁴ Akçalı, A.g.e., s.99

⁴⁵ A.g.e., s.346

⁴⁶ A.g.e., s.276

⁴⁷ A.g.e., s.99

⁴⁸ A.g.e., s.277

sürmektedirler. Bu yüzden faşist partiler, komünist partiler gibi geçici değil; devamlılık isteği ile kurulmuş siyasi bir kuvvet kimliğine sahiptirler.⁴⁹

Faşist partilerin en önemli özelliği, kitlesel örgütlenmede askeri bir disiplin ve tekniği uygulamak istemesidir. Komünist iş yeri hücrelerinin aksine, faşist partinin ikametgaha dayanan “heyetleri” vardır. Bu heyetlerin üye sayıları değişebilir, fakat genellikle en fazla 10 kişi olurlar. Bu üyeler partinin aktif üyeleridir. Bunlar birleşerek partinin milis kuvvetlerini meydana getirmektedirler.⁵⁰

Faşist partiler tutucu olup mevcut olanı muhafaza etmek isterler. Kapitalist üretim ve mülkiyet üzerine kurulu olan iktisadi ve sosyal yapıyı, değiştirmek istemezler. Faşist rejimde birey komünizm aksine, toplum için değil devlet için feda edilmiştir, bireyin bir önemi yoktur. Faşist parti alelade insanı aşağı görür, üstün insanı yüceltir.⁵¹

Faşist partiler, 1929 dünya ekonomik bunalımının oluşturduğu ortamda, paniğe kapılan orta sınıfların ve büyük sermaye çevrelerinin gereksinimlerine yanıt olarak önce Almanya ve İtalya’da doğmuştur. Milisler üzerine kurulu, askeri türde bir örgütlenme modeli geliştirmişlerdir.⁵²

İtalya ve Almanya’daki faşizmin başlıca amacı burjuvazinin iktidarını korumak olmuştur. Faşizm her iki ülkede de büyük kapitalistlerce desteklenmiş, her iki ülkede de kendisinin başlıca kuvvet kaynağı olan orta sınıfların etrafında toplanmıştır.⁵³

Avrupa’da “faşizmi” iktidara getiren kadrolar, büyük sermaye ile komünist tehlike arasında ezilen orta ve küçük burjuva unsurlara dayanmışlardır. Örneğin kırsal İtalya’da faşizme en büyük desteği ipotek ve faiz altında ezilen küçük çiftçiler sağlamışlardır.⁵⁴

Faşizm bugüne kadar iki toplum tipi içinde gelişebilmiştir. Birincisi İspanya ve Portekiz gibi, hiç gelişmemiş, toprağa bağlı feodal sistem ve demokrasinin gelişmesinden korkan toplum tipinde; ikincisinde 1933 Almanya’sı gibi teknik bakımdan gelişmiş, fakat orta sınıfın, ekonomik krizler ve savaşlar gibi etkenlerle ezilmesi sonucu, komünizm geleceğinden korkan

---

⁴⁹ Akçalı, A.g.e., s.101

⁵⁰ a.g.e., s.100-101

⁵¹ Duverger, a.g.e., s.345

⁵² Kışlaklı, a.g.e., s.278

⁵³ A.g.e.,s.346

⁵⁴ Yücekök, a.g.e.,s.182

toplum tipindedir. Önemli bir komünist partinin varlığı, faşizmin doğup gelişmesinde başlıca etmenlerden biridir.⁵⁵

1.3.2. İki Partili Sistem

Bir ülkede ikiden fazla mevcut parti olmasıyla birlikte, iktidar yarışı iki büyük parti arasında gerçekleşiyorsa ve küçük partiler iktidara ağırlığını koyabilme gücünden yoksun, bulunuyorsa, o ülkede iki partili sistem yaşanmaktadır.⁵⁶

İktidar iki büyük parti arasında el değiştirdiğinden, sistem partileri daha gerçekçi ve sorumlu olmaya zorlanmaktadır. İki büyük partinin, rejimin temel ilkeleri ve sorunları üzerinde uzlaştıkları sistemde seçim mücadelesi seçmenlerin bir tercih sorunu olmakta, kampanyalarda kararsız seçmen üzerine kurulmaktadır. İki parti sistemini de kendi içinde “saf iki parti sistemi” ve “destekli iki parti sistemi” olarak ikiye ayrılabilir.⁵⁷

Saf iki parti sisteminin temel özelliği, parlamentoda iki büyük partiden birinin salt çoğunluğu sağlayarak hükümeti tek başına kurabilmesidir. Sistemde seçim kampanyalarının, bir seçimden diğerine başka partilere oy veren “yüzen oylar” da denilen, kararsız seçmen üzerine kurulması, parti program ve görüşlerinin ılımlı olmasına neden olmaktadır. İngiltere’de olduğu gibi sistem, seçim sistemi ile de desteklendiği takdirde, üçüncü partiye giden oyların boşa gitmemesi için, seçmen tercihini iki büyük partiden yana kullanmakta ve bir üçüncü partinin gelişimi mümkün olmamaktadır.⁵⁸

Saf iki parti sistemi istikrarlı hükümetlere, yani giderek güçlü yürütmeye yol açmaktadır. Bu sistemde yürütme, bir bakıma doğrudan halk tarafından belirlendiğinden buna dolaysız demokrasi de denilebilmektedir.⁵⁹

Destekli iki parti de ise; siyasi hayata egemen iki büyük partiden birinin salt çoğunluğu ulaşamaması ve hükümetin ya kendi aralarında ya da bir büyük partinin üçüncü parti ile

---

⁵⁵ Akçalı, A.g.e.,s101

⁵⁶ Kapanı, a.g.e.,s.181

⁵⁷ Kışlalı, a.g.e., s.281

⁵⁸ A.g.e., s.281

⁵⁹ Koçak, Mustafa, *Siyasal Partiler Ve Türkiye’de Siyasi Parti Yasakları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.57

anlaşması sonucunda iktidarın kullanılmasıdır. Buna iki buçuk parti sistemi de denilmektedir.⁶⁰

İkili sistem de siyasal istikrar sağlanır ve seçmenler karşısında siyasal sorumlulukta açık ve kesin olarak belirlenir. İktidarı tek başına yüklenen parti sorumluluğu da almıştır.⁶¹

İki partili sistemde iki büyük parti ve ayrıca küçük partiler bulunmaktadır. İki partili sistemlerde seçmen tam olarak kendi görüşlerini yansıtan parti bulmayabilmektedir. Ama oyunu verdiği partinin kendisini temsil etmesinden çok, ülkeyi yönetmesi için sandık başına gitmektedir.⁶² Anglo-Amerikan ülkelerine özgü bir olay gözüyle bakılmaktadır, Latin Amerika ülkelerinde rastlanmaktadır.⁶³ ABD ve İngiltere’ki sistemde ikili sistemdir. İngiliz ve amerikan, iki parti sistemi yapıları itibari ile birbirlerinden ayrılmaktadır.⁶⁴

İki büyük partinin dışında kalan siyasal akımların iktidar şansı bulunmadığından daha sağdaki ve daha soldaki oyların başka yerlere gitme olasılığı düşüktür. Bu nedenle de iktidara ulaşmak için, siyasal sistemin ortalarında yer alan oyları toplamak önem kazanmaktadır. Ayrıca, ikili mekanizmanın, partileri ister istemez katı ideolojik tutumlardan uzaklaşmaya ve ılımlı bir politika izlemeye doğru ittiği görülmektedir.⁶⁵

1.3.3. Çok Partili Sistem

İkiden fazla siyasal partinin siyasal hayatta etkili kuvvetleri birbirine yakın olan pek çok partinin bulunduğu sistemlere denmektedir.⁶⁶ İkiden çok parti iktidar yarışında eşit şansa sahiplerse, ideolojileri ve yapı farkları belirgin ise bu sistem çok partili sistem denilmektedir.⁶⁷

Avrupa’da, İskandinav ülkelerinde ve Türkiye’de bu sistem geçerlidir. Türkiye’de devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına ve hukuk

---

⁶⁰ Koçak, A.g.e.,s.57

⁶¹ Kapani, a.g.e.,s.181

⁶² Kışlalı, a.g.e., s.281

⁶³ Duverger, a.g.e.,s.279-280

⁶⁴ A.g.e.,s.280

⁶⁵ A.g.e.,s.184

⁶⁶ A.g.e., s.184

⁶⁷ Dursun, a.g.e., s.270

devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı hareket edilmedikçe aşırı sağdan aşırı sola kadar her partinin kurulması olanağı vardır. ⁶⁸

Çok partili sistemlerde seçmen oyunu kullanırken, ülkeyi yönetecek olan hükümeti değil, kendi çıkar ve görüşlerini temsil edecek kişileri seçmiş olmaktadır. Çünkü hükümet daha sonraki zamanda partiler arasında yapılacak pazarlık ve uzlaşmalarla ortaya çıkacaktır. ⁶⁹

Çok parti sistemini de yine kendi içinde ılımlı çok parti ve aşırı çok parti sistemi olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlimli çok partili sistemlerde partilerin iki ana kutup etrafında toplandıkları görülmektedir. İdeolojik kutuplaşma çok belirgin değildirler. Rejimin temelinde anlaşmazlıklar görülmemektedir, sisteme karşı olan aşırı sağ ve soldaki partiler güçsüzdürler. ⁷⁰

İlimli çok partili sistemi günümüzde başlıca İskandinav ülkelerinde, İsviçre ve Belçika'da görmekteyiz. Türkiye'deki bugünkü partiler düzeni ve bu düzende beliren yönelişler bakımından, bizde de ortanın sağında ve solunda yoğunlaşan iki kutuplu ve ılımlı bir sistemin oluşmasından söz etmek mümkündür. ⁷¹

Aşırı çok partili sistemlerde ülkenin temel sorunları üzerindeki görüşler bakımından, çok farklı ve birbirleri ile uyuşmayacak kadar geniş bir partiler yelpazesi vardır. Bu sistemde sağ ve sol uçta yer alan partilerin varlığı, çok yönlü bir kutuplaşmaya yol açmaktadır. İlimli çok partili sistemden farklı olarak rejim üzerindeki "consensus" hayli zayıftır ⁷².

Merkez partilerin uçtaki partilerle işbirliği yapma güçlüğü, ister istemez merkez sağ ya da merkez sol hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır. Partiler arası sürekli bloklaşmanın olmaması, sık sık hükümet buhranlarına yol açabilmektedir. Kurulan koalisyonlar kısa ömürlü olmaktadır; fakat hükümet buhranları sık sık ortaya çıksa bile, bir süre sonra gene aynı partilerin hükümeti oluşturdukları görülmektedir. Uçtaki partilerin sürekli olarak muhalefette kalışları, bu partileri sorumsuzluğa ve gerçekçi olmamaya sürüklemektedir. Uçtaki partilerin, hükümet faaliyetlerine ortak olmalarını önlemek amacı ile kurulan merkez koalisyonları,

---

⁶⁸ Kapani, A.g.e., s.185

⁶⁹ Kışlalı, a.g.e., s.281

⁷⁰ A.g.e.,s.184

⁷¹ A.g.e.,s.185

⁷² A.g.e.,s.185

farklı eğilimleri biraraya getirmekte, bu da kurulan hükümetlerin, uzun vadeli politika yerine, günlük kısa vadeli sorunlarla uğraşmalarına yol açmaktadır.⁷³

1.3.4. Hakim Parti Sistemi

Hakim parti kavramını, ilk 1951 yılında M.Duverger kullanmıştır. Hakim parti sistemi iki veya daha çok partiyi kapsayan bir sistem içerisinde, bir partinin uzun bir süre, rakiplerine oranla üstün bir duruma gelmesi ve önemli bir fark kazanması şeklinde tanımlanabilmektedir. Parti yasama organının oluşumunda belirginleşmektedir.⁷⁴

Hakim partinin, ideolojisi ve doktrini toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilir. Bağımsızlığın kazanılmasında parti liderlerinin rolü büyük olduğu için, bu sisteme genellikle bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde rastlanılmaktadır. Hindistan'daki Kongre Partisi hakim partiye örnektir. İkinci dünya savaşından sonrada bu partiye karakter olarak benzeyen partiler çıkmıştır. Japonya hakim partili sisteme klasik bir örnek olarak gösterilmektedir.⁷⁵

1.4 SİYASAL İDEOLOJİLER

İdeoloji kavramı 1796'da Fransız filozof Destut de Tracy tarafından kullanılmıştır. Tracy bu kavramı, bilinçli düşünce ve fikirlerin kaynaklarını açığa çıkarmayı amaçlayan yeni bir fikirler bilimini ifade etmek için kullanmıştır.⁷⁶

İdeoloji, içinde belirli bir dünya görüşü olan, kendine özgü bir toplum ve yönetim biçimini açıklamaya çalışan bunun içinde belirli hedefleri, amaçları gerçekleştirmek iddiasında olan fikirler ve düşünceler bütünüdür denilmektedir.⁷⁷

İdeolojiler, toplumların ya da toplum içinde yer alan belirli grupların ihtiyaçlarına yanıt veren, kendi içinde tutarlı inanç sistemleridir. Doğu Ergil, ideolojiyi geniş ve dar olarak iki tanımlama yapmıştır. "Geniş kapsamlı tanıma göre "ideoloji" insan ve toplumun geliştirdiği, insan toplum ve evrene ilişkin kapsamlı bilişsel ve ahlaksal inanç sistemlerinin bir biçimidir. Dar kapsamda ise "ideoloji" belirli bir biçimde düşünmeyi ve düşünmeyi haklı çıkarmak ya

---

⁷³ Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 2.Baskı, İstanbul, 1991, s.337

⁷⁴ Akçalı, a.g.e., s.115

⁷⁵ A.g.e.,s.115

⁷⁶ A.g.e.,s.377

⁷⁷ Öztekin, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, 2000, s.243

da düşünce ve davranışları belirli bir biçimde etkilemek işlevini taşıyan inanç tutum ve düşüncelerdir.”⁷⁸

Şerif Mardin ise ideolojiyi sert ve yumuşak olarak ayırmıştır. “Sert ideoloji, sistematik bir biçimde işlenmiş temel teorik eserlere dayanan seçkinlerin kültürüyle sınırlandırılmış muhtevası kuvvetli bir yapıdır. Yumuşak ideoloji, kitlelerin çok daha şekilsiz inanç ve bilgisel sistemleridir.”⁷⁹

Siyasal ideoloji kavram olarak “bir ülke, bir toplum, bir devlet, millet, siyasi bir parti, ulusal ya da uluslararası bir örgüt tarafından benimsenen, belirli siyasal amaçları ve hedefleri olan, bu amaç ve hedeflere ulaşmak için araçları, eylemleri, yolları ve yöntemleri de gösteren, ulusal ve uluslar arası toplumsal, siyasal ve ekonomik olayları belirlediği amaç ve hedeflere göre yorumlayan inançlar ve düşünceler bütünüdür.”⁸⁰

Sosyal bilim bakış açısından ideoloji, mevcut iktidar ilişkileri sistemini korumayı, değiştirmeyi veya yıkmayı amaçlayan ve organize bir siyasi eylem için temel teşkil eden, az veya çok tutarlı bir fikirler bütünüdür. Bu anlamda bütün ideolojiler genellikle bir “dünya görüşü” şeklinde, mevcut düzene ilişkin bir değerlendirme sunarlar; bir iyi toplum vizyonu çerçevesinde, arzulanan bir gelecek modeli sağlarlar ve siyasi değişimin nasıl olabileceği ve nasıl olması gerektiği konusunda bir çerçeve çizerler. Bununla beraber ideolojiler, değişmez bir şekilde mühürlenmiş düşünce sistemleri değildir; daha ziyade, birçok noktada bir diğeriyle çakışan değişken fikirler bütünüdür.⁸¹

1.4.1. Liberalizm

Liberalizmin oluşumu 10. y.y. dayanmaktadır. Yaklaşık bin yıl kadar süren sistem süresince devlet yönetiminde rakip tanımayan toprak soyluları dediğimiz aristokrat sınıf ile ruhban sınıfı, onuncu yüzyıldan itibaren başlayan sanayileşme ve ticaretin gelişmesi sonucu ortaya çıkan yeni burjuva sınıfı ile devlet yönetimi konusunda çatışmaya başlamışlardır.⁸²

Avrupa’da şehirlerde ticaret ve sanayinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfı oluşmuştur. Birçok siyasal, askeri, yönetsel, hukuksal ve dinsel ayrıcalıklara sahip olan

---

⁷⁸ Ergil, Doğu, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Turan Kitebevi, Ankara, 1983, s.13

⁷⁹ Mardin, Şerif, *İdeoloji, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1993, s.21-22

⁸⁰ Daver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.67

⁸¹ Heywood, a.g.e., s.60

⁸² Öztekin, a.g.e., s.263-264

aristokratlar burjuva sınıfının daha fazla gelişmesini istememiş bunlar arasındaki çözüm arayışları neticesi liberalizm doğmuştur.⁸³

1789 senesinde yaşanan Fransız İnkılabı, liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizm akımlarının gelişmesine sebep olmuştur. John Locke (1650) tarafından formüle edilen liberalizmin gelişmesine Fransız hümanistler katkıda bulunmuşlardır. Fransa’da aydınlanma felsefesiyle çıkan liberalizm, Almanya’da kanunlara ve haklar esasına dayandırılmıştır. ABD’de de 1776 İstiklal Beyanamesi ile belge biçiminde liberalizm belirlenmiştir.⁸⁴

Liberal düşünce, Siyasal planda bireyin toplum içindeki üstünlüğüne inanarak kişi hak ve özgürlüklerini koruyan, siyasal iktidar için mücadelede çoğulcu demokrasiyi benimseyen, ekonomik alanda da “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” serbest piyasa ekonomisi”, “serbest ticaret” gibi kavramlarla açıklanan, temelde ekonomik olan, fakat uzantıları siyasal sistemleride yakından ilgilendiren, özel mülkiyet ve girişimi destekleyen bir ideolojik akımdır.⁸⁵

Liberalere göre ihtiyaçlar karşısında var olan olanaklar yetersiz olduğundan, yapılan paylaşma mücadelesinde istediğini elde edebilmenin yolu siyasal iktidardan geçmektedir. Siyasal liberalizmin en önemli özelliği, “katı” veya “sert” olarak nitelendirilen ideolojileri reddetmesi, hoşgörü ve uzlaşmayı temel ilkeler olarak benimsemesidir.⁸⁶

18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın sanayi devrimi boyunca sistemleştirilen liberal ideoloji, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerine dayanarak, düşüncelerde ve ekonomik alanda serbest rekabetin üstünlüğünü savunmuştur. Günümüzde liberalizmin yerini bıraktığı neoliberalizm, liberalizmin temel ilkelerine saygılı olarak ekonomiye müdahale etmektedirler. Bugün ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde uygulamada genel olarak neo-liberalizm egemen durumdadır.⁸⁷

1.4.2. Sosyalizm

---

⁸³ Kışlalı, a.g.e ,s.322

⁸⁴ Eyicil, Ahmet, *Siyasi Tarih*, Gün Yayınları, Ankara, 2005, s.46-47

⁸⁵ Yücekök, Ahmet, *100 Soruda Türkiye’de Din Ve Siyaset*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.44

⁸⁶ Çam, a.g.e s.221-222

⁸⁷ Öztekin, a.g.e., s.263

Sosyalizm akımı, liberalizm ideolojisinden sonra sanayi kapitalizminin ortaya çıkışına karşı bir tepki olarak gelişmiştir.⁸⁸ Bu akımda kaynağını liberalizm gibi Fransız İnkilabından almıştır.⁸⁹ İşçi ve köylü sınıfının da bir takım haklar elde etmek için bilinçlenmeye başlaması ile 19. yüzyıl ortalarında Fransa'da ve İngiltere'de başlamıştır.⁹⁰

Sosyalist düşüncenin başlangıcını olarak Fransız İhtilalini sayabiliriz. Bu dönemde sosyal ve komünist örgütlenmeler gözükmeye başlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerde 19. yüzyıl sonunda Marksizm'den esinlenerek kurulan "sosyal demokrat" partiler, işçi devriminin iddia edilen aksine bu ülkelerde gerçekleşmemesi üzerine, değişen koşullara ayak uydurmak zorunda kalmış ve devrimci niteliklerini giderek kaybetmişlerdir. İktidara ortak olmanın kazandırdığı reformcu ve parlamentarizme bağlı nitelik, "sosyal demokrat ideoloji" olarak ifade edilen düşünce sistemlerinin benimsenmesine neden olmuştur.⁹¹

1848 yılı bu bakımdan çok önemlidir. 1789'dan sonra insanlar hep hukuksal eşitlik için mücadele ederken, 1848'den sonra hukuksal eşitliğin yanında ekonomik eşitlik peşinde de koşmaya başlamışlardır⁹²

Denetimsiz, kısıtsız ve sınırsız bir ekonomik liberalizm ideolojisinin uygulanması, kısa sürede toplumda iki üç sınıfın oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle kısa sürede olağanüstü zenginleşen bir sınıf, diğeri de bu burjuvanın zenginleşmesine katkıda bulunan, Pazar günleride olmak üzere 16-17 saat çalışan hiçbir sosyal güvencesi olmayan, her an işten atılma tehdidiyle karşı karşıya olan işçi sınıfıdır.⁹³

Bu işçiler, liberal demokrasinin burjuva sınıfının ortaya çıkardığı bir yönetim biçimi olduğunu, işçi sınıfına yararı olmadığını anlamışlardır. İki sınıf arasında oluşan bu uçurum, toplumda köklü değişikliğin yapılmasını gerektirmiştir. Bu yıllarda hemen herkes, burjuva sınıfının işçi sınıfına büyük üstünlükler sağladığını, bu liberal düzende emekçi sınıfının

---

⁸⁸ Heywood, a.g.e., s.71

⁸⁹ Eyicil, a.g.e., s.51

⁹⁰ Ag.e., s.263-264

⁹¹ Kışlalı, a.g.e., s.326

⁹² Öztekin, a.g.e., s.264

⁹³ Dilik, Sait, *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s.21

ezilmeye mahkum olduğunu fark etmiştir. Sosyalizm işçi sınıfına bu durumda kurtuluş gibi gelmiştir.⁹⁴

Günümüzde “sosyal demokrasi” ya da “demokratik sol” şeklinde tanımlanan ideolojiler, sosyalizm ile liberalizmin bir sentezi görünümünü kazanmışlardır. Bu yeni ideolojiler, hem toplumsal adaleti hem de liberal hak ve özgürlükleri aynı anda gerçekleştirmek amacını taşımaktadırlar. Ayrıca bunlardan birinin gerçekleşmesi uğruna diğerini ertelemeyi doğru bulmamaktadırlar.⁹⁵

1.4.3. Ulusçuluk (Milliyetçilik)

Milliyetçilikte sosyalizm gibi aynı ortamlarda, feodal tarım toplumu düzeninden, bu düzenin gereği olarak oluşan dağınık ve örgütlenmemiş toplumsal örgütlenme biçimlerinden, kapitalist burjuva toplum düzenine geçişi amaçlayarak ortaya çıkmıştır.⁹⁶ Milliyetçilik; Aynı dili konuşan, aynı gelenek ve göreneklere bağlı, aynı milletten gelen, aynı ülke içinde yaşayan insanların birliği, dayanışması ve ulus oluşturması olarak tanımlanabilir.⁹⁷

18. batı Avrupa’da gelişen milliyetçilik ideolojisi, önceleri burjuvanın benimseyip kullandığı bir kavramdı. Bu ideoloji ile siyasi iktidarın kaynağı kraldan alınarak topluma kazandırılmış, bu gelişmeden de doğal olarak en çok burjuva sınıfı yararlanmış. Batı Avrupa’da gelişen bu milliyetçilik ideolojisi sonucu, ulusal devletler oluşmaya başlamıştır.⁹⁸

Ulusçuluk, öncelikle her ulusun kendi yazgısına egemen olma, kendi devletini kurma hakkını içermektedir. Kurulan devletin daha çağdaş bir yapıya kavuşmasını istemek de bu hakkın doğal uzantısını oluşturmaktadır. Batı Avrupa’da gelişen milliyetçilik ideolojisi, papaya bağlı uluslar arası nitelikteki dinsel ideoloji ile çatışmış, laik yönde gelişerek egemen bir ideoloji durumuna gelmiştir.⁹⁹

Ulusçuluk ideolojisi toplum içinde çıkar çatışmalarına alet edildiği zaman tutucu, toplumun başka toplumlar veya başka toplumların içindeki başka kesimler tarafından sömürülmesine karşı kullanıldığında ise ilerici bir karakter kazanmaktadır.19. yüzyılın ilk

---

⁹⁴ Öztekin, a.g.e., s.263-264

⁹⁵ Kışlalı, a.g.e., s.330

⁹⁶ Ergil, a.g.e., s.73

⁹⁷ a.g.e., s.279

⁹⁸ a.g.e., s.279-281

⁹⁹ A.g.e., s.281

yarısı boyunca ulusçuluk ideolojisi, liberalizmle birlikte Avrupa devrimci hareketlerine yön veren başlıca ideoloji olmuştur. Ulusçuluğun hedefi, ilk kez ortaya çıktığı Batı Avrupa’da ulusal devleti yaratmaya ve güçlendirmeye yönelik olmuş, daha sonra birçok ülkede önce bağımsızlık sonra da bir kalkınma ideolojisi olarak kullanılmıştır. Milliyetçilik ideolojisi, İtalya ve Almanya’daki gibi birleştiricilik ögesi olarak kullanılırken, o dönemlerde ulusal devletin bulunmadığı Polonyalılar, çekler, Slovaklar, Finliler, Yunanlılar, Bulgarlar ve Romenler için ayrılma ve kendi devletlerini kurma anlamı taşıdı ve bu amaçla kullanıldı.¹⁰⁰

Prof Dr. Necmettin Hacıeminoğlu milliyetçiliğin tanımını şöyle yapmaktadır; “milliyetçilik, ne kendisine zıt fikirlere karşı doğmuş bir tepki hareketidir; nede bir takım tezlerin anti tezidir. O bir dünya görüşü ve fikir sistemi olarak başlı başına bir tezdur.”¹⁰¹

Türk ulusçuluğu ya da milliyetçiliğinin gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uluslu yapısı içinde oldukça geç gerçekleşmiştir. Bu gecikme daha çok, Osmanlıda etnik kökendeki çokluktan gelmektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda dağılmayı önlemek için, etnik köken farklılığına önem vermemeye ve özellikle “Türk” ögesini vurgulamamaya büyük özen gösterilmiştir. “Millet” yerine, inananların birliğini vurgulayan “Ümmet” ülküsü ön planda tutulmuştur.¹⁰²

1.4.4. Dinler

Din insanların hayattayken ve öldükten sonraki yaşamlarına ilişkin sorunlarına ait çözümler getiren, onlara yön veren inanç sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle dinler, temel hedefleri yalnızca dünya hayatına müdahale eden ideolojilerden ayrılmaktadırlar. Din kavramı insan için yemek ve su gibi bir vazgeçilmez ihtiyaç olduğu için devrimci ideolojilerde dini ideolojiyi kabul etmişlerdir. Bu düşünceye göre dinler, kendisine mensup olan kitleleri, kaderlerine rıza göstermeleri konusunda telkinde bulunan ve onları bu dünyada hak arama çabasından alıkoyan birer ideoloji olarak görülmektedir.¹⁰³

Çeşitli batı ülkelerinde, seçmen davranışları üzerine yapılan araştırmalarda kişilerin mezhebu oldukları mezhebin, ibadet yapma düzeylerinin bazen ekonomik durum ve sosyal

---

¹⁰⁰ Kışlalı, a.g.e., s.333

¹⁰¹Can, Kemal, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, Cilt.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.663

¹⁰² a.g.e., s.335

¹⁰³ Çam, a.g.e.,s.227

statüden daha çok oy vermede önemli olduğunu saptamıştır. Mesela Katolik mezhebinden olan bir işçinin sosyal sınıfı dolayısıyla sosyal demokrat bir partiye oy vermesi beklenirken, bu kişi bu kişi Hıristiyan partiye oy vermektedir.¹⁰⁴

Türk siyasi tarihinde de 1945 yılından sonra dinin siyasal alandaki işlevi artmıştır. 1945'den sonra kurulan Türk muhafazakar partisi, milli kalkınma partisi ve sosyal adalet partisi dini mesajlarla siyasal yelpazeye dahil olmuş partilerdir.¹⁰⁵

Çağdaş dönemde Batı'da, "Hıristiyan Demokrat" ve "Hıristiyan Sosyalist" akımlarda olduğu gibi, dini yeterince etkin olmayan bir ideoloji olmaktan çıkarak daha etkili bir ideoloji haline dönüştürme amacı güdüldüğü görülmektedir. Bizim ülkemizde de "İslam sosyolojisi" olarak din devrimi altında kurulmuş olan ve laiklik anlayışının yeniden yapılmasını gündeme getirmişlerdir. Bizim ülkemizde de milli nizam partisi bu ideolojinin öncüsü olmuştur.¹⁰⁶

İslam toplumlarında devlet ile fert arasında yer alan ikincil yapıların yokluğunu, dini cemaatlerin aldığı gözlenmektedir.¹⁰⁷

1.4.5. Atatürkçülük (Kemalizm)

Atatürkçülük'ün tanımı, "ATATÜRK'ün inkılaplarından, düşüncelerinden, sözlerinden ve demeçlerinden çıkan ülküler, ilkeler ve eylemler bütünü" olarak yapılmaktadır. Atatürkçü düşüncenin kesin ve belirgin hedefi, Misak-ı Milli sınırları içinde sosyolojik anlamda bir ulus devleti ortaya çıkararak Türk ulusunun tam bağımsızlık çerçevesi içinde çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılmasıdır. Atatürk milliyetçiliği bu yönleriyle ırkçılığa ve din milliyetçiliğine dayanmamaktadır.¹⁰⁸

Devlet biçiminde ve yasa düzeyinde yapılan inkılaplar, "laiklik" ilkesinin benimsenmesi, harf inkılabı, kadın hakları inkılabı, kılık kıyafetle ilgili inkılaplar ve Türk

---

¹⁰⁴ Göktaş, Mehmet Emin, *Din Ve Siyaset, Siyasal Davranış Ve Dindarlık*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.277

¹⁰⁵ Akdoğan, Yalçın, *Siyasal İslam, Refah Partisinin Anatomisi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000, s.21

¹⁰⁶ Çam, a.g.e., s.226-227

¹⁰⁷ Mardin, a.g.e s.54

¹⁰⁸ Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünce Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.367

ulusunun siyasal ve ekonomik bağımsızlığını sağlayan kurtuluş inkılabı, Atatürkçülük'ün somut ve nesnel yönlerini oluşturmaktadır.¹⁰⁹

Atatürk diğer bazı düşünce ve eylem adamlarının yaptığından farklı olarak, kendi dünya görüşünü sistematik bir biçimde ortaya koymamıştır. Bunun temel nedeni, belirlenmiş, donmuş ideoloji ve doktrinlere karşı duyduğu şüpheli tutumdan kaynaklanmaktadır.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Çam, a.g.e., s.228

¹¹⁰ a.g.e., s.229

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASAL SİSTEMDE SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVLERİ
VE
SİYASİ PARTİLERİN OLUŞUMU

Siyasal iktidarı ele geçirmek için insanların, gruplaşmaları, bir lider ya da lider kadrosu etrafında toplanmaları çok eski çağlara dayanmış olsada, modern anlamda siyasi partilerin oluşması oldukça yakın bir dönemde gerçekleşmiş bulunmaktadır.¹¹¹

Çalışmanın bu bölümünde siyasal sistem içindeki partilerin belli başlı temel işlevleri ile modern anlamda siyasi partilerin oluşmasına neden olan kriz teorileri araştırılmıştır.

2.1. SİYASAL SİSTEMDE SİYASİ PARTİLERİN İŞLEVLERİ

Siyasi partiler, içinde oldukları siyasal sisteme göre çeşitli işlevler yerine getirmektedirler. Bu işlevlerden bazıları evrensel nitelikte olup bütün partiler için ortak gerçekleşen işlevler olurken, bazı işlevlerde siyasal sisteme özgü olabildiği gibi, aynı sistem içerisindeki farklı siyasal partilere özgü de olabilmektedir.¹¹²

2.1.1. Menfaatlerin Birleştirilmesi İşlevi

Siyasi partiler genelde işletmelerin, işçilerin, dini etnik veya diğer grupların çıkarlarını savunmalarını sağlayan araçlar olarak gelişmektedirler. Toplum içinde mevcut olan birçok menfaatin ortaya konulmasına ve gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır.¹¹³

Bu bakımdan partiler, toplumun değişik kesimlerinden kendilerine yönelmiş çok çeşitli istekler ve talepler alırlar. Toplumun farklı kesimlerden meydana gelmesinden dolayı farklı nitelikteki taleplerin ve isteklerin bütünleştirilmesi, birleştirilmesi, sistemin anlayacağı şekilde ifade edilmesi, önceliklere göre tasnif edilmesi ve belli bir sistem içerisinde karar

---

¹¹¹ Özbudun, a.g.e, s.19

¹¹² Turan, a.g.e, s.100

¹¹³ Heywood, a.g.e.s.365

mekanizmalarına ulaştırılması gerekmektedir. Bunu da siyasi partiler görev olarak üstlenmişlerdir.¹¹⁴

Partiler bazı görüşlerin aksine, bölücü ve ayrımcı değil, toparlayıcı ve birleştirici bir görev yapmaktadırlar. Ülkenin bir ucundan öbür ucuna bölgeler ve sosyal gruplar arasındaki mesafeleri daraltmaya, birbirine yakın olan çıkarları, eğilimleri bir araya toplayarak bağdaştırmaya ve bunları birkaç grup halinde kümelendirmeye çalışmaktadırlar.¹¹⁵

Menfaatlerin birleştirilmesi yönünden toplumsal bölünmelerin sayısından çok katılı ya da yumuşaklığı önem taşımaktadır. Bölünmeler katılaştıkça uzlaşma zorlaşmakta ve istikrarlı ve etkili hükümetler kurulamamaktadır. Uzun vadeli, kararlar alınıp uygulanmaya konulamamaktadır.¹¹⁶

Toplumsal bölünmelerin yumuşak olduğu bunalımların olmadığı bir toplumsal ortamda kişileri tanıma olanağı arttıkça seçimlerde adayların kişisel nitelikleri de artmaktadır. Toplumsal bölünmeler katılaştıkça partilerin programları ve genel olarak doğrultuları ağırlık kazanmaya ve tercihleri etkilemeye başlamaktadır ve parti kimi aday gösterirse göstereceği yine de oyları toplayabilmektedir.¹¹⁷

Partiler bir yandan çıkarları ve görüşleri birleştirerek temsil ederlerken öte yandan da çıkar ve görüş sahiplerini yönlendirip eğitmektedirler. Onlara olayları değerlendirmede kullanabilecekleri belirli bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktadırlar. Üyeleri ve yandaşları partilerinin aracılığı ile siyasal sistemde bütünleştirmektedirler.¹¹⁸

2.1.2.Siyasal Katılma İşlevi

Siyasal katılma, toplum üyesi kişilerin siyasal sistem karşısındaki tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Katılma basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar, uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsamaktadır.¹¹⁹

Siyasal katılma bazı alışkanlıkların yerleşmesi ile oluşan bir durumdur. Ayrıca belli bir siyasal partiye eğilim duyma ve ona bağlanma siyasal katılmayı körükleyebilmektedir.¹²⁰

---

¹¹⁴ Dursun, a.g.e s.259

¹¹⁵ Kapani, a.g.e, s.166

¹¹⁶ Kışlalı, a.g.e., s.288

¹¹⁷ A.g.e. s.288

¹¹⁸ A.g.e., s.288-289

¹¹⁹ A.g.e., s.131

Siyasal liderlerin ve siyasi sorumluluk üstlenecek kişilerin yetiştirilmesi ve seçimi partilerin temel görevleri arasında yer almaktadır. Bu işi başka herhangi bir kurumun veya örgütün yerine getirmesi mümkün değildi. Partisiz sistemlerde kadroları değişik mekanizmalar belirlerken demokratik sistemlerde partiler bu işlevi görmektedir.¹²¹

Parti örgütleri, siyasete daha yüksek düzeyde katılmak isteyenlerin faal görev alacağı bir kanaldır. Partiler seçmenleri harekete geçirme, oyunu kullanmasını sağlamak için ön planda rol oynadıkları görülmektedir.¹²²

Partilerin giriştiği iktidar mücadelesi, karşılıklı eleştirileri, kamuoyuna ilettikleri durumları, bilgileri başka etkilerden bağımsız olarak yayımların siyasi ilgi ve katılımını uyarabilmektedir. Halk gazete, dergi, radyo ve televizyon ile siyasi olayları, izlemeyi dinleyici olmayı ve mitinglere katılmayı gerçekleştirmektedirler.¹²³

Halkın artık seçimden seçime oy vermesiyle siyasi yaşama katıldığı bir demokrasi anlayışı artık geçmişte kalmıştır. Günümüzde en gelişmiş demokrasilerin yurttaşları günlük yaşamın her düzeyinde kendileriyle ilgili kararların alınmasına katılmaya özendirildikleri görülmektedir. Bireysel temsil partilerinden demokratik bütünleşme partilerine geçilmiştir.¹²⁴

2.1.3.Siyasal Toplumsallaşma İşlevi

Siyasal toplumsallaşma, bireylerin siyasi sistemdeki rollerinin neler olduğunun öğrenilmesi, siyasi kültürü oluşturan değerlerin inançların ve davranış kalıplarının benimsenmesi ve devam ettirilmesi sürecini ifade etmektedir. Siyasi toplumsallaştırma sürecinde aile, okul arkadaş gurubu medya araçları gibi kurumlarla birlikte siyasi partilerinde önemli işlevleri bulunmaktadır.¹²⁵

Siyasi partilerin evrensel olarak yerine getirdikleri bir işlem topluma ya da onu oluşturan topluluklara kimlik kazandırmaktır.¹²⁶ Bireyler tek başlarına bırakıldıklarında

---

¹²⁰ Kalaycıoğlu, Ersin, Karşılaştırmalı Siyasi Katılma “Siyasi Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme” , Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1983,s.22

¹²¹ Dursun, a.g.e., s.260

¹²² Kapani, a.g.e., s.166

¹²³ A.g.e., s.131

¹²⁴ Kışlalı, a.g.e.,1987 s.251

¹²⁵ A.g.e.,s.260

¹²⁶ Turan, a.g.e,s. 100

sisteme katılma konusunda isteksiz, olumsuz ve ilgisiz bir tutum içinde bulunurlerken partiler bunları harekete geçirerek sandığa gitmelerini oy kullanmalarını sisteme çeşitli yollarla katılmalarını ve sistemi etkileyebilmelerini sağlamaktadır.¹²⁷

Siyasal partilerin siyasal katılımı arttıran etkileri vardır. Örneğin kitle partileri yürüttükleri eğitim faaliyetleriyle bireylerin belli bir siyasal kültür, bilinç ve tutum kazanmalarında, siyasal ortamı algılamalarında ve katılım göstermelerinde etkili olmaktadır.¹²⁸

Siyasi partilerin toplumsallaşmaya katkıları üç ayrı alanda olabilmektedir. Birinci katkıda partiler, siyasal sistemin nasıl işlediğine, seçim kurallarının ne olduğuna, hangi devlet dairesinin hangi işi gördüğüne dair bilgileri halka aktararak öğretici olarak faaliyette bulunabilmektedirler. İkincisi partiler siyasal sistemle ilgili değerlerin kitlelere iletilmesine, halkça benimsenmesine aracı olabilmektedirler. Üçüncüsü de partiler, siyasetle daha yakından ilgilenen bir kadronun yetişmesine, beceri kazanmasına yardımcı olarak siyasal sistemin işleyişine katkıda bulunmaktadırlar.¹²⁹

2.1.4.Yöneticilerin Eğitilmesi ve Değiştirilmesi İşlevi

Bir toplum için, yöneticilerin tayini, yetenekliliği eğitilmesi önemlidir. Geleneksel toplumlarda, mutlakiyet rejimlerinde kendine özgü koşullar ve adetler çerçevesinde yöneticiler iş başına gelmekte; fakat demokratik rejimin gelişmesi, toplumun farklılaşması, karmaşık bir durum alması, geleneksel mekanizmaların yetersiz kalması sonucunu doğurmaktadır.¹³⁰

Siyasal yaşama atılmanın genel yolu partilerden geçmektedir. Aday olmak isteyen kişi partiye başvurmasını yapar. Partiler aday tayinini seçiliği görevini bu aşamada yerine getirirler. Meclislerin üyelerinin belirlenmesini partiler yapmaktadırlar. Meclis guruplarının kurulması, adayların bir arada tutulması görevi de partilerce gerçekleştirilmektedir.¹³¹

Siyasal kadrolara gelecek kişilerin belirlenmesi aday gösterme ve seçim mekanizmasıyla gerçekleşmektedir. Bu konu da birbirinden farklı yöntemler

---

¹²⁷ Dursun, a.g.e.,s.260

¹²⁸ A.g.e., s.261

¹²⁹ A.g.e., s.102

¹³⁰ Çam, a.g.e s.424-425

¹³¹ a.g.e., s.424-425

uygulanmaktadır. Adayların belirlenmesi yöntemleri ve adaylarda aranan özellikler partiden partiye ve ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin bazı partilerde adayların parti ideolojisine bağlılığı aranırken yine bazı partiler maddi zenginliği, toplumda tanınmış olmayı toplumsal itibarı, meslek tecrübesini ve kitleler üzerindeki etkisini aranmaktadır.¹³²

Milletvekillerinin tayini, eğitimi, bir arada tutulmasından başka parti ülkenin birinci plandaki yöneticilerinin tayininde en önemli işlevi gerçekleştirmektedir. Hükümetin kuruluşu, kimin hangi bakanlığa görevlendirileceği, iktidar parti ya da koalisyon durumunda ki iktidar partileri tarafından belirlenir. Modern rejimlerde, geleneksel sistemlerden çok farklı olarak, başa geçecek yöneticiler partilerce yerleştirilmekte, seçilmekte, iş başında tutulmakta, gerekli görüldüğünde değiştirilmektedir.¹³³

2.1.5. Siyasal Sistemin İşleyişine İlişkin İşlevler

Bu işlev seçimlerden sonra siyasal partilerin, devleti yönetmek üzere siyasal iktidarı kullanma sorumluluğunu üstlenmesi veya muhalefette kalmak suretiyle iktidarı denetlemesi gibi bir başka sorumluluğu üstlenmesi ile ilgilidir. partiler devletin iki ana kolu arasındaki yardımlaşmayı sağlarlar, bunlar meclis ve yönetimdir. Parlamenter sistemlerde bu, hükümetin mecliste çoğunluğa sahip olan ana parti ve partiler tarafından kurulmasıyla etkin bir biçimde teminat altına alınır.¹³⁴

Çok partili sistemlerde, iktidara ortak olmayan partilerin işlevi muhalefette bulunmaktır. Muhalefetin görevi, sistemin kararını eleştirmek, denetlemek ve öneriler sunmak böylece kendilerine iktidar yolunu açmaya gayret etmek olarak açıklanmaktadır.

Bir siyasal partinin iktidara gelerek hükümet etmesi, toplum adına herkes tarafından uyulması zorunlu olan kararlar alarak maddi ve manevi değerler dağıtma sürecine yön vermesidir. Bu süreç karar alma kadar, bu kararların uygulanmasını da içermektedir. Çok partili sistemlerde iktidarın alternatifi durumundaki muhalefetin de hükümetin kararlarını eleştirmek, denetlemek ve çeşitli alternatifler sunarak kendi iktidarlarının yolunu açmak gibi

---

¹³² Dursun, a.g.e., s.260

¹³³ Çam, a.g.e., s.424-425

¹³⁴ Heywood, a.g.e.,s.366

birtakım işlevleri bulunmaktadır.¹³⁵ Partiler, hükümetin hem içinden hem dışından gelen muhalefetin ve eleştirinin temel kaynağını oluştururlar.¹³⁶

2.1.6. Program Yapma İşlevi

Modern toplumlarda farklılaşma yüksek, dilekler çok ve karmaşık buna karşılık olanaklar kısıtlı ve sınırlı olduğundan gerçekleştirilmesi zorunlu amaçların tayini, mutlaka bazı tercihleri gerekli kılmaktadır. Zorunlu görülen reformlar, bunların tipleri, nasıl ve hangi olanaklarla gerçekleştirileceği açık seçik ortaya konmakta, yani bir program çerçevesinde kamuoyuna iletilmektedir. Program yapma işlevini partiler gerçekleştirir. Ve iktidarda oldukları sürece bu programı uygulamakla görevlendirilir. Eleştiriler bu uygulama çerçevesinde ileri sürülür.¹³⁷

Siyasi partiler, geleneksel olarak toplumların kolektif hedefler belirlemesini ve bazı durumlarda bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayan araçlar olmuşlardır. Çünkü partiler iktidar arayışı içindeyken devletin programlarını halkın desteğini çeken bir fikirle formüle etmektedirler. Partilerin seçmenlere gerçek ve ulaşılabilir hedefler arasında seçme şansı veren tutarlı siyasal seçenekleri formüle etmelerine teşvik eder. Bu işlev genelde seçildikleri zaman kendi siyasalarını uygulayabilmek için vekalet hakkına sahip olabilecekleri parlamenter sistemler içerisinde bulunan partiler tarafından ortaya konmaktadır.¹³⁸

Partiler, program yapma, karşıt programları eleştirme, yeni programlar ortaya sunma faaliyetleri göstererek kamu oyununun eğitilmesi, siyasal bakımdan biçimlenmesine yol açmakta, seçmenlerin ister iktidar ister muhalefet partileri karşısında daha uyanık tutum içinde olmasına olanak sağlamaktadırlar. Aynı zamanda, siyasal sistemin aldığı kararlar sonucunda ortaya çıkan üretimi, bu üretime bir yön çizmesi gerektiğinde bu yönde değişiklikler yapılması, yani siyasal sistemin kendisine amaçlar tayin etmesi işlevi programlaştırma yoluyla partilerce gerçekleştirilmektedir.¹³⁹

2.1.7. Haber Alma-Verme İşlevi

---

¹³⁵ Bucak, Esergül Balcı, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasal Parti Ödülleri*, Adım Yayınları, Ankara, 1993, s.63

¹³⁶ Heywood, a.g.e., s.366-367

¹³⁷ Çam, a.g.e., s.426

¹³⁸ a.g.e. s.364-365

¹³⁹ Çam, a.g.e., s.427

Haberleşme mekanizması, çift taraflı işleyen bir mekanizma olduğu için, bu gelişmiş iktidar ve toplum ilişkilerine bir anlam vermektedir. İktidar faaliyetlerinde toplumu, hem iktidar hem muhalefet partileri haberdar etmektedirler. Karmaşık modern toplumlarda, belli bir icraat topluma değişik partilerce farklı olarak iletilecektir.¹⁴⁰

Haberde tam olarak nesnellik mümkün olmamakta, iktidar partileri icraatlarını olumlu yönleriyle, muhalefet partileride eleştireci açıdan bu icraatı kamuoyuna bildirmektedirler. Haber böylece yukarıdan topluma iletilirken, kültür düzeyinin ve bilinçlenmenin işlevinde bir yorumlanmaya tabi tutulmakta, partilerin ideolojileri katılığı ölçüde bu yorumlama sertleşmekte, yapısal sorunları kapsayabilmektedir. Çok sayılı kaynaktan beslenen kamuoyu, böylece haberlerin doğruluğunu araştırmak gerekliliğini duyacak, bu durum da siyasal sistemin gelişmesi açısından bir ilerleme oluşturacaktır.¹⁴¹

Siyasal sistemde haber verme kadar haber almada önemlidir. Toplumdaki istekler ve gelişmeler sisteme iletilmek zorundadır. İktidardaki ve diğer partiler bu haberleri götürme işlevini yerine getirirler. İktidar partileri, kamuoyu vasıtaları, baskı grupları, ülke çapındaki bölgesel örgütleri yoluyla gerekli haberleri toplarlar. Muhalefet partileride aynı kaynakları kullanarak iktidara yöneltilen öneriler, eleştiriler yoluyla haber verme işlevini yerine getirmektedirler¹⁴²

2.1.8. Partilerin Kendilerine İlişkin Faaliyetleri

Bir partinin siyasi hayatta yaşayabilmesi için kadrolar ve maddi kaynaklara gereksinimi vardır. Partilerin üyeye ve kadrolara ihtiyacı değişik yollardan karşılanmaktadır. Her partinin üyelik konusunda ki tutumu aynı değildir. Bazı partiler çok üyesi olmasını isterken, bazı partiler çok fazla üye istemeyebilmektedir. Fakat her durumda partiler üye bulmak ve anları yetiştirmek, partiye bağlanmak gereğini duymaktadırlar.¹⁴³

Partilerce düzenlenen faaliyetlerin bir kısmı partiye maddi kaynaklar sağlanmasını amaçlar. Gönüllüler ücret karşılığı görülebilecek ya da fon yetersizliği dolayısıyla görülemeyecek hizmetleri görerek partinin faaliyet kapasitesini artırmaktadırlar.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ Çam, a.g.e., s.428

¹⁴¹ Ag.e., s.428

¹⁴² A.g.e., s.429

¹⁴³ Turan , a.g.e., s.106

¹⁴⁴ a.g.e., s.107

2.2. SİYASİ PARTİLERİN OLUŞUMU

Siyasal partilerin ortaya çıkmasında ki en önemli etken, siyasal iktidarın kaynağı ve egemenlik anlayışındaki gelişmeler olmuştur. Egemenliğin aristokrasi, teokrasi ve oligarşi gibi sınırlı alanda olduğu ve toplumun iktidarın kullanımına katılmadığı toplumlarda partilerin varlığından söz edilememekteydi. İktidarın kaynağının halka indirilip toplum üyelerinin katılımının önünün açılmasından sonra halk içinde örgütlenmeler başlamıştır. Bu da siyasi partilerin doğuşu ile demokratik düşüncelerin yaygınlaşması arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir.¹⁴⁵

Günümüzde demokrasinin vazgeçilmez koşulu olarak kabul edilen siyasal partilerin araştırma konusu olması uzun bir zaman dilimi sonucunda mümkün olabilmıştır. Duverger'e göre "1850'de ABD dışında hiçbir ülkede bugünkü anlamda siyasal partiler bulunmamaktaydı".¹⁴⁶ Bu zamanda ise Batı Avrupa ülkelerinde, fikir akımları, halk kulüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları vardı fakat gerçek partiler henüz oluşmamışlardı.¹⁴⁷

Siyasi partiler geçen yüzyıl içinde demokratik ideolojinin yaygınlaşması ve buna paralel olarak da parlamento yetkilerinin ve oy hakkının genişletilmesi gibi önemli sosyo-politik gelişmeler sonucunda ortaya çıkmışlardır.¹⁴⁸

2.2.1. Kurumsal Teori

Kurumsal teori, siyasal partilerin ortaya çıkışını açıklama konusunda önemlidir. Teori siyasal partilerin oluşumunu kurumsal birtakım etkenlere dayandırır. Siyasal sisteminin işleyişinde belirli rol oynayan kurumlarda yapılacak bazı düzenlemelerin, diğer kurumların niteliğini ve işleyişini etkileyerek, siyaseti biçimlendirdiği varsayılır.¹⁴⁹ Genellikle partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görülmektedir. Dolayısıyla, partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlıdır.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ Dursun, a.g.e s.253

¹⁴⁶ Duverger, a.g.e s.15

¹⁴⁷ a.g.e.,s.16

¹⁴⁸ Kapani, a.g.e., s.161

¹⁴⁹ Tosun, Tanju, *Merkez Sağ Ve Merkez Solda Parçalanma*, İstanbul, Boyut Yayınları, 1999, s.42

¹⁵⁰ Duverger, a.g.e.,s.16

Ancak seçim komitelerinin ortaya çıkmasından daha önce gerçekleşen ve siyasal partileri açıklamaya yarayan diğer önemli olay parlamento gruplarının yaratılmış olmasıdır, siyasal meclisler fonksiyonlarının ve bağımsızlıklarının genişlediğini gördükçe, bu meclislerin üyeleri, eylemlerinde düzen sağlayabilmek için, ortak niteliklere göre gruplaşma gereğini duymuşlardır. Oy hakkı genişletilip yaygınlaştırıldıkça adayları tanıtabilecek ve oyları bunlara yöneltebilecek komutlar yoluyla seçmenlerin örgütlenmesi zorunluluğu artmıştır. Bu nedenle, partilerin oluşumu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlanmaktadır.¹⁵¹

Seçimlere daha büyük sayıda halk yığınlarının katılması, örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. Seçim ülke düzeyinde yapıldığına göre, parti örgütünün de ülke çapında bir yaygınlık kazanması zorunlu olmuştur Parlamento gruplarının oluşumu sürecini takip eden parti örgütlerinin kurulması en sonunda bu iki unsur arasında sürekli bir bağ kurulmasını kaçınılmaz olarak gerekli kılmıştır. Böylelikle siyasal partilerin doğuş aşaması tamamlanmış olmaktadır.¹⁵²

Partiler sadece parlamento gruplarına bağlı olarak doğmamaktadırlar. Partilerin oluşumu bakımından, Duverger “parlamento içinden doğan partiler” ve “parlamento dışından doğan partiler” şeklinde bir ayrım yapmaktadır. Önce kaynağını parlamento içinden alan partilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu oluşumda öncelikle parlamento grupları oluşturulmakta daha sonra da yerel seçim komiteleri kurulmaktadır. Bundan sonraki süreçte ise bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulmaktadır. Parlamentodan doğan partilerde genel oluşum şöyledir:ilk parlamento grupları doğar;daha sonra yerel seçim komiteleri oluşturulur bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur. Bu ilişkiler sonucunda ilk modern siyasal partiler ortaya çıkmışlardır.¹⁵³

Siyasal partilerin doğuşunu açıklayan bu parlamentolu yöntem daha çok batı Avrupa ve Amerika gibi parlamento sistemi eskiye dayanan ülkeler için geçerlidir.¹⁵⁴

Partinin esas biçiminin, önceden mevcut ve asıl faaliyeti seçimler ve parlamento dışında bulunan bir kurum tarafından belirlendiği durumlarda ortaya çıkan partiler, Duverger

---

¹⁵¹ Sarıbay, Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.98

¹⁵² Özbudun, a.g.e., s.20

¹⁵³ A.g.e s.16

¹⁵⁴ Kapani, a.g.e.,s.163

tarafından “parlamento dışında doğan partiler” olarak adlandırılmaktadırlar. Bu tür partilere en iyi örnek birisi 1899 yılında sendikalar kongresinde kurulan İngiliz İşçi Partisidir. Parlamento dışında doğan partiler, parlamento içinden doğan partilere göre daha merkezîyetçidirler.¹⁵⁵ İdeolojik yönden daha tutarlı ve disiplinlidirler. Bunlar genelde iktidara ağırlığını koymak suretiyle kurulu düzeni değiştirmek isteyen sol eğilimli partilerdir.¹⁵⁶

Kurumsal teori 19. yüzyıl Batı Avrupası’ndaki partilerin doğuşlarını açıklama konusunda yeterli olsa bile, günümüz koşullarına yanıt vermekte zorlanmaktadır. Bu teorinin iddia ettiği gibi “seçimler ve parlamentolar” olgusu ile 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan, modern otoriter ve totaliter siyasal sistemlerde partilerin doğuşu bu teori ile açıklanamamaktadır.¹⁵⁷

2.2.2.Kriz (Tarihsel Durum) Teorileri

Bu teoride ülkedeki siyasal seçkinlerin siyasal sistemlerin geleneksel biçimlerinden modern biçimlere geçerken genellikle karşılaştıkları ve sistemin isleyiş yeteneklerini ciddi olarak zorlayan bir takım tarihsel durumlar karşısında takınmış oldukları tutumun, sistemin gelecek dönemlerdeki gelişimini oldukça yakından etkilediği savunulmaktadır.

La Palombarave ve Weiner, partilerin oluşumunu hazırlayan ve birçok ülkenin siyasal sistemlerinin karşı karşıya bulunduğu üç tür tarihsel kriz saptamışlardır. Bu krizleri, meşruluk krizi, bütünleşme krizi ve katılma krizi olarak adlandırılmışlardır.¹⁵⁸

2.2.2.1. Meşruluk Krizi

Toplumun kimler tarafından ve nasıl yönetileceği konusunda bir görüş birliği bulunmaması durumu “meşruluk krizini” ifade etmektedir. Meşruluk krizi, iktidardakilerin yönetme biçimine, iktidara geliş yöntemlerine ve kurallara yönelen eleştirilerin artması ve buna karşı otoritelerin bu eleştirilere karşı duyarsız davranmaları veya meydan okumalarından doğmaktadır. Bu durum genellikle monarşilerden halk egemenliğine dayalı sisteme geçilmesinde ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Duverger, a.g.e.,s.28

¹⁵⁶ Kapani, a.g.e., s.162

¹⁵⁷ Sarıbay, a.g.e, s.97

¹⁵⁸ A.g.e., s.96

¹⁵⁹ Dursun, a.g.e., s.256-257

Örnek olarak 18. yy Fransa'sında ortaya çıkan partileri verebiliriz. Fransa'da 18. yy da ihtilalci gruplar, monarşik egemenlik yerine halk egemenliğinin geçirilmesi için mücadele etmişler ve birçok siyasal partinin kurulması bu amaç çerçevesinde gerçekleşmiştir, Osmanlı döneminde de İttihat Terakki Fırkası'nın ortaya çıkışı buna benzer bir nedene dayanmaktadır.¹⁶⁰

Daha yakın bir dönemde kendini gösteren başka bir meşruluk krizi ise sömürge durumundaki bazı az gelişmiş ülkelerde milliyetçi güçlerin, sömürge yönetimlerinin meşruluğuna karşı direnme göstermiş olmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bunlar çoğunlukla sömürge yönetimine veya az gelişmiş toplumu sömürgeleştirmeye çalışan dış güçlere karşı ulusal kurtuluş savaşını vermek üzere kurulmuş partilerdir, Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi, Tunus'ta Yeni Düstur Hindistan'da Kongre Partisi, Fas'ta İstiklal Cezayir'de Ulusal Kurtuluş Cephesi, bu şekilde oluşmuş partilerdir.¹⁶¹

2.2.2.2. Bütünleşme Krizi

Bütünleşme krizi uluslaşma sürecinde ya da ulusal bir devlet kurma girişimlerinin var olduğu durumlarda söz konusu olmakta ve bununla ilgili sorunları dile getiren bir teori olarak kabul edilmektedir. Örneğin dil, din ve ırk ayrılığından kaynaklanan sorunlardan ötürü özellikle azınlık teşkil eden gruplardan bir ulusun oluşturulması bir "bütünleşme krizi" nin ortaya çıkmasına sebep olmakta bu süreçte de yeni partiler doğabilmektedir. Bazen ulusal devletin merkezi otoriteyi güçlendirme girişimine karşı koymak, bazen de ulusal devlet içinde kendi kültürel konumlarını korumak amacıyla parti olarak örgütlenme yoluna gitmektedirler.¹⁶²

İtalya, Almanya ve Belçika'da bütünleşme krizleri yaşandığı dönemde siyasal partiler oluşmaya başlamıştır. aynı şekilde Hindistan'da da Hindu çoğunluğuna karşı Müslüman azınlıklar örgütlenip "Müslüman Ligi"ni kurmuşlardır.¹⁶³

Afrika ülkelerinde olduğu gibi kabile çatışmalarının siyasal partilere vücut verdiği daha çok dil, din vb. ortak noktalarda ayrışmalar olan toplumlarda görülmektedir. Hindistan'da

---

¹⁶⁰ A.g.e., s.98

¹⁶¹ Özbudun, a.g.e., s.20

¹⁶² Sarıbay, a.g.e., s.99

¹⁶³ Öz, Esat, Tek Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.26

Müslüman Ligi, Türkiye’de Hadep, İrlanda’da İrlanda Partisi bütünleşme krizi sonucunda doğan partilerdir.¹⁶⁴

2.2.2.3. Katılma Krizi

Siyasal partileri toplumdaki bölünmelerin ve çıkar çatışmalarının bir yansıması olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Partiler, çeşitlilik gösteren, çıkarların ve fikirlerin farklılaştığı toplumların ürünüdür¹⁶⁵

Katılma krizi siyasal seçkinlerin, siyasal sisteme katılma isteğindeki kişi ya da grupların bu istek ya da çabalarını onaylamadığı durumlarda kendini göstermektedir. Modern siyasal partilerden pek çoğunun bu tür bir krizden, yani siyasal sistemde etkin bir rolden yoksun bulunan grupların, sistemin işleyişinde söz sahibi olma çabalarından doğduğu görülmektedir.¹⁶⁶ Mesela aristokrat sınıf ve kilise, tekelinde tuttıkları iktidarı diğer toplumsal sınıflarla paylaşmak istememiştir, burvazimin iktidara katılma istekleri hep geri çevrilmiştir. Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan yeni toplumsal sınıfların katılma istekleri modern partilerin doğmasını sağlamıştır.¹⁶⁷

Tarihsel süreç içerisinde bu kriz türü batı Avrupa ülkelerinde ve bizim ülkemizde pek çok partinin kurulmasının temel nedeni olmuştur. Örnek verecek olursak Batı ülkelerinde Liberal ve Radikal partiler, işçi partiler, köylü ve çiftçi partiler mevcut siyasal iktidarlar karşısında orta sınıfların siyasal isteklerini duyurma arzusundan doğmuşlardır. Benzer bir şekilde Türkiye’de de Demokrat Parti muhalefeti, mevcut bulunan siyasal iktidara karşı devlet yönetiminde fazla bir ağırlığı olmayan taşra burjuvazisinin, tüccar ve esnaf sınıfının, toprak sahibi köylü sınıfının siyasal isteklerinin bir ürünü olarak doğmuştur. 1970’li yıllarda oluşan Milli Selamet Partisinde diğer partilerin gelenekçi çizgideki dindarların katılma isteklerinden doğmuştur.¹⁶⁸

2.2.3. Modernleşme Teorisi

Modernleşmenin çeşitli yönleriyle siyasal partilerin doğmasına elverişli bir ortam hazırladığı öngörülmektedir. Bu teoriye göre partilerin doğuşu, belli bir modernleşmenin

---

¹⁶⁴ Dursun, a.g.e., s.257

¹⁶⁵ Sarıbay, a.g.e., s.124

¹⁶⁶ Özbudun a.g.e., s.21

¹⁶⁷ A.g.e., s.258

¹⁶⁸ A.g.e., s.258

ürünüdür. Bir toplumda toplumsal bir modernleşme söz konusu değilse siyasal partilerin doğması imkansızdır. Siyasal partilerin doğuşu ile modernleşme süreci bağdaştırılarak modernleşmenin bir ürünü olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁹

Modernleşme siyasal katılmayı, siyasal katılmada siyasal örgütlenmeyi geliştirir. Sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve haberleşmenin yaygınlaşması, okur-yazarlığın artması, kültürün laikleşmesi, kişi başına düşen milli gelirin artması gibi değişimleri kapsayan modernleşme, sosyal grupların siyasal planda örgütlenerek iktidara ağırlıklarını koyma çabalarına yönelmesine yol açmaktadır.¹⁷⁰

Modernleşmeci yaklaşım, gelişmiş ve az gelişmiş olan ülkeler ayrımını siyaset bilimine taşımıştır. Bu teoriyi savunanlara göre az gelişmiş ülkelerde partisiz sistemler çoğunlukta iken, gelişmiş toplumlarda en azından bir tane siyasal parti bulunmaktadır.¹⁷¹

Modernleşme, geleneksel toplumların tipik bir özelliği olan karşılıklı güvensizlik duygusunun yerine, bir güven ve işbirliği duygusunu geçirerek örgütlenme yeteneğini güçlendirmiştir.¹⁷² Bu bağlamda modernleşme bir anlamda siyasal katılmayı da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmekte, siyasal katılmayı gerçekleştirmek için de siyasal partiler bir önkoşul olarak ortaya çıkmaktadır. Modernleşme ile siyasal partilerin doğuşu arasındaki ilintiyi sadece uluslararası karşılaştırmalar değil, ulus-içi karşılaştırmalar da belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Toplumsal ilişkilerde köklü değişimler meydana getiren modernleşme geleneksel yapılardan modern yapılara geçilmesini sağlamaktadır.¹⁷³

Pek çok ülkede siyasal partilerin, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi yüksek olan bölgelerde daha önce ortaya çıktıkları ve daha hızlı geliştikleri gözlemlenmiştir. Ülkeler incelendiği zaman sosyo-ekonomik gelişmişlikle siyasal partiler arasında bir bağlantı kurulabilmektedir. Kentleşme sanayileşme, ulaşım ve haberleşmenin yaygınlaşmış olduğu, okuryazar oranının yüksek seviyede seyrettiği, kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu, laik bir

---

¹⁶⁹Dursun, a.g.e., s.255

¹⁷⁰ Kapani, a.g.e.,s.163

¹⁷¹ Sarıbay, a.g.e.,s.124

¹⁷² Ag.e s.163

¹⁷³ Özbudun, a.g.e s.23

kültürün var olduğu modernleşmesini gerçekleştirmiş olan ülkelerde sosyal grupların siyasal planda örgütlenerek iktidara ağırlıklarını koyma çabaları yaygın bir şekilde görülmektedir.¹⁷⁴

Bu tür ülkelerde insanlar toplumsal koşulları kendi eylemleri ile değiştirebilecekleri fikrine sahiptirler.geleneksel toplumların “biz” bilincine dayalı,yüz yüze ilişkilerin egemen olduğu toplumsal yapıdan “ben” bilincine dayalı, yazılı kuralların ve formel ilişkilerin öne geçtiği sanayi toplumuna geçilmektedir. Modernleşme devletin toplum üzerindeki kontrolünü arttırırken gelişen haberleşme imkanları ulusal planda örgütlenmeyi kolaylaştırmakta, sosyal hareketliliğin artmasını sağlamaktadır.giderek hızlanan değişim talepleri bireylerin katılma taleplerinde yeni imkanlar ortaya koymaktadır.bu katılma imkanları yeni partilerin oluşmasında rol oynamaktadır.¹⁷⁵

Örneğin İngiltere’de seçim komitelerinin, öncelikle kalabalık endüstri şehirlerinde kurulduğu gözlemlenmiştir. Benzer bir durumu Türkiye’de de görülebilmektedir. Köylerde sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri ile bir siyasal parti örgütüne sahip olma olasılığı arasında istatistiksel ilişki tespit edilmiştir.¹⁷⁶

2.2.4. Partilerin Birleşme Veya Bölünme Şeklinde Oluşmaları

Türk siyasal hayatında yer alan partilerin büyük bir bölümü bu yoldan kurulmuştur. Demokrat parti, cumhuriyet halk partisinden ayrılan grup tarafından kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda da güven partisi ile cumhuriyetçi parti, yine CHP’den kopma sonucunda kurulmuştur.¹⁷⁷ Millet Partisi ile Hürriyet Partisi de demokrat partiden ayrılanlarca kurulmuştur. Günümüze yaklaştıkça da Büyük Birlik Partisi ile Aydınlık Türkiye partisi Milliyetçi Hareket Partisinden, Yeni Parti Anavatan Partisinden ayrılanlarca kurulmuştur.¹⁷⁸

Ya da iki parti birleşerek yeni bir parti oluşturabilirler. Bunun örneği de 12 eylül döneminden sonra Sosyal Demokrat Partisi (SODEP) ile Halkçı Partinin birleşmesi ile Sosyal Demokrat Halkçı Partisi (SHP) doğmuştur.¹⁷⁹

2.2.5 Dünyada Siyasi Partilerin Oluşması

---

¹⁷⁴ Kapani, a.g.e.,s.163

¹⁷⁵ Dursun, a.g.e., s.256

¹⁷⁶ Özbudun, a.g.e s.23

¹⁷⁷ A.g.e s.164

¹⁷⁸ A.g.e., s.258

¹⁷⁹ A.g.e.,s.164

Bu aktarılan teoriler modern anlamda siyasi partilerin oluşmasında zemin hazırlayan sebepler olmuşlardır. Aynı zamanda çok değişik faktörlerde partilerin doğuşunda rol oynamaktadırlar. Bir ülkede aktarılan teorilerden bir ve bir kaçının partilerin oluşmasında rol oynadığı söylenebilmektedir.¹⁸⁰

2.2.5.1 İngiltere’de Siyasi Partilerin Oluşması

İngiltere’de partilerin kurulması ve demokrasinin gelişmesi diğer ülkeler için bir örnek model olmuştur. Bunun içinde dünya siyasetinde İngiltere’de ki partilerin oluşumları çok önemli bir yere sahiptir.¹⁸¹

İngiltere’de yaşanan sanayi devrimi bir sosyal güç yaratarak toplumsal gelişmeye yeni boyutlar kazandırmıştır. Yasalar tarafından açıkça yasaklanmasına ve suç kabul edilmesine rağmen işçi sınıfı kendi içinde örgütlenerek işverene karşı bir hizip oluşturmaya başladı. 18.yüzyılın sonlarına doğru işçiler düşük ücretlere, 16 saatlik işgününe karşı önemli sayılabilecek gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. Örneğin, 1819 yılında Londra yakınlarında “Peter’s Filed” adlı bir yerde 100.000’e yakın bir işçi kalabalığı gösteri düzenledi”¹⁸². Bu olay parlamentoda sert tartışmalara yol açtı işçilere sendikalaşma hakkını tanıyan kanun parlamentodan geçti. Parlamentoda iki farklı grup ortaya çıktı. Büyük toprak sahipleri ve soyluların çıkarlarını temsil eden grup muhafazakarlar ve ticaret burjuvazisini temsil eden grup liberallerdi Bunlar Tory ve Whig ismiyle anılan ve daha sonraları, Muhafazakar ve Liberal Parti olarak isimlendirilecek olan partilerdir.¹⁸³

Tory’ler kralın mutlak idaresini hak görürken, Whig’ler kralın üstünlüğünün daraltılıp parlamentoya yetki verilmesini istiyorlardı. Bu gruplar, kralın ve parlamentonun görevlerinden din ve devlet ilişkilerine kadar olan konularda ayrı görüşleri savunuyorlardı. Bu gruplar tahta yeni kral getirerek “haklar beyannamesi” ve parlamentoda “haklar kanununu” çıkarmışlardır.¹⁸⁴

Tory’ler 1832 yılında yapılan İslahat Kanunundan sonraki seçimlerde büyük yenilgiye uğradılar. Yeni siyasi ortam her iki partide de değişiklikler oluşturdu. 1850-1860 yılları

---

¹⁸⁰ Öz. a.g.e., s.27

¹⁸¹ Berkes, Niyazi, *Siyasi Partiler*, Yurt Ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1946, s.25

¹⁸² Şaylan, Gencay, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara, Todai Yayınları, 1981, s.53

¹⁸³ Yücel, M. Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.16

¹⁸⁴ A.g.e, s.25

arasına Tory ve Wihg'lerden sonra yeni muhafazakar ve liberal partiler oluştu. 1832 yılından sonra İngiltere'de ülkenin en büyük iki partisi kurulmuş oldu. Bu dönem aynı zamanda rekabet ve uzlaşma devri olmuştur..¹⁸⁵

İngiltere'de işçi hareketi de, Avrupa'daki diğer ülkelerden önce oluştu. Fakat partiye dönüşmesi daha sonra gerçekleşmiştir. İngiltere'de işçiler mesleki alanda birliktelik kuruyorlardı. Siyasi programları bulunmamaktaydı. İlk siyasi program ve hareket Chertism denen 1837'den 1948'e kadar olan harekettir. Bu hareketin öncüleri bazı radikal vekilleri toplayarak "People's Charter" denen bir beyanname hazırladılar. Chertism liderleri parlamentoda bunların kabulünü istediler ve sonuçta istekleri red edilmiştir.¹⁸⁶

Bu hareket İngiltere'de ve dünyada ilk işçi hareketi olma özelliğini taşımıştır. İşçilerin grev yapma, teşkilat kurma gibi usulleri kullanmasının önünü açmıştır.¹⁸⁷

İşçiler red edildikten sonra parlamentodan hak istemenin mümkün olmayacağını anlamışlardır. Lordların ve kapitalistlerin bulunduğu bir parlamentoda işçilerin haklarını istemesi yersizdi ve kanunlarda kuvvet kullanmalarını yasaklamıştı. Kapitalistlere karşı liberalleri destekleyen işçiler 1880 yılında işçi sosyalizmini canlandırdılar ve liberallerin içinden ayrılıp kendi siyasi teşkilatlarını kurmuşlardır.¹⁸⁸

2.2.5.1.2. Amerika Birleşik Devletlerinde Siyasi Partilerin Oluşması

Amerika'da iki büyük partinin doğuşu anayasanın kabulünden sonra olmuştur. Anayasanın kabulünden sonra Amerika'nın siyasi şekli konusunda iki farklı görüş oluşmuştu. Bunlardan birincisi Amerika'nın ilk banka sistemini ve kapitalizm maliyesini kuran Alexander Hamilton'un temsil ettiği federalist durum, ikincisi de Amerika'nın en büyük fikir ve devlet adamlarından sayılan Thomas Jefferson'un temsil ettiği anti-federalist durumdu.¹⁸⁹

Federalistler, İstiklal Savaşında zenginleşen ticaret burjuvazisinin lehinde siyaset yaptılar. Jefferson ve tarafları ise kuvvetlenen kapitalizme karşı orta ve fakir sınıfı mudafa ettiler.

---

¹⁸⁵Berkes, a.g.e, s.30

¹⁸⁶ A.g.e, s.34

¹⁸⁷ A.g.e, s.34

¹⁸⁸ A.g.e, s.35

¹⁸⁹ A.g.e, s77

Jefferson'un partisi önce "cumhuriyetçi" sonra da "demokrat" adını aldı. Kısaca ilk parti oluşması bu ülkede toprak serveti ile sanayi serveti arasındaki mücadeleden oluşmuştu.¹⁹⁰

Amerika'da cumhuriyetçi partinin oluşumu Cenup Devletleriyle Şimal Devletleri arasındaki demokrasi ve insan hakları için yapılan vatandaşlık savaşı uğruna gerçekleşti. Whig partisi bu mücadelede yıkıldı ve 1854'de ileri görüşlü parti olan Cumhuriyetçi Parti kuruldu.¹⁹¹

---

¹⁹⁰ Berkes, a.g.e, s.77

¹⁹¹ a.g.e, s.79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN OLUŞUMU

Türkiye'de batılılaşma, bir devlet politikası olarak Tanzimatla birlikte başlamıştır. Bu dönemde yapılan reformların bütün ağırlığıyla kendini ortaya çıkarmasından itibaren siyasal partilerin oluşumuna imkan sağlayan gelişmeler söz konusu olmuştur.¹⁹²

Cumhuriyet döneminde ki ilk kurulan partilerde bu gelişmelerin sonucunda oluşan partiler olmuşlar ve daha sonra sosyo-ekonomik, kültürel ve ideolojik gelişmelerle de günümüze kadar olan partilerin oluşumları gerçekleşmiştir.

3.1. TEK PARTİLİ DÖNEM

Birinci Meşrutiyet Anayasası'nın 1908'de yeniden yürürlüğe konmasını izleyen anayasa değişikliklerini sonraki, Osmanlı Devleti'nde hem siyasal hem de toplumsal-kültürel anlamda çoğulcu hayat ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çok sayıda siyasi parti ve dernekler kurulmuştur. Her toplumun kültürü ayrı olduğundan kurulan partilerin de oluşum süreçleri Batıda ki örneklerinden farklı olmuştur. Fakat Türkiye'de ciddi anlamda siyasi partilerin ortaya çıkması İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanmıştır.¹⁹³

Türk siyasal partileri modernleşme süreci içinde ortaya çıkmıştır zaten ilk siyasal örgüt ve derneklerin kurucuları, batılılaşma çabasında olan eğitim kurumlarında yetişmiş kişilerdi. Bunun için Türk modernleşmesinin ilk yıllarında gelişmiş bir endüstriyel ve modern sosyal yapı olmadığından siyasal parti oluşumlarında ekonomik ya da fonksiyonel ayrışmalardan oluşmamışlardır. Daha çok yerel çatışma unsurları ile iktidar için mücadele eden yönetici elitler arasındaki hizipleşmeler siyasal partilerin oluşumunda etkin olmuşlardır.¹⁹⁴

Tek partili dönem olarak adlandırılan bu dönemde çok parti denemeleri yapılmıştır bu denemeler yine meclis içinde olan muhalif guruplar tarafından gerçekleştirilmiş, ama istenilen sonuç alınmadığından kurulan partiler ya meclis tarafından kapatılmış ya da kurulan yeni parti muhalefet görevini yerine getiremediğine kendi kanaat getirerek kendi kendini fesh

---

¹⁹² Altıntaş, Hakan; "Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi(5) 2003, s.5

¹⁹³ Tosun, a.g.e s.73-76

¹⁹⁴ A.g.e s.5

etmiştir.¹⁹⁵ Tek parti dönemi “devletin bürokratikleştirildiği” bir dönem olarak kabul edilebilir.¹⁹⁶

Yine bu dönemde 29 Eylül 1929’da Abdulkadir Kemali tarafından kurulan Ahali Cumhuriyet Partisi 21 ocak 1930’da bakanlar kurulu tarafından kapatıldı. Mimar kazım tarafından kurulan Türkiye Amele ve Çiftçi Partisinde kominst eğilimde olduğu için kapatılmıştır.¹⁹⁷

4.1.1.Cumhuriyet Halk Fırkası

Mustafa Kemal Milli Mücadele hareketini parti şekline dönüştürmek istiyordu. Meclis içinde ise artan muhalefet Lozan görüşmeleri esnasında iyice şiddetlenmişti Mustafa Kemal Paşa’nın parti kurma yolundaki teşebbüsü her şeyden önce, meclis içerisinde giderek artan muhalefeti denetim de tutmak istiyordu. Lozan konferansının devam ettiği sıralarda 6 Aralık 1922 tarihinde yayınlanan Ulus, Yenigün ve Öğüt gazetelerine demeç vererek ilk kez parti kurma düşüncesinde olduğunu açıklamış ve oluşturmaya çalıştığı “halkçılık” ilkesinin parti kuruluşunda esas alınacağını bu demeçte belirtmiştir.¹⁹⁸

Parti kurma düşüncesinin bazı kesimlerce muhalefetle karşılaşması üzerine Mustafa Kemal Paşa 35 gün sürecek olan bir yurt gezisine çıkarak parti kurmanın gerekliliğini halka anlatmak, aynı zamanda nabız yoklamak yolunu seçmiştir. Batı Anadolu’da gezintiye çıkan Mustafa Kemal’in amaçlarından birisi de kurmayı planladığı fırka ile ilgili, siyasal sistemde vermek istediği biçimin, toplumsal yapının, gelecekteki sınıf ve tabakaların “parti-şef” otoritesine gösterecekleri tepkinin ölçülmesidir.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa yurt gezisini tamamlayıp Ankara’ya dönüşünden bir hafta sonra Meclise 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesine dair 120 imzalı bir önerge sunulmuş ve teklif aynı gün oybirliği ile kabul edilmişti. Meclisin seçimlerin yenilenmesi yolunda karar almasından sonra harekete geçen Mustafa Kemal Paşa bir yandan “Dokuz Umde”yi içine alan

---

¹⁹⁵ Mardin Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleleri*, , 1. Baskı, İletişim Yayınları, 1990, s.50

¹⁹⁶ a,g,e, s.92

¹⁹⁷ Ülken, Hilmi Ziya, *Siyasi Partiler ve Sosyalizm*, Anıl Yayınları, İstanbul, 1963, s.61

¹⁹⁸ Bila, Hikmet, *CHP (1919-1999)*, Doğan Yayıncılık, 2 Baskı, İstanbul, 1999, s.33

¹⁹⁹Göldaş, İsmail, *Takrir-İ Sükun Görüşmeleri 1923 Seçimleri-Atama Meclisi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s.11

bir seçim beyannamesi yayınlamış, diğer yandan da bütün Anadolu ve Rumeli ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkasına dönüşeceğini ilan etmiştir.²⁰⁰

Anadolu'da direnişle başlayan hareket, Sivas Kongresi ile güçlenmiş ve Halk Fırkasına dönüşmüştür.²⁰¹

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin fırka haline dönüşmesi kesinlik kazandıktan sonra 9 Umdelik bir programla seçimlere katılmayı kararlaştırmışlardır ve 8 Nisan 1923'de yayınlanan beyanname ile seçime girip kazanmışlardır ve bu program daha sonra resmi nitelikte kurulacak olan partinin ilk programı olmuştur.²⁰²

9 Umdenin içinde yer alanlar kısaca şu maddelerdir:

1. Egemenlik ulusundur.
2. Ulusal yargıya TBMM'nin dışında hiçbir makam egemen olamaz.
3. Bütün yasalarda, örgütlerde, yönetimde, eğitimde ulusal egemenlik için davranılır.
4. Saltanatın kaldırılması kararı değiştirilemez.
5. Mahkemeler, yasalar düzeltilecektir.
6. Aşar vergisi kaldırılacaktır.
7. Öğretim birleştirilecektir.
8. Askerlik süresi azaltılacaktır.
9. Mali-yönetmel, ekonomik bağımsızlık kesin koşuldur.²⁰³

Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos'ta partiye mensup milletvekilleriyle bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı "Halk Fırkası" isimli ilk toplantıdır. 9 Eylül'e kadar devam eden toplantıların sonucunda fırka tüzüğü kabul edilerek, fırka reisliği ve idare heyeti seçimleri yapılmıştır. 11 Eylül 1923 tarihinde yapılan Halk Fırkası toplantısında genel başkanlığı Atatürk seçilmiştir.²⁰⁴

---

²⁰⁰ Bila a.g.e, s.39

²⁰¹ Gülcan, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Basın, İstanbul, 2001, s.74

²⁰² A.g.e.,s.39

²⁰³ Ozankaya, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, İmge Kitabevi, 1996, s.412-413

²⁰⁴ Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul Boyut Kitapları, 1999, s.75

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası, Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği gibi; partinin adına daha sonra "cumhuriyet" kelimesi eklenmiş ve "Cumhuriyet Halk Partisi" adı verilmiştir.²⁰⁵

CHP'nin kuruluşundaki amacı ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi modern bir devlet haline getirmek ve ülkede kanun üstünlüğünü sağlamaktır.²⁰⁶

3.1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Rauf Bey, Adnan Bey Adıvar, Refet Bey, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir ve Cafer Tayyar Paşa'lar gerek Mustafa Kemal'in kişisel yükselişine ve gerekse yapılan reformlara olumsuz tepki göstermişlerdi. Milli Mücadele arkadaşları arasındaki uzaklık açılmaya başladı ve 1 Kasım 1924'de yeni yasama yılında herkes saflarını belli etti ve CHF'den kopmalar başladı.²⁰⁷ Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra çoğalan bu muhalefette özellikle Rauf Bey devamlı aleyhe çalışmalarına başlamıştır.²⁰⁸

Cumhuriyetin ilanına ve şekline halifeliğin kaldırılışına ve 1924 Teşkilat-I Esasiye Kanunu'nun kabulüne tepki olarak, CHF içindeki ikincil grup tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Türkiye Cumhuriyetindeki ilk muhalefet denemesidir.²⁰⁹

Tam olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın oluşumuna neden olan olay; 20 Ekim 1924 günü Menteşe Muğla mebusu Esat Efendinin mübadele imar ve iskan vekili Refet Beye yönelttiği soru önergesidir. Bakanın açıklaması meclisçe tatminkar bulunulmamış ve soru önergesi gensoruya dönüştürülmüştür.²¹⁰

26 Ekim 1924'de de Kazım Karabekir Paşa, "ordunun geliştirilmesi için verdiği raporların gözönüne alınmadığını" ileri sürerek milletvekilliği görevine döneceğini bildirerek

---

²⁰⁵ Karpat Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara, 1967, s.333

²⁰⁶ Bila, a.g.e.,s.44

²⁰⁷ Avşar, Abdülhamit, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul Kitabevi Yayınları, 1998, s.36

²⁰⁸ A.g.e.,s.47-48

²⁰⁹ Uyar, a.g.e., s.115

²¹⁰ A.g.e., s.115

ordu müfettişliğinden istifa etmiştir. Onu 30 Ekim 1924 tarihli istifasıyla Ali Fuat Paşa izlemiştir.²¹¹

8 Kasım 1924'de hükümet için yapılan güven oylamasında, Hükümet 19 güvensizlik oyuna karşılık 148 oyla güvenoyu almış ve 41 milletvekili de oylamaya katılmamıştır. Ertesi gün halk fırkasından istifalar başlamıştır.²¹² Bu olaylar üzerine Hükümete güvensizlik oyu verenlerin Halk Fırkasında kalamayacağı söyleniliyor ve yeni bir partinin kurulmasına kesin gözüyle bakılıyordu. Bu gelişmeler sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 günü tek partili dönemin ilk kesintisi olarak resmen kurulmuştur.²¹³

Yeni fırkanın kurucuları meclis içinde Mustafa Kemal'e karşı birleşen eski ittihatçılar ve Gazi'nin silah arkadaşlarıdır.²¹⁴ TpCF'nin kurucularının amaçları kişisel nitelik taşımaktaydı. Mustafa Kemal'de bunu anlamış ve CHF'yi uyarıyordu. Basında bu partiye pek olumlu bakılmamaktaydı.²¹⁵

TCF merkez-kenar oluşumu gibi gözükse de aslında elit-içi çatışmalardan Atatürk'e karşı olan muhalefet tarafından parlamento içinden bölünerek doğmuştur. Ağaoğlu'na göre "TpCF, halktan gelen baskı ile halktan alınan ilhamla kurulmamıştır."²¹⁶

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, partilerinin liberal ve demokrat olduğunu belirtmişler ve tek dereceli seçim sistemini savunmuşlardır, fakat en çok dikkat çeken ve daha sonra başlarına bela olan "fırka dini inançlara saygılıdır" ifadesi partinin eleştirilen tarafını oluşturmaktadır.²¹⁷

---

²¹¹ Tunçay, Mete, T.C.'nde Tek Parti Yönetimim Kurulması (1923-1931), İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s.100-102

²¹² Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Politikada 45 Yıl, 1968, s.61-62

²¹³ Kabasakal ,Mehmet, Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1991, s.113

²¹⁴ a.g.e.,s.114

²¹⁵ Yılmaz, a.g.e, s.97

²¹⁶ Ağaoğlu, Samet, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru, Baha Matbaası, 1977, s.24

²¹⁷ Uyar, a.g.e., s.117

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası başkanlığına Kazım Karabekir Paşa, Başkan yardımcılıklarına Dr. Adnan Adıvar ve Hüseyin Rauf Bey'ler, Genel Sekreterliğine Ali Fuat Paşa getirilmişti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılan milletvekili sayısı 29'dur.²¹⁸

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kendi yayın organı yoktur. Buna rağmen İstanbul basınında geniş bir destek bulmuştur. Fırka ilk şubelerini Urfa'da açmıştır. Örgütlenmede Halk Partisini örnek almışlardır. 1924 Aralık ayında örgütlenmeyi tamamlayan tek il Sivas'tır. Ankara İstanbul ve İzmir de de örgütlenen parti doğu illerinde büyük ilgi görmüştür. Fırkada genel seçim yapılmamıştır.²¹⁹

Partinin sonunu hazırlayan olay ise şöyledir;13 Şubat 1925'te Elazığ'ın Palu ilçesi Piran Köyünde Şeyh Sait tarafından başlatılan isyan kısa bir sürede Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. Fethi Bey, bu ayaklanmanın ardından TpCF'nin kapatılmasını istemiştir. Kurucular buna yanaşmadıklarından daha sonra 3 Mart 1925'de başbakan olan İsmet İnönü 3 Haziran 1925'de partinin kapatıldığını ilan etmiş ve gerekçe olarak da partinin "parti dini inanışlara saygılıdır" ifadesi gösterilmiştir.²²⁰

İ.İnönü'nün başbakanlığı ile birlikte Tahrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kapsamı genişletilerek İstiklal Mahkemeleri yeniden kurulmuştur.²²¹ İsyanın yayıldığı bölgelerde kısmi seferberlik ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. 14-15 Nisan 1925'te Şeyh Sait başta olmak üzere isyanın elebaşları ve Kürt Teali Cemiyeti yöneticileri tutuklanarak İstiklal Mahkemelerine sevk edildiler.14 ile yayılmış olan isyanla silahlı mücadeleye girişildi. Hareket bastırıldıktan sonra birinci dereceden sorumlu olanlar yargılanılarak idam edilmiştir.²²²

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılınca cumhuriyete ve devrimlere karşı olanlar Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılması ile amaçlarına ulaşabilecekleri düşüncesiyle Mustafa Kemal'e İzmir gezisi sırasında bir suikast düzenlemeyi planlamışlardır. Ancak suikastçıları deniz yoluyla ülke dışına kaçırmak için anlaştıkları kayıkçının olayı ihbar etmesi üzerine

---

²¹⁸ Teziç, Erdoğan, *Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler*, İstanbul, 1976,s.243-244

²¹⁹ Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, s.529

²²⁰ Yücel, a.g.e., s:32

²²¹ Ekinci, Necdet, *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etmenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s.75

²²² Bila, a.g.e.s. 53

suikast girişimi başarısız olmuşlardır. Suikast davası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında bağlantı kurulmuş ve bu sayede TpCF'den geriye kalan muhalefette tamamen yok edilmek istenmiştir. Suikast girişimine adları karışan bir çok rejim karşıtı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti eski üyesi İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak cezalandırılmıştır. Partinin kuruluş zamanı ve ortaya çıkan olaylar Musul Sorunu İngilizlerin lehine çözümlenmesine neden olmuştur. Ayrıca Laikliğin henüz tam olarak topluma yerleşmediği görülerek tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır.²²³

3.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Cumhuriyet döneminin ikinci önemli muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, kendinden önce kurulan ve 5 yıl önce kapatılmış bulunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına göre gerek kuruluş ve gerekse sona eriş biçimine göre oldukça farklı özellikler gösterir. İki partide Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde doğmuş olmasına rağmen, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, doğal bir muhalefet hareketinin partiden ayrılmasıyla oluşmuştur.²²⁴

Timur'un da belirttiği gibi Mustafa Kemal'in bu partinin oluşum aşamasında bu kadar çok destek vermesinin nedeni de rejime karşı olan muhalefeti ortaya çıkarmak ve kontrol edebilmektir.²²⁵

Serbest fırka girişiminin pek çok nedenleri vardır. Bunlardan biri meclis içinde hükümet denetimini sağlamak böylece yanlış uygulamaların önüne geçmekti. Diğer bir nedende cumhuriyetin ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek böylece ülkenin dışarıdaki görünümünü de değiştirmekti. Ayrıca toplumun siyasal eğilimlerini saptamak istemek gibi başka nedenleri de vardır. Mustafa Kemal Paşa, Meclis, parti ve memleket içinde İsmet Paşa'nın elde ettiği nüfuzu kırmak ve onu devre dışı bırakmak isteğiyle ikinci bir muhalefet

---

²²³ Koçak, Cemil, *Siyasal Tarih*, İstanbul, 4, Yayın, Cem Yayınevi, 1992, s.144-145

²²⁴ Öz ,Esat, *Türkiyede Tek Partili Yönetim Ve Siyasal Katılım*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992, s.101-102

²²⁵ Taner, Timur, *Türk Devrimi Ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.175

partisinin kurulmasını ayriyeten istemekteydi.²²⁶ “İsmet paşa'nın biraz yıpratılmasını, partinin onlarsız da yönetilebileceğini göstermek istemiştir.”²²⁷

Gazinin bir muhalefet partisi kurdurma düşüncesi 1930 yılı Temmuzunda Paris büyük elçisi Ali Fethi Beyin Yalova da Atatürk'ü ziyareti sırasında İnönü hükümetine yönelik eleştirilere bu girişimi kolaylaştırmış, Atatürk kendisine eleştireceği yere yani parti kurmasını önermiştir. Serbest cumhuriyet fırkası 12 ağustos 1930 da resmen kurulmuştur. Partiye bu adı da Atatürk şahsen kendisi vermiştir. Atatürk tek parti idaresinin meydana getireceği, siyasi ve ekonomik denetimsizliğin olumlu sonuçlar getirmeyeceğini, inkılapların da tamamlanmasıyla, hükümeti denetleyebilecek bir siyasi oluşuma ihtiyaç olduğuna inanıyordu, bu görevi Fethi Okyar'a vererek Serbest Cumhuriyet Fırkasını bizzat kendi kurduştur.²²⁸

M. Kemal Paşa güvendiği arkadaşlarının yönetiminde Mecliste hükümet denetimi yapacak ve ülkeyi çok partili hayata hazırlayacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na, teşkilatlanması için gerekli parayı ve yeterli sayıda milletvekili vereceğini belirtmişti. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, yeni partiye oldukça önemli miktarda para verdimiş, Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılacak milletvekili sayısı ise 40 olarak belirlenmişti. Yeni partiye girecek milletvekillerinin bazılarını yine Mustafa Kemal Paşa belirlemiştir.²²⁹ M. kemal paşa'nın bu yeni kendi teşvik ettiği muhalefetten uymasını istediği iki temel şartı vardı; cumhuriyetin sürekliliği ve laiklik ilkesine bağlılıktır.²³⁰

Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçen milletvekili sayısı belirlendiği gibi olmamış ve bu partiye geçen milletvekili sayısı 15'de kalmıştır. Partinin Başkanlığı'na Ali Fethi Bey, Genel sekreterliğine ise Nuri Conker Bey getirilmişti.²³¹ Ayrıca Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey, Erzurum Milletvekili Tahsin Bey, Niğde Milletvekili Dr. Reşit Galip Bey, Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin Bey Yurdakul gibi önemli isimler vardı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın il başkanlığını Demokrat Parti'nin kurucularından biri ve 1950-1960 döneminin Başbakanı olan Adnan Menderes üstlenmiştir.²³²

---

²²⁶ Uyar, a.g.e, s.119

²²⁷ Tunçay, a.g.e. s.106

²²⁸ Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, 1950, s.68

²²⁹ Balta, Tahsin Bekir, *Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti*, Ankara, 1960, s.29

²³⁰ Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 1955, s.114

²³¹ Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih*, 6.Baskı, , Ankara 1961, s.354

²³² Karaibrahimoğlu, Sacit, *Demokrasimizin Kronolojisi*, Ankara, 1972, s.110

Liberalizmi savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı 11 maddeden oluşuyordu. Bu kısa programın ilk maddesi, Fırkanın cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esasına bağlı kalacağını açıklıyordu. Ayrıca anayasada belirtilen hakların herkes için eşit olarak hayata geçirileceği belirtilmekteydi. İkinci maddede vergi konusu ele alınıyor ve vergilerin halkın iktisadi girişim gücünü ve gelişmesini aşmaması görüşü savunulmaktaydı. Ülkenin kalkınmasında yabancı sermayeye gerek olacağı savunulmuştur. Ekonomik anlayışta ve girişimlerde liberalizmin benimseneceği ve ferdi girişimlerin destekleneceği açıklanmıştır.²³³

Cumhuriyet Halk Fırkası'yla program açısından benzerlikler görüldüğü gibi ekonomide ve siyasi özgürlükler konusunda daha geniş bir hürriyet ve serbestlik yanlısı olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası ön plana çıkmaktaydı. Çıkarları en fazla emperyalizm ile uyuşan ve öncülüğünü yapan ideolojisi vardı.²³⁴ Özel teşebbüse tanınan imkanları genişletmeyi vaad etmesine rağmen en çok işçi ve köylülerden talep görmüştür. Parti kenarda kalan kısımdan destek almıştır. Umulandan çok ilgi görmesinde zamanın dış şartları da etkili olmuştur.²³⁵

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendine özgü bir yayın organı olmamış, İstanbul'da çıkan Yarın ve Son Posta ile İzmir'de çıkan Halkın Sesi gazeteleri tarafından desteklenmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kuruluş bildirgesinde devrimlere bağlı kalacağını ve laikliğe aykırı davranmayacağını ilan ediyordu. Ancak, devrimlere karşıt olan kişiler Takrir-i Sükun Kanunu'nun yarattığı baskı ortamı nedeniyle büyük bir suskunluğa girerek etkinliklerini gizlice yürütmeye çalışmışlardı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla birlikte bu kesim kolayca örgütlenebilecekleri bir ortama kavuşmuş oldular. Ve kısa bir süre sonra parti içinde etkin olmaya başladılar. Bu süreçte parti yönetimi ile taşra teşkilatı arasındaki bağ kopmaya başladı ve rejim karşıtları parti yönetimini dinlemez oldular. Partiye girenlerin kontrolü sağlanamıyordu. Bunlar koyu bir şekilde tutucu din propagandasına giriştiler. Tekkelerin açılacağını, fesin yeniden giyileceğini, Arap harflerine dönüleceğini söylemekteydiler.²³⁶

Fethi Bey'in yurt gezileri rejim karşıtları tarafından kısa bir süre içinde cumhuriyete ve devrimlere karşı bir gövde gösterisi haline getirilmeye başlandı. Bunun üzerine Fethi Bey,

---

²³³ Çavdar, Tevfik, Serbest Fırka, C.D.T.A, C.8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.2055

²³⁴ Timur, a.g.e,s.164

²³⁵ Yetkin, Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s.184-192

²³⁶ Tökin, F. Hüsrev, Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi, İstanbul, 1965, s.72

Parti'yi kontrol edemeyince, 18 Aralık 1930'da Partinin kapatıldığını ilan etti.²³⁷ Serbest Fırka'nın kendini fesih etmesiyle, Türkiye'de ikinci defa girişilen çok partili hayata geçiş denemesi de başarısızlıkla sona ermiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra iyice denetimden çıkan rejim karşıtları Nakşibendi şeyhlerinden Derviş Mehmet ve altı arkadaşı Menemen Camiinde sabah namazını kıldıktan sonra Sancak-ı Şerif açtıklarını belirterek Halifelik ordusunun Menemen'e doğru yola çıktığını, Menemen halkının da bu orduya katılması gerektiğini, halifelik ordusunun Ankara'ya doğru yürüyerek saltanatı ve halifeliği geri getireceğinin propagandasını yapmaya başladılar. "Olayın elebaşısı "mehdi" olduğunu iddia eden Giritli Mehmet Derviş Mehmet adında Nakşibendi tarikatına bağlı biriydi. 7 Aralık'ta 6 müridiyle Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet Emin, Nalıncı Hasan, Küçük Hasan Manisa'dan yola çıkan Derviş Manisa'dan yola çıkan Derviş Mehmet, 23 Aralık sabahı, gün doğarken Menemen'e girdi. Belediye Meydanında çevresine topladığı yaklaşık yüz kişiyle zikrederek şeriat ilan etmeye kalkışmışlardır. Meydandaki kalabalığın bir bölümü çağrısına uymuş, bir bölümü ise seyirci kalmayı tercih etmişlerdi. Silahlı olan asiler bir müfrezenin başında olaya müdahale eden yedek subay Asteğmen Kubilay'ı hemen ardından da Hasan ve Şevki adındaki iki mahalle bekçisini öldürdüler. Olay, arkadan yetişen askeri birlikler tarafından şiddetle bastırıldı. Bu arada Derviş Mehmet de vuruldu. Kaçanlar yakalandı, ilişkisi olanlar araştırıldı. 7 Ocak 1931'de Çankaya'da, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında, Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kazım Paşa Özalp, Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin Paşa Altay, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Milli Savunma Bakanı Zekai Bey'in Apaydın katıldıkları bir toplantı yapıldı ve Menemen Olayı bütün yönleriyle ele alındı. Olayın gerici nitelikte, düzenli ve siyasi olduğu görüşüne varıldı."²³⁸

Bu son parti kurma denemesinden de yaşanan bu isyanlar halkın yeni bir parti kurulması için tam hazır olmadığı ve laikliğin tam olarak halk tarafından özümsemediği sonucu ortaya çıkmıştı. TPCF'nin ardından SCF'nin de kapatılmasıyla bağlantılı olarak çevrenin temel yeri

---

²³⁷ Yücel, a.g.e, s:34

²³⁸ <http://www.belgenet.com/1930/kubilay01.html>, erişim tarihi: 08.09.2007

olan taşra, cumhuriyetin laik amaçlarına hiyanetle bir kez daha özdeşleştirildi. Bu olaylar nedeniyle, 1945 yılına kadar yeni parti kurulmasına izin verilmeyecektir.²³⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası girişiminden sonra da daha çok Meclis dışında bazı parti kurma girişimleri olmuşsa da bunlar gerek meclis içerisinde ve gerekse kamuoyunda fazla etkisi olmayan partiler olmuşlardır. Bunların içinde önemli olanları, Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve Layık Cumhuriyetçi İşçi Ve Çiftçi Fırkasıdır.²⁴⁰

3. 2. 1945-1960 DÖNEMİ

Cumhuriyet dönemi Türk toplumunda bürokrasinin güdümünde bir işlevsel bölünmelere başlangıcını da oluşturmuştu.²⁴¹ Cumhuriyet döneminde 1930'larda ise işlevsel bölünmenin tohumlarının atılması aynı zamanda siyasal guruplaşmaların yerel ve kültürel çatışmalardan daha çok sosyo-ekonomik çıkar çatışmalarından kaynaklanması sonucunu doğurmuştur.²⁴²

Tek parti döneminde Türkiye'de siyasetin devlet icazetiyle yapılmak istenmesi ve kurulan siyasal partilerin bu doğrultuda hareket etmesinin beklenmesi, siyasetin, dolayısıyla siyasal partilerin, devlet güdümlü bir tavır içinde bulunmasını doğurmuştur. Bu da toplum merkezli bir siyasal faaliyetten ziyade devlet merkezli bir faaliyeti gündeme taşımıştır.²⁴³

1960'a kadar olan cumhuriyet döneminde Türk siyasi yaşamında herhangi bir sosyal sınıfın temsilcisi olmayan orta yolu partilerin olduğu bir dönemdir, bunun içinde ideolojik kutuplaşma bu dönemde sınırlı kalmıştır.²⁴⁴

Heper'in belirttiğine göre "Türkiye'de 1940'lar yeni bir tür siyasal elitin geliştiği dönemdir. Yeni elit, esas itibariyle bir taraftan mahalli ayan ve eşraf, öte yandan da büyük

---

²³⁹ Mardin, Şerif, *Türk Siyasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri*, (Çev.Şeniz Gönen), Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiyede Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, 2000, s.92

²⁴⁰ Uyar, a.g.e., s.122

²⁴¹ Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası*, MSP Örnek Olayı, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985,s.91

²⁴² Özbudun, Ergun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, A.Ü.H.F.Y. Ankara, 1975, s.36

²⁴³ Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara, Mas Matbaacılık, 1988, s.15

²⁴⁴ Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 3. Baskı İstanbul, 1975,s.448

şehirlerin ticaret erbabından olmuştur. Mahalli ayan ve eşrafın CHP'ye muhalefeti, 1940'ların toprak reformu çabaları dolayısıyla ortaya çıkmış, ticaret erbabı ise devletçi politika çizgisinde kısıtlayıcı ekonomik ve mali tedbirlerin sürdürülmesinden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.”²⁴⁵

Ticaret ve toprak burjuvazisinin güçlendiği yıllar olan tek parti devrinde muhalefet kendi çıkarlarına ters düşen bir ekonomik ya da sosyal değişime karşı tepki vermek için uygun bir ortamın gelişmesini beklemişler, toprak tasarımı bu bağlamda fırsat bilmişlerdir. İslamcılıkla alakası olmayan DP zamanla batılaşmaya karşı olanların örgütlenmesi gibi bir parti görünümü vermiştir. Zaten batılılaşma karşıtı gibi gözüküp, DP batının nimetlerinden fazlasıyla yararlanmıştı.²⁴⁶

Bu dönemde İkinci dünya savaşının yarattığı ülkemizde oluşturduğu olumsuz gelişmeler ve bu durumu kontrol altına almak, sıkıntıları hafifletmek amacıyla başvurulmuş tedbirler, genel olarak vatandaşın Tek-Parti iktidarına olan güvenini yavaş yavaş azaltmış ve ortadan kalkmasına sebep olmuştur.²⁴⁷

Bu durumu gözleyen İsmet Paşa muhalif bir partinin kurulmasını totaliter bir parti olduğu tenkitini karşılamış olmak ve partiyi içerden zayıflatan gayri memnun kişilerden kurtulmak için istemiştir.²⁴⁸

Demokrat parti kurulurken hükümet tarafından, taşralara kasaba köylerine gitmeyin deniyordu. Ulusal birliğimiz sabote olur deniyordu. Bunda maksat taşranın temel grupları, politik parti olarak yeniden dirilecek demek isteniyordu.²⁴⁹ Osmanlı-Türk yönetim geleneğinin karakteristiği olan, bürokratik merkez ile demokrat kenar çatışmasının DP'nin toplumun belirli kesimlerinde destek ve sempati bulmasına yol açtığı ve bu desteğin DP

---

²⁴⁵ Heper, Metin, Bürokratik Yönetim Geleneği “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişmesi ve Niteliği”, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1974,s.122

²⁴⁶ Yücekök, Ahmet, Siyasetin Toplumsal Tabanı, Siyaset Sosyolojisi, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara. 1987,s.176

²⁴⁷ Karpat, a.g.e., s.95

²⁴⁸ a.g.e., s.345

²⁴⁹ Mardin, a.g.e., s.93

tarafından halkın bu sürtüşmede kendisini desteklemesi için acımasızca kullanıldığı belirtilmektedir.²⁵⁰

Demokrat parti bu gelişme sonucu siyasal sistem içindeki yerini alarak 1950 de iktidara gelmiştir. DP nin iktidarı ele geçirmesinde asıl etken girişimci sınıfın yanında kırsal kesimin desteğini de sağlamış olması CHP yi laikliğinden dolayı hiçbir zaman affedemeyen dinsel gelenekçilerinde bu muhalefete katılmış bulunmasıdır.²⁵¹

Aslında çok partili hayata geçişte ilk akla gelen Demokrat Parti olsada üçüncü defa çok partili rejime geçildiğini belgeleyen ilk parti olma hakkını, Milli Kalkınma Partisi kazanmıştır.

Fakat Türk siyasi yaşamında DP'nin kurulmasıyla birlikte çok partili hayat başlamış olmasına rağmen, fiili olarak tek partili dönem 1950 yılının mayıs ayına kadar devam etmiştir.²⁵²

3.2.1 Milli Kalkınma Partisi

Cumhuriyet döneminde Türk siyasi yaşamında üçüncü kez çok partili hayata geçişin başlaması Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması ile başlar. On beş yıllık tek parti döneminin, ilk muhalefet partisidir.²⁵³ Parti iş adamı Nuri Demirağ ile Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atılhan tarafından 18 temmuz 1945'de kurulmuştur.²⁵⁴

Siyasi yaşamda pek tecrübesi olmayan kişiler tarafından kurulan bu oluşumda, partinin memleket meseleleri üzerine geniş programı yoktu, daha doğrusu kurucusunun kişisel görüşlerinin dışına çıkamadı.²⁵⁵ Parti devletçiliği ret etmekte ve dış politikada da İslam birliği şark federasyonunu desteklemekteydi.²⁵⁶

---

²⁵⁰ Gökçe, Gülise, *Güçlü ve Zayıf Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, ,2007, s.77

²⁵¹ Yücekök, a.g.e., s.125

²⁵² Aykaç, Burhan, *Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler*, Ankara,1997, s.169

²⁵³ Karabrahimoğlu, a.g.e, s.111

²⁵⁴ Tunaya, a.g.e., s.638

²⁵⁵ Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul, geçiş yayımları1971, s.200-201

²⁵⁶ a.g.e., s.111

Kurucularının ilgisizliği ve kanıksamazlığı sonucunda basından dolayısıyla halktan ilgi görmedi. Parti liderlerinin kuzu ziyafetleri muhalif özelliğinden, daha çok dikkat çekmiş, partiye “kuzu partisi” lakabının takılmasına neden olmuştur.²⁵⁷ Parti sadece ikinci bir partinin de siyasi yaşamda yer alabileceğini göstererek muhalefetin başlangıcı olmuştur.

3.2.2 Demokrat Parti

3.2.2.2.1. Partinin Oluşmasını Hazırlayan Dış Etmenler

Demokrat partinin oluşumuna zemin hazırlayan olaylar II. Dünya Savaşına bağlanmaktadır. II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939 tarihine Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlamıştır.²⁵⁸

Avrupa savaşının Mayıs ayında Almanya'nın kesin yenilgisiyle son bulması üzerine, galipler arasındaki çıkar çatışması hemen su yüzüne çıkmıştır. Artık faşist imparatorlukların yıkılmasıyla meydana gelecek boşlukta iyi bir yer kapabilmek için, büyük devletler yarış haline girmişlerdir. Sovyet orduları hızlı bir şekilde batı yönünde ilerlemişlerdir.²⁵⁹

Güç dengeleri bu savaşın sonunda kesin hatlarla değişmiştir. ABD ve SSCB iki kutup olmuş ve bu durumdan en karlı çıkan SSCB olmuştur.²⁶⁰

Savaş sonrası Mart 1945'te Sovyetler Birliği Ankara'ya nota vererek 17 Aralık 1925 Saldırmazlık Antlaşmasını, yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle uzatmayacaklarını bildirmişlerdir. Kendilerine yeni şartların ne olduğu sorulduğunda ise Boğazlar'da Montreux rejiminin değiştirilmesini ve Türkiye'nin doğu sınırının kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir. Bu haksız talepler, Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili endişeler doğurunca, batı dünyasına yaklaşmak Türkiye kaçınılmaz olmuştur.²⁶¹

İkinci Dünya Savaşı başında, Türkiye'de özellikle totaliter rejimlerin iktisadi ve ideolojik etkileri ağır basarken, savaşın son yılları faşizmin ezildiği ve demokrasilerin zafere ulaştığı yıllar olmuştur.²⁶²

---

²⁵⁷Yeşil, a.g.e., s.48

²⁵⁸ Uyar, a.g.e. s.43

²⁵⁹ Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara Üniversitesi SBF, Ankara, 1990, .s.17-18

²⁶⁰ A.g.e. s.46

²⁶¹ Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Basım, 2001, s.51

²⁶² Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, , 2003, s.12

Türkiye II. Dünya Savaşına katılmamakla birlikte savaşın başlaması ile savaş ekonomisine girmiştir. Bu nedenle ülkede hali hazırda bir ordu beslenmiştir ve ülke ekonomisi bunu kaldıracak durumda bulunmamaktaydı, bunun içinde tek çare enflasyondur.²⁶³ Bu enflasyonist çare ise karaborsa ve istifçiliği arttırmıştı. Savaş zengini olan bir tip meydana gelmişti. Başvurulan polisiye önlemlerde vurgunculuğu ve karaborsayı arttırmıştır.²⁶⁴

3.2.2.2. Partinin Oluşmasındaki Ekonomik Etmenler

New York borsasında yaşanan 1929 krizi bütün dünyayı etkilemiş, Türkiye’de bu krizden ciddi şekilde etkilenmiştir. Kriz, özel girişimcilere büyük darbe indirmiş ve Türkiye’de de tarım ürünleri fiyatları çok etkilenmiştir, ister istemez bu durum rejimi devletçiliğe kaydırmıştır.²⁶⁵

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na girmemekle beraber, etrafını saran büyük kargaşanın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Alınan tüm ekonomik önlemler, kağıt üzerinde kalmış ya da kağıt üzerinde görülenler tam aksi sonuçlar vermiştir.²⁶⁶

Ülke bir yandan, her an seferber olmaya hazır büyük bir ordu beslemiş, öte yandan da, memleket içinde sıkı bir polis rejimi kurmuştur. Bu orduyu beslemek için hükümet devletin mali ihtiyaçlarından kaynak aktarmıştır. Bu ihtiyaçları normal vergi gelirleriyle karşılayamayan Hazine, devamlı olarak Merkez Bankası emisyonlarına başvurmuştur. Özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi’nin geniş çaptaki alımlarının Hazine kefaletinin haiz bonolarla karşılanması tedavüldeki para hacmini geniş ölçüde artırmıştır. 1938 ile 1944 yılları arasında Türkiye’de para arzı 219 milyon liradan 995 milyon liraya çıkmıştır. Bu artışın rezervi olarak da İngiltere’den 1939’da altın-kredi şeklinde sağlanan 15 milyon sterlin değerindeki kredi kullanılmıştır.²⁶⁷

Bütün bu ekonomik iktidarsızlık içinde 18 Ocak 1940’da Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Hükümet bu kanun ile ekonominin tümünü düzenleme ve denetleme yetkisini ele almıştır. Kanunun uygulamasında oluşan enflasyon ve spekülasyon hükümeti yine yeni önlemler almaya zorlamış 12 Kasım 1942’de 4305 sayılı kanun olan Varlık Vergisi Kanunu

---

²⁶³ Bila, a.g.e, s.95-96

²⁶⁴ A.g.e, s.96

²⁶⁵ Yeşil, a.g.e. s.15

²⁶⁶ Koçak, Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Ankara, 1986, s.256

²⁶⁷ Timur, a.g.e., s.24

uygulanmaya konmuştur.²⁶⁸ Varlık Vergisi Kanunu karaborsacılığın ve vurgunculuğun en fazla olduğu zaman da kabul edilmiştir.²⁶⁹

Milli Korunma Kanunu, esasen ekonomik bunalımların ve yolsuzlukların önünü kapamak amacıyla çıkarılmıştır. Kanun 19 Şubat 1940 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunla ilk iş olarak satıcıların fatura verme zorunluluğu çıkarılmış, taşınmaz malların kiralalarının arttırılması yasaklanmıştır. Kanun hükümete pek çok konuda ekonomik hayata müdahale etme hakkı tanımıştır.²⁷⁰

Varlık Vergisi de uygulamada savaş zenginlerinden ve azınlıklardan alınması planlanmasına rağmen vergi, sanayi ve ticaret burjuvazisi üzerinden de toplanmaya başlanmıştır. Bu netice sonrasında meclisin içinde ve dışında vergiye muhalefet çoğalmaya başlamıştır. Muhalefetin dilinde hürriyetin çiğnendiği, sanayinin baltalandığı sözleri söylemekteydiler.²⁷¹

Kanunun gerekçesinde bu verginin “gelir ve varlık sahiplerinin malları ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere uygulanacağı belirtilmiş” ve amacı da kazanç ve gelir sahiplerinin, daha çok iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek elde ettikleri kazançları ile orantılı derecede vergi vermeyenleri vergilendirme olmuştur.²⁷²

Verginin ırkçı yanı çok bellidir ve buda CHP’yi uluslar arası siyasi alanda zor durumda bırakmıştır.²⁷³

Bunun sonucu olarak, vesikalı, sıkıyönetimli ve milli şefli bir idare kurulmuş. Halk ezilmiş ve karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir.²⁷⁴

Uygulamaya konan Toprak Mahsulleri Vergisi kanunu büyük oranda dolaysız bir vergi olup tarım ürünlerine uygulanmıştır. Fakat tüketim için üreten küçük köylü için bu vergi büyük bir yük olmuştur.²⁷⁵

---

²⁶⁸ Bila, a.g.e, s.98

²⁶⁹ Yücel, a.g.e., s.38

²⁷⁰ A.g.e., s.39

²⁷¹ A.g.e, s.98

²⁷² Yetkin, a.g.e, s.203

²⁷³ A.g.e, s.213

²⁷⁴ Eroğul, a.g.e. s.20

Anlatılanlara göre memurlar köylünün tarlasına bakıp yada mal müdüründen muhtardan soruşturup “şu kadar kilo ürünün” vergi olarak alınmasına karar vermektedirler. İstenilen miktar genelde köylünün ve tarlanın gücünün üstündeydi. Vergilerini ödeyebilmek için toprağının bölümlerini ağaya satanların sayıları giderek çoğalmıştır. Köylü tarttığı vergiyi birde kasabaya taşımıştır. Bu seferde sorumlu memurlar tartıya hile karıştırıyor verginin yetmediğini daha çok getirmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu ortamda köylüde rüşvet vermek zorunda kalmıştır.²⁷⁶

Savaş yıllarında Türkiye’de çeşitli hastalıklardan ölenlerin sayısı üzerine yapılan bir araştırmada en fazla ölüm oranının kötü beslenmekten kaynaklanan veremden olduğu ortaya çıkmıştır. 1943’te tifüs salgını yaşanmış halk yıkanmak için sabun bulamamıştır.²⁷⁷ DP halkın savaş yıllarından bunaldığı hükümet zulmünün son kerteye vardığı ekonomik darlıktan sosyal ve siyasal baskının kol gezdiği bir dönemde oluşmuştur.

Yetkin’e göre “Türkiye’nin savaşın dışında tutulabilmiş olması İsmet İnönü’nün ve öteki CHP yöneticilerinin her zaman övgü ve saygıyla anılması gereken bir başarıdır. Ne var ki, II. Dünya Savaşı boyunca ülke içinde uygulanan siyasanın olumsuz sonuçları olmuştur. Öylesine ki, bir dönem için vurgunculuk, harb zengini ve yoksulluk sözcükleri denince akla gelen şey CHP dir.”²⁷⁸

1933-1939 yılları arasında önemli fiyat artışları olmamışken, Avrupa’da başlayan ve büyüyen savaş Türkiye’de de pek çok malın fiyatlarının yükselmesine ve bir çok malın da piyasadan çekilmesine neden olmuştur.1939’dan sonra her yıl fiyat artışı ortalama %200-%300 dolaylarındadır.²⁷⁹

Milli Korunma Kanunu ile alınan önlemler Yetkin’e göre “halk kitlesi için yaşam koşullarını bir parça olsun düzeltmeyi bile başaramamıştı. Tersine, bazı haksız kazançlara olanak sağladığı gibi, halkın daha da yoksullaşmasıyla sonuçlanmıştır.”²⁸⁰

---

²⁷⁵ Korkut, Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998, S.67

²⁷⁶ Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 2.Basım, İstanbul, 1989, s.375-376

²⁷⁷ Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara, 1982, s.226

²⁷⁸ Yetkin, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Dönemi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Baskı, 1983, s.182

²⁷⁹ A.g.e, s.183

²⁸⁰ A.g.e, s.189-190

Kanun uygulamada önemli değişikliklere uğramış ve istenilen amacı sağlayamamıştır. Üstüne, vurguncu bir kesimin kesimin artmasına neden olmuştur. “harp zenginleri” türemiştir.²⁸¹

Bu önlemlerle üst düzey kamu görevlilerinin, mebusların ve bakanların bile karaborsacılık, stokçuluk yaptıkları bu zor şartlardan yararlanarak büyük kazançlar sağladıkları söylenmiştir.²⁸²

Başbakan Refik Saydam bu söylentilere karşı çıkararak 1942’de TBMM’de şunları demiştir; “hangi vekil ne toplamış? Bunu kendilerinden açıkça isterim... Büyük bir şehirde değiliz. Aynı mahallenin hemen çocukları ve komşuları gibiyiz, karşı karşıyayız. Hepimizin evine ne giriyor ne çıkıyor hepimiz biliriz... hiçbir vakit bir hükümet uzvuna bu şekilde belirsiz dayanaklar yaparak bozguncu bir ruh doğmasına meydan veremem.” Başbakan Saydam bu konuşmadan sekiz ay sonra ölmüş ve evinde terekesi hesaplanırken stoklarla çeşitli mallar bulunmuştur.²⁸³

Bütün bu yaşanan istikrarsızlıklar neticesinde, Cumhuriyet Halk Partisi, memurların ve liberal aydınların desteğini kaybetmesi üzerine toprak bütünlüğünü korumak, batıyla iyi olmak amacıyla Truman doktrinine uymak, demokrasi olduğunu ispat etmek, askeri ve ekonomik yardım almak için çok partili hayata geçmeyi bizzat kendileri önemsemiştir.²⁸⁴

3.2.2.3. Partinin Oluşmasında Rejim İçi Muhalefet

Bütün bu yaşanan olumsuzluklar neticesinde Demokrat Parti’nin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 yılında kendini göstermiştir.

Ocak 1945’te, Türkiye’de muhalefetin canlanması ve örgütlenmesinde çok büyük bir rol oynayan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Meclis’e geldi. Bu Kanun’un Meclis’te görüşülmesi Mayıs 1945’te olmuştur. Bilindiği gibi, Nisan 1945’te de San Fransisco’da Birleşmiş Milletleri kuracak ülkeler bir araya gelmiş ve Türkiye bu toplantıya dışışleri

---

²⁸¹ Yücel, a.g.e, s.39

²⁸² Yetkin, a.g.e, s.191

²⁸³ A.g.e, s.191

²⁸⁴ Yeşil, a.g.e., s.44

bakanının başkanlığında büyük bir heyetle katılmıştı. Bu durum ise, Türkiye'deki muhalif rejim-içi muhalefeti ortaya çıkarmıştır.²⁸⁵

Olayların başlangıcında 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermişti. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar, hükümete kuvvetle çatmışlar ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi. Eleştirilerin başında şunlar geliyordu: bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği. Muhalifler ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Çiftiçiyi Topraklandırma Kanunu 14 Mayıs 1945 günü mecliste görüşülmüştür. muhalefetin diğer bir gösterisine yol açmıştır. Bu sefer konu önemliydi. Hükümetin getirdiği reform tasarısı, 5.000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanımakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngörmekteydi.²⁸⁶

Ayrıca, kamulaştırmalar gerçek bedel üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacaktı. Tasarının tümüne karşı çıkmak mümkün olmadığı için, toprak sahiplerinin sözcüleri, meselenin önemini teşkil eden bu iki maddeyi kaldırmaya, hiç olmazsa yumuşatmaya çalışmışlardır. 17. Maddeye karşı olanların başında Adnan Menderes vardı. 21 . Madde karşıtlığını ise Refik Koraltan yürütmekteydi.²⁸⁷

Muhalifler, reforma doğrudan doğruya itiraz edemediklerinden, dolambaçlı yollardan gitmekteydiler. Örneğin güvenlikten, hukuk devletinden, büyük işletmelerin iktisaden daha verimli oluşundan, üretimi düşürmemek için değişikliklerin yumuşak yöntemlerle ve yavaş yavaş yapılması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca, toprak reformuna aleyhtar olanların daima kullandıkları bir taktiğe başvurarak, meselenin bir mülkiyet meselesi değil, bir sermaye ve teknik donanım meselesi olduğunu ileri sürüyorlardı. Fakat meclisteki bazı milletvekilleri meselenin özünü ifadeden geri kalmamışlardır. Örneğin Kütahya milletvekili B. Atalay, konuşmasına: "Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kurulalıdan beri birçok inkılaplar geçirdik. Toprak

---

²⁸⁵ Timur, a.g.e.s.32-33

²⁸⁶ Yeşil, a.g.e., s.38

²⁸⁷ Timur, a.g.e.s.14-15

inkilabına gelince işin rengi değişti.” diye başlamış, “Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun... keseye dokunur, keseye. Zannedirim fazla bağırta da keseye dokunduğu içindir” diyerek bitirmişti. Ayrıca Refik Koraltan dahi: “Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir” demekten kendini alamamıştır.²⁸⁸

29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, 368 lehte oya karşı beş kişi aleyhte oy kullandı. Bunların arasında DP'nin dört kurucusu da bulunmaktaydı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Millet Meclisi'nden çıktığı günlerde dört milletvekili, parti grubuna bir önerge vermişlerdi. Dörtlü Takrir adıyla tanınan bu önergeyi imzalayanlar: İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'dür.

Önergelerinde, bu milletvekilleri “Milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını” teklif etmişlerdir²⁸⁹

19 Mayıs konuşmasında, cumhurbaşkanının demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş olmasına rağmen, parti grubu, önergeyi sadece imza sahiplerinin muhalefeti ve geri kalanların oybirliğiyle reddetti. 12 Haziranda yayınlanan grup başkan vekilliği bildirisi, önergenin reddedilmesini, bu türlü taleplerin usulen gruba getirilemeyeceği gerekçesine bağlıyordu. Dörtlü Takrir'in reddedilmesinin esas sebebi tartışmalıdır. Bu hususta iki görüş ileri sürülebilir. Birincisine göre, parti başkanının Mayıs'ta verdiği liberalleşme direktifine rağmen, Halk Partililer henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. İkinci görüşe göre ise C.H.P, kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için, kasten sert davranmıştır. Aslında, her iki görüşün birden ret kararının alınmasına etki etmiş olması muhtemeldi. İstekler düşüncelerin bahanesi olarak değerlendiriliyordu. İnönü bu iki görüşün neticesinde parti genel kurulunda takrirciler için “bunu parti içinde yapmasınlar, karşımıza geçip teşkilatlarını kursunlar ve ayrı parti olarak mücadeleye girsinler” demiştir.²⁹⁰

---

²⁸⁸ Yeşil, a.g.e. s.38-39

²⁸⁹ Çavdar, a.g.e., s.2064

²⁹⁰ Toker, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 3. Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990, s.67

Önergeleri reddedilen Dörtler'den ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir müddet sonra Vatan gazetesinde açık muhalefete geçtiler. İşledikleri konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, baskının kaldırılması, vs. gibi, liberal ve demokratik temalardı. Bu yayın üzerine parti divanı toplanıp, 21 Eylül'de oybirliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar verilmiştir.²⁹¹

O güne kadar susmuş olan Refik Koraltan, 2 Ekim'de, Vatan gazetesine bir beyanat vererek arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı akıbete uğradı. Dörtler'in lideri olan Celal Bayar, senelerce emek verdiği CHP'den ayrılarak, Eylül sonunda milletvekilliğinden istifa etmiştir.²⁹²

1 Aralık'ta basına verdiği demeçte, Celal Bayar, yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştı. Üç gün sonra ise, İsmet İnönü, Celal Bayar'ı yemeğe davet edip konuştu. Zaten inönüde milli kalkınma partisinin muhalefet görenini yerine getiremediğini düşünerek, demokrasinin gereğinin yerine getirilmesi için karşısında gerçek bir partinin kurulmasını istiyordu. Devlet başkanının ve dolayısıyla iktidar partisinin de tasvibini alan kurucular, 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti'yi kurmuşlardır²⁹³

İşte DP, savaş yıllarının bu huzursuz ortamında, çeşitli toplumsal sınıf ve zümrelerin ortak tepkilerinin eseridir. Demokrat parti, CHP'nin içinden çıkmış, merkezde kurulmuş bir parti olmasına rağmen destek aldığı kesimlere ve uygulamalarına bakıldığında çevre partisi görünümündedir.²⁹⁴ Tek parti yönetiminin seçkin yöneticilerinin siyasal karar mekanizmalarından uzak tuttukları çevre kesimlerinin katılım krizinden demokrat parti doğmuştur.²⁹⁵

Kemalist düşünce, her şeyden önce merkezin güçlendirilmesi yani çevreye karşı partinin güçlendirilmesini düşünüyordu. Cumhuriyetin benimsediği politikaların aktarılmasını sağlayan Halk Partisi kırsal alanda yaşayanlarla ilinti kuramıyordu.²⁹⁶

---

²⁹¹ Tunaya, a.g.e., s.648

²⁹² Yücel, a.g.e., s50

²⁹³ Yeşil, a.g.e., s.53-53

²⁹⁴ Mardin, a.g.e. s.93

²⁹⁵ Kışlalı, a.g.e.s.247

²⁹⁶ A.g.e., s.93

Halk CHP'den iyice kopmuştu, bir bakıma artık bıçak kemiğe dayanmıştı, bundandır ki 1950 seçim sonuçları Türk siyasi hayatında kansız ihtilal yakıştırmaları yapılmıştır.²⁹⁷

Bu ilke Demokratların arkasında kısa bir zaman içinde oldukça geniş bir halk kitlesinin toplanmasını sağlamıştır Tek partili yönetimin baskısından bunalmış, demokrasinin özlemini duyan herkes bir kurtarıcı olarak gördükleri demokrat partinin etrafında toplanmaya başlamışlardır.²⁹⁸

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Türkiye'de hem iç politikada hem de dış politikada köklü değişikliklere imza atıldı. DP'nin onyıllık iktidarı bürokratik merkez ile demokratik kenar arasındaki çatışma dönemi olarak değerlendirilmektedir.²⁹⁹ Çatışmanın temel nedeni ise merkez bürokrasinin, seçilmiş kenar temsilcilerinin egemenliği altına alınmaya çalışılması gösterilmektedir. DP, güçlenen yerel burjuvazinin temsilcisi olarak iktidara gelmiş ve bürokrasinin egemenliğini sona erdirmeye politikasını benimsemiştir.³⁰⁰

3.2.3.Millet Partisi

12 Temmuz beyannamesi, DP ve CHP arasında uzlaşma oluşturmuştu. Fakat bu uzlaşma her iki partisinde içinde hizipleşmelere neden oldu DP içindeki bir grup CHP'ye karşı daha sert olunmasını istiyordu, hükümetin anayasaya aykırı kanunların kaldırılması için gerekli işi yapmadığını, 12 Temmuz beyannamesinin bir kandırmaca olduğunu ifade ederek DP yöneticilerini Hürriyet Misakı'nda belirtildiği şekilde meclisten çekilmeye davet etmişlerdir.³⁰¹

Millet partisi DP'yi CHP'nin uzantısı olarak gören muhalif gurubun istifası üzerine 1948'de kurulmuştur.³⁰²Partinin kurucuları, Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Enver Kök, Hikmet Bayur, Yusuf Kemal Tengirsenk, Ahmet Tahtakılıç, Osman Nuri Köni, Osman Bölükbaşı Ve Sadık Aldoğan'dır.³⁰³

---

²⁹⁷ Eroğul, a.g.e.174

²⁹⁸ Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s.42

²⁹⁹ Mardin, a,g,e, s.59

³⁰⁰ Gökçe, a.g.e., s.77

³⁰¹ Timur, a.g.e. s.118

³⁰² Duman, Doğan, *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık*, Dokuz Eylül Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1999, s.64-67

³⁰³ Tökin, s.84

Parti programında kendini liberal ve milliyetçi belirtmiş ve aynı zamanda sosyal yaşamda gelenek, örf ve adetlere önem verilmesi taraftarıydı.³⁰⁴

Duman'a göre "MP, ikinci meşruiyetin İslamcı akımını temsil etmemesinin yanı sıra, mevcut o zamana kadar geçerli olan laiklik anlayışı ile de görüşleri uyuşmamaktadır."³⁰⁵

3.3. 1960-1980 DÖNEMİ

27 Mayıs 1960'da ordu yönetime el koymuştur. Demokrat Partide 29 Eylül 1960 da Asliye Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.³⁰⁶

Türk siyasetinde 27 Mayıs müdahalesi 1950'li yıllarda merkezin askeri ve sivil unsurlarının, seçilmiş kenar temsilcilerinin egemenliği altına alınmaya çalışmasına bir tepki kabul edilmiştir.³⁰⁷

27 Mayıs hareketinin toplumsal değişme açısından en önemli ürünü ise 1961 Anayasasıdır. 1961 Anayasası Parlamentoyu Millet Meclisi ve Senato olmak üzere ikiye ayırdı, bunların yaptıkları yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek için de Anayasa Mahkemesi kurdu. Ayrıca 1961 Anayasası, 1950'lerin siyasetinin tekrarını önlemenin ötesine geçip, demokratik ve liberal yönetime uygun düşen özgürlükler ve haklar sağladı.

Türk siyasi tarihinde ilk kez siyasal partiler 1961 anayasasında "demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları" sayılmıştır, fakat bunların programlarında "demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği temel ilkesine uygun olması" vurgulanmıştır.

1960'lar ekonomik gelişmelerin yaşandığı, orta sınıfın yükselmeye başladığı bir dönemdir. Bu ekonomik gelişmenin yeni bir siyasal ayrıma yol açmıştır, merkezde Kemalist türdeşlik sona ermiş, çevre kent ve kırsal olarak ikiye ayrılmış, kentte kendi içinde gece kondu ve eski kentliler olarak ikiye ayrılmıştır.³⁰⁸

---

³⁰⁴ "Millet partisi" program ve tüzük", Sakarya basımevi, Ankara, 1948, s.3-4

³⁰⁵ Duman, a.g.e, s.64-67

³⁰⁶ Yücel, a.g.e., s.173

³⁰⁷ Kalaycıoğlu Ersin, "1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış. Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm Ve İstikrar" Tarih ve Demokrasi, Cem Yaymevi, İstanbul, 1992, s.92

³⁰⁸ Kalaycıoğlu,a.g.e s.394

1960'ların sonlarına gelindiğinde Türkiye hızla değişen bir toplum olmuştur. 1950'lerin ve 1960'ların gelişmeleri hem kentlerde hem kırsal alanlarda toplumu değiştirmiştir. Geçimini ekonominin eski sektörlerinden sağlayan milyonlarca insanın durumu bozulmuş, küçük işletmeler hükümet desteği alan yeni sektörlerle rekabet edemez hale gelmişlerdir. AP'nin uyguladığı ekonomi politikalarında Türk sanayisinin yeniden üretim süreci içinde ithal ikamesi malları üretme yanında, küçük çiftçi ve üreticilerin yurt içinde ürettikleri malların ikamesine de yönelmesi, bunun sonucunda sanayi sektörü gelişirken, tarım sektörü ve küçük burjuvazi geriletmişti.³⁰⁹

Toplumdaki bu hızlı hareketlilik, ister istemez siyasal partileri ve partilerin siyasetteki yaklaşımlarını büyük ölçüde etkilemiş, siyasetin çoğullaşması ve demokratikleşmesi yönünde, devlet merkezli bir konumdan toplum eksenli bir konuma geçmesinde hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Bu yüzden de Türkiye'de siyasal parti örgütlenmesi daha fazla artmıştır Cumhuriyetin kurulması ile 1960'dan sonraki sosyo-ekonomik gelişmelerin yanında yasal düzeyde yansıyan özünde ideolojik sayabileceğimiz başka bir oluşum yeni parti oluşumlarını sağlamıştır. Milliyetçi, sosyalist ve dinci ideolojiler ön plana çıkan ideolojiler olmuştur³¹⁰

1960'ların ilk yıllarına kadar kapitalizme özgü sınıf çatışması olarak ifade edilen sınıfsal bölünmeler o kadar önemli değilken 1965'ten sonra önem kazanmıştır. Hızlanan toplumsal değişim sosyo-kültürel bölünmelere yenilerini eklemiştir.³¹¹ AP, sanayileşen bir toplumda büyük iş çevrelerinin temsilciliğini yüklenerek toplum içerisindeki çıkar kutuplaşmasının yoğunlaşmasını sağlamış, sanayileşmenin bazı çevreler üzerinde oluşturduğu statü kaybının ve çöküntünün sebebi olarak bilinmiştir. Çünkü büyük sanayi ve ticaret burjuvazisi 1965'ten bu yana Türk ekonomik yaşantısına ağırlığını koymuştur.³¹²

TİP in kendini emekçilerin sözcüsü ilan etmesi ve ideolojide yeni sistem arayışına girmesi CHP'nin de kendisinde ideolojik yapılandırmaya gitmesine neden olmuştur, ilk defa ideolojisini açıklayarak kendilerine ortanın solu demişlerdir.³¹³ İnönü Ortanın solu deyimini

---

³⁰⁹ Yücekök, Ahmet, *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlatonun Evrimi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1983, s.135

³¹⁰ Özbudun, a.g.e, s.44

³¹¹ Sarıbay, a.g.e., s.94

³¹² Yücekök, a.g.e.,s177

³¹³ Laçiner, Ömer, *Sol*, C.D.T.A., C.15, s.1237

kullanırken ideolojik bir deyimden ziyade rakiplerinin partiyi solculukla suçlamalarına karşı, ideolojik bir tavır almak zorunda hissettiği için kullanmıştır, bu deyim başlangıçta devletçilik, daha sonra halkçılık ve reformculukla eş tuturulmuş, seçim propagandasının sonuna doğru CHP tarafından Türk devletinin ana vasfı olarak değerlendirilerek, aşırı siyasi akımları durdurabilecek bir ideolojik içeriğe büründürülmüştür.³¹⁴ Bu dönemde özellikle üniversite gençlerinin TİP'e ilgi duyması üzerine, Ecevit partide köklü değişiklikler yaparak TİP'in tabanını CHP ye çekmeye çalışmıştır.³¹⁵

1961 anayasasının siyasi katılımı genişleten hükümlerine bağlı olarak 70'li yıllarda özellikle büyük kentlerde artan sivil örgütlenmeler, merkez ile kenarın kendi yaşam tarzları ile örtüşür nitelikte olmuştur. Siyasi, sosyal, ekonomik amaçlı derneklerde olduğu gibi, işlevsel temele dayalı olarak yaygınlaşan örgütler merkez ile kenar arasında bölüşülürken, 1973 seçimleri sağ ve sol arasındaki uçurumlarda açılmıştır. 1973 yılında genel seçimler yaşanırken türk siyasi yaşamında da önemli gelişmeler yaşandı. 1973 yılı bürokrasi açısından bir dönüm noktası, başka bir deyişle, Türkiye'de sivil bürokratik seçkinlerin siyasal hayatta oynadıkları etkin rolünün sonunun başlangıcı olarak nitelendirmektedir.³¹⁶ 1970'li yıllardaki aşırı sağ ve aşırı sol örgütlerdeki kitlelerine çekici gelen olgu kimlikti.³¹⁷

1970'lerin ikinci yarısında yaşanan krizlerin başını ise işsizlik çekmiştir. İşsizliğin nedeni ise tarım teknolojisinin gelişmesi tarımda makineleşmedir. Bu dönemde kırsal alanlardan büyük sanayileşmiş şehirlere İstanbul bursa vb göçü getirmiştir. Bu kente göç sanayi sektöründeki işgücü talebinden daha çok olmuştur. Bu da şehirlerde işsiz ordusu kavramını hayatımıza katmıştır. Bu göç eden grup MHP ve MSP'nin taban kitlesini oluşturmuştur.³¹⁸ Bu yıllarda kentin yabancılaşmasından kutsal değerlere yönelerek kaçış arayanlar MSP'ye, Büyükşehirlere okumak ya da iş bulmak için gelen, muhafazakar ve gelenekçi kesimde MHP'nin taban kitlesi olmuşlardır.³¹⁹

---

³¹⁴ Abadan, Nermin, s.152

³¹⁵ Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966, s.15-20

³¹⁶ Şaylan, Gencay, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.305

³¹⁷ Can Kemal, Bora Tanıl, *Devlet, Ocak, Dergah, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.54-55

³¹⁸ Vergin, Nur, *Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar*, SİSAV, İstanbul, 1986, s.34

³¹⁹ Can, Tanıl a.g.e., s.55

“Türkiye’de o yıllarda içinde yoksulluk kültüründen kültürsüzlük kültürüne varıncaya kadar daha bir yığın farklı tavrın kendine yer bulduğu sosyo-kültürel bir intikal döneminin ekonomik ve sosyal adaletsizliklerle iyice bulanmış çalkantılı ve çatışmalı sahneleri yaşamıyordu.”³²⁰

70’li yılların ikinci yarısında işsizlikten sonra, iki temel sorun duraklayan ekonomi ve terörizm olmuştur. Bu da akabinde yine demokrasiye askeri müdahaleyi getirmiştir. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç ise bu dönemde siyasi partilerin oluşumunda Türk siyasal hayatındaki bölünme 1980e kadar işlevseleekonomik,bölünmeden daha çok kültürel bölünme görünümü vermiştir.

3.3.1 Adalet Partisi

Demokrat partinin kapatılmasından sonra türk siyasetinde önemli bir boşluk oluşmuştur. Eski demokratlar ve yeni şahsiyetler bu boşluğu doldurmak için DP’nin dağılan teşkilatlarını kendilerine çekme çabalarına düşmüşlerdir. Yeni isim altında DP’nin devamı olmak istemişlerdir.³²¹

Bu dönemde kurulan partilerin geneli kendini Demokrat Parti’nin devamı görmüştü, fakat Adalet Parti’si bunlardan farklı idi. Çünkü Demokrat Parti’nin hemen bütün teşkilatı Adalet Partisinde toplanmıştır.

3.3.2 Yeni Türkiye Partisi

Ekrem Alican ve Aydın Yalçın tarafından 12 Şubat 1961’de kurulmuştur. DP’nin devamı sayılan partinin programında ekonomik gelişme için tarıma öncelik verileceği duyurulmuştur.³²²

3.3.3 Türkiye İşçi Partisi

Türkiye sanayisinin gelişmesi, işçilerin ve çiftçilerin haklarını savunmaya başlamaları, gittikçe yayılan sosyalist düşünce ve akımlar çalışan kitleyi temsil edecek bir doktrin

---

³²⁰ Çalık, Mustafa, MHP Hareketi Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980, Cedit Neşriyat, Ankara, 1995, s.86

³²¹ Tökin, a.g.e., s.104

³²² A.g.e., s.106-107

partisinin oluşması gerektiğini göstermiştir.önceki başarısız denemelerini göz önüne alan işçi liderleri bu sefer çiftçileri de yanlarına alarak Türkiye İşçi Partisini kurmuşlardır.³²³

1960 sonrasında Türkiye’de nisbi bir siyasal hürriyet ortamının doğmasına yol açmış ve işçi sınıfında bu süreç içerisinde nicel olarak güçlenmesi dolayısıyla, bu ortam içerisinde sosyalist bir partinin güçlü bir şekilde kurulması olanaklarını ortaya çıkarmıştır.³²⁴

TİP 13 Şubat 1961’de İstanbul İşçi Sendikaları Birliğine bağlı sendikacılar tarafından kurulmuştur.³²⁵

TİP, otoriter, merkeziyetçi devlet yönetimi geleneğinde tarihsel olarak çıkarları devlet ile özdeşleşen, bu nedenle de ilericilikle tutuculuğu bir arada yaşayan aydın kitleyi sosyalizme kazandırma çabasına girmiştir.³²⁶ Aynı zamanda “Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakalarınısnaf, küçük köylü, ücretli, vskanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır” ifadesi, diğerleri gibi toplayıcı bir parti olduğunu göstermektedir.³²⁷

Kurumsal değişikliklerin siyasal ortamı tümüyle radikalleştirmiş, partileri, seçmenlerin artan beklentileri karşısında daha dikkatli davranmaya başlamıştı. Geniş yorumuyla sosyal adalet bu beklentilerden biri oldu, özellikle de TİP bunun için en radikal programı savundu. Öteki partilerde bu isteklere cevap vermek zorunda kaldılar ve CHP bile 1965’te zamana uyabilmek için “Ortanın Solu” denilen programı kabul etmiştir.³²⁸

1962 yılına gelindiğinde ise genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar seçilmiştir. Daha sonra da Türkiye Sosyalist Partisiyle birleştiler. 1965 seçimlerinde de 15 vekil çıkartmışlardır.TİP, 1963’te yayınladığı”amacımız, yolumuz, yöremiz”de en başta gelen amacının “türk insanının mutluluğu ve refahını sağlamak” olduğunu belirtmiştir.³²⁹

---

³²³ Tökin, a.g.e., s.107

³²⁴ Ant, “TİP ve İşçi Partisi” Ekim, 6. sayı, 1970, s.18

³²⁵ Tosun, a.g.e.,s.95

³²⁶ Aren, Sadun, **Tıp Olayı 1961-1971**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.33

³²⁷ Belge, Murat, “**Türkiye İşçi Partisi**”, C.D.T.A., C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2129

³²⁸ Ahmad Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev.Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s.253

³²⁹ Ünsal, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1972)**, İstanbul Vakfı Yurt Yayınları,2002 s.117

3.3.4 Milliyetçi Hareket Partisi

1960'lı yılların ikinci yarısı Türkiye'de solun her alanda yükseliş dönem olmuştur. Ülkücü hareket esas olarak solun yükselişini kırmaya gençliğin sosyalist temelde büyüyen örgütlülüğünü etkisizleştirmeye toplumsal muhalefeti pasifize etmek üzere kendisini kuran ulusal düzeyde komünizm tehlikesini bertaraf etmeyi politik mücadelesinin eksenine haline getirmiştir. ABD'nin yönetim ve denetimi altında yürütülen emperyalizmin soğuk savaş politikalarıyla uyumlu bir hareket parti olarak gelişen ülkücü hareket Türk siyasal yaşamındaki yeri sadece bu özelliği ile açıklanamasa bile MHP hakkında yapılacak ilk ve önemli saptamalardan biri olmak durumundadır³³⁰.

Nevzat Kösoğlu Türk milliyetçiliğinin, herhangi bir millete karşı mücadele yahut düşmanlık duygusuna dayanmadığını; doğrudan doğruya kendi varlığını yeni biçimde idrak etmek şeklinde tezahür ettiğini belirtmiştir.³³¹

Bütünleşme krizi sonucunda oluşan MHP'nin kuruluşunda; Partinin ideolojik çizgisinde faşizan radikal milliyetçi bir söylem giderek partiye egemen oldu. Türkiye ülkücü hareketin ideolojik zeminini hazırlarken çok zorlanmadı çünkü milliyetçilik ve antikomünizm resmi ideolojinin önemli unsurlarından biri idi.

CKMP'nin 8-9 Şubat 1969 Olağanüstü Büyük Kongresi'nde delegelerin büyük desteğini alan "Milliyetçi Hareket Partisi" adı kabul edilmiştir. Büyük Kongreden sonra toplanan ilk genel idare kurulunda partinin amblemi "Üç Hilâl" olarak kararlaştırılmış ve aynı toplantıda MHP Gençlik Kolları için de "Hilâl içinde Kurt" amblemi benimsenmiştir.³³²

. Katı ve disiplinli bir örgüt düzeni kurulan parti tüzüğünde Türkiye'ye olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Türkiye, Adana kongresinde Türkçü bir çizgi izlemiştir. Adana kongresinde, ülkücü hareketin 1990'lı yılların başına kadar ideolojik ekseninin oluşturacak yeni bir Türk milliyetçiliği tanımını da yapmıştır.. Söz konusu yönelim nedeniyle bu kongre, Nihal Atsız'ın

---

³³⁰ Yanardağ, Merdan, *MHP Değitimi? Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi*, Gendaş, İstanbul, 2002, s.34

³³¹ Can, a.g.e.,s.669-670

³³² <http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> - 39k, erişim tarihi:25/01/2008

temsil etiği ırkçı Turancı çizgi ile Türkeş'in liderliğinde geliştirilen "Doktriner Türk Milliyetçiliği" arasındaki bir kopuşa da sahne olmuştur³³³.

3.3.5. Güven Partisinin Oluşumu

İsmet İnönü'nün koalisyon hükümetinden ayrılmasından sonra 16-18 Ekim 1964'de 17. Kurultayda Bülent Ecevit ve Turhan Fevzioğlu'nun öncülüğünde hazırlanan "İleri Türkiye Ülküsü" isimli bildirinin kongre deklarasyonu olarak ele alınması partideki değişimin ilk işareti olmuştur.³³⁴

TİP gibi ideolojik partilerin peşpeşe kurulması ile CHP'de kendi içinde ideolojik yapılandırmaya gitmeye başlamıştır. CHP lideri İnönü ilk kez ortanın solu ifadesini kullanmıştır.³³⁵

Turhan fevzioğlu, ve arkadaşları ortanın solu hareketini, solculuk, sosyalistlik ve dahası anti-Kemalistlikle suçlamışlardı, ihraçlarını beklemeden bu ortanın soluna karşı olan grup kendileri ayrılarak ve akabine 48 milletvekili de istifa ederek 12 mayıs 1967'de Güven Partisini kurmuşlardır.³³⁶ Fevzioğlu ve ekibinin ortanın solu hareketine karşı çıkmalarında Anadolu burjuvazisinin de itici rolü olduğu iddia edilmektedir Partinin oluşumu ideolojik tepkiden kaynaklanıyor gibi gözükse de sınıfsal bölünmeden meydana gelmesi daha ağır basmaktadır.³³⁷

Güven partisi programında toplayıcı, birleştirici bir ideolojik yaklaşımı olduğunu belirtmiştir. Bir burjuva liberalizmi siyasal refahını amaçlayan parti, aynı zamanda sosyal patlamaları önlemek üzere temelde burjuva değerlerini yıpratmadan ve değiştirmeden, toplumda yapısal değişimlere yüklenmeden, türlü halk kategorilerinden gelen sosyo-ekonomik istekleri sürdürücü bazı sonuçlar halinde bir reformasyon anlayışını burjuva yararına olacak şekilde tasarlamıştır.³³⁸

3.3.6 Milli Selamet Partisi

---

³³³ Yanardağ, a.g.e., s.34

³³⁴ Tosun, a.g.e., s.94

³³⁵ Laçiner, a.g.e.,s.1237

³³⁶ Ahmad ,a.g.e., s253

³³⁷ Gevgilili, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, 2, Baskı, İstanbul, 1987, s.354

³³⁸ Sencer, a.g.e., s.309

Milli Nizam Partisi'nin sonrasında Milli Selamet Partisi doğumunu hazırlayan olaylar Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi ve daha sonrasında uygulamaya başladığı iktisat politikalarıyla işlevsel bölünmelerin kesinleşmesine yol açması ile başlamıştır.³³⁹

Partinin oluşumunu hızlandıran olay ise Türkiye Odalar Birliği içindeki kişisel düzeyde görülen bir çekişmeyle ilgilidir. 1966 yılında Türkiye Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığına getirilen Prof. Dr. Necmettin Erbakan 1968'de büyük ticaret ve sanayi çevrelerine karşılık küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi olarak Odalar Birliği başkanlığına seçilmiştir. Fakat görüşleri büyük ticaret ve sanayi kesiminin etkin olduğu İstanbul ve İzmir Ticaret Odalarının tepkileriyle karşılaşan Erbakan Adalet Partisi iktidarının Ticaret Bakanı tarafından tanınmamıştır ve bu önemli karar merkezinin yönetiminden uzaklaştırılmıştır.³⁴⁰ AP'den verdiği milletvekilliği aday adaylığı da veto edilmiştir. 1969'da Konya'dan bağımsız aday ve sonra milletvekili olan Erbakan küçük girişimcilerinde desteğini alarak 28 Ocak 1970'de Milli Nizam Partisini kurmuştur.³⁴¹

Erbakan daha 1969'da adayken milliyetçi ve mukaddesatçı Türkiye yapmak sloganını kullanmıştır. Erbakan partisinin Adalet Partisi'ni sola kaydığını kast ederek sağı dolduracağı betimleyerek siyasal yaşama yeni bir oluşum katmıştır. Nizamımülk'ten Sultan Hamit'e kadar pek çok sultanın partinin kurucuları arasında yer aldığını söylemiştir.³⁴²

Erbakan'ın oluşturduğu milli görüşün amacı manevi ve maddi alanlarda kalkınmayı sağlamak, manevi gelişmeye ve ahlakçılığa gereken ağırlığı vermektir. Erbakan partisinin Türkiye'de yaşanan ahlaki çöküntüye son verecek İslamcı bir parti yapısı olduğu imajını verdi. Milli nizam partisi 12 Mart 1971 muhtırası ile kapatılan partiler arasına girmiştir. MNP'nin kapatılmasından kısa bir süre sonra 11 ekim 1972'de Milli Selamet Partisi kurulmuştur.³⁴³

MSP'nin birinci büyük kongresini açış konuşmasında partinin ilk başkanı Süleyman Arif Emre Türk toplumunun siyasal bakımdan bir yapı değişikliği geçirdiğini ve bu

---

³³⁹ Sarıbay, Ali Yaşar, "Türkiyede Modernleşme Din ve Parti Politikası "Msp Örnek Olayı", Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.94

³⁴⁰ Sarıbay, a.g.e 1985, s.98

³⁴¹ a.g.e, s.99

³⁴² Sencer, a.g.e s.366-367

³⁴³ <http://ansiklopedi.bibilgi.com/M%C4%B0LL%C4%B0-SELAMET-PART%C4%B0S%C4%B0>, erişim tarihi:04/08/2007

değişikliğin şimdiye kadar Türk siyasal hayatında birinci derecede rol oynayan kitle partilerinin yerine fikir partilerinin geldiğini belirterek hür ve demokratik batı ülkelerinin hemen hepsinde olduğu gibi Türkiye’de de belli başlı üç görüşü temsil eden siyasal ideolojilerin vurgulanacağı yer almıştır. Bu üç temel görüş milli, liberal ve sol görüştür.³⁴⁴

Türkiye’de milli görüşün temsilcisi olan Milli Selamet Partisi oluşmuştur. Nakşibendi tarikatının desteğini almıştır. İslam siyasal yelpazeye katılmış, Cumhuriyet tarihinde ilk kez laik düzenin değişimini isteyen bir partinin seçimlere katılmasına izin verilmiştir.³⁴⁵

“MSP proramı korumacı tedbirlerle kapitalizmi geliştirmeyi hedefliyordu. AET’ye küçük ve orta ölçekli sermayenin sözcüsü olduğunu gösteriyordu.”³⁴⁶

MSP’nin siyasi yaşamdaki önemi iki tanedir. “Birincisi burada ortaya çıkan ve şekillenen çekirdek kadro 30 yıl boyunca Türkiye’de tek bağımsız siyasi İslam hareketini temsil etmesidir. İkincisi de İslami gurupların zaman zaman desteklediği fakat genelde mesafeli davrandığı siyasi hareket olmasıdır. milli görüş solcuların sağcılıkla, sağcılarında solculukla suçlamalarıyla siyasi yelpazede yerini almıştır.”³⁴⁷

1970’den sonra Türk siyasi hayatında din-siyaset bakımından en büyük gelişme, ideolojisi dine dayanan, dini değerleri ön planda tutan ve sosyal bilimcilerin İslami parti olarak kabul ettiği MNPMSP partisinin oluşmasıdır.³⁴⁸ MSP’nin kurulmasıyla İslamcılık ve sağ anlayış birbiriyle ayrılmaya başlamıştır.³⁴⁹

MSP, çevresel-dinsel muhalefete dayanan, muhafazakar ve gelenekçi bir hareket olmuştur. MSP sosyal adaleti savunurken, antikapitalist bir tavır gösteriyordu, buda kasaba ve küçük esnaftan oluşan bir toplumsal taban meydana getirmişti. Büyük kapitalist şirketlerin karşısındaki taşra ekonomisinin önde gelenleri MSP’ye yönelmişti.³⁵⁰ MSP’nin gelişmesinde

---

³⁴⁴ Sarıbay, a.g.e., s.108

³⁴⁵ Sayarı, Sabri, *İslam laiklik ve demokrasi Türkiye örneğinde perspektifler, İslam ve demokrasi*, TÜSES, İstanbul, 1994, s.143

³⁴⁶ Akdoğan, a.g.e, s.229

³⁴⁷ Güngör, Nasuhi, *Yenilikçi Hareket*, Anka Yayınları, 2002,s.24

³⁴⁸ a.g.e, s.226

³⁴⁹ Sarıbay, a.g.e, 1985, s.99

³⁵⁰ Dağı, İhsan, *Ortadoğu’da İslam Ve Siyaset*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s.189

de kamuda çalışan dindar bürokrat ve teknokratlarla, Anadolu'daki dindar sermayedarlar ve aydın kesimler öncülük etmişti.³⁵¹

MSP'nin dayandığı taban iktisadi ve sosyal yönden Kemalist merkezin dışında kalan kenardır. MNP-MSP hareketi sadece dindar oldukları için ikinci sınıf muamelesi gören, kendilerini merkezden uzaklaştıran, sisteme İslami kaygılarla karşı çıkan vatandaşların tepkisini sosyo-ekonomik taleplere dönüştürerek bu kenarı siyasal sisteme sokmuştur³⁵²

Türkiye'de dinin denetim işlevi açısından MSP'nin laik devlet içinde, dinsel güçlerin siyasal yapıya ağırlık koymalarını meşru olarak kabul ettirmiş olması büyük bir başarıdır.³⁵³

3.3.7. Demokrat parti

Türkiye'de 1960'dan sonra sanayi sektörünün gelişmeye başlamış, tarım sektörünün gerilemeye başlamıştır. GSHM içinde tarımın payı 1960_%37.9, 1965_%31.1, 1970_%26'dır. Sanayi sektörü ise 1960_%16, 1965_%19.7, 1970_%22.2 ye çıkmıştır.³⁵⁴

Tarım çıkarları ile sanayi çıkarları arasında aynı yıllarda artan rekabet, önce bu alanlardaki sermaye ve yatırım sahibi burjuvazinin, ardından da her sektördeki küçük işletmeci-büyük işletmeci ayrımını getirmiştir.³⁵⁵

1965'ten sonra Türkiye'de burjuva sınıfı içerisinde çıkar farklılaşmasından doğan bir çözülme sonucu çatlamalar belirmiş ve küçük burjuva kökeninden gelen 41 kişilik bir grup AP'den koparak demokrat partiyi kurmuşlardır.³⁵⁶ Demokrat Parti, sanayi burjuvazisi ile özdeşleşen AP'ye tepki olarak partideki bölünme ile oluşmuş bir harekettir.³⁵⁷

---

³⁵¹ Akdoğan, a.g.e., s.228

³⁵² Toprak, Binnaz, "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Beta Basım Yayınları, İstanbul, 1986 s.395

³⁵³ A.g.e, s.395

³⁵⁴ Akat, Asaf Savaş, İktisadi Politikalar, C.D.T.A., C.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1097

³⁵⁵ Yücekök, Ahmet, Dinin Siyasallaşması Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi, Afa Yayınları, İstanbul, 1997, s.45

³⁵⁶ Yücekök, a.g.e.,s178

³⁵⁷ Tosun, a.g.e., s.104

3.4. 1980 SONRASI DÖNEM

12 Eylül 1980'de üçüncü kez siyasete dışardan müdahale gelmiştir. Darbenin öncesinde ise milletimiz kamplara bölünmüş ve bir kavga ortamına itilmişti. Bunun nedeni de Türk siyasi yaşamında 1960'dan sonra parti oluşumlarında en etkili araç olan ideolojik çatışmalardı. Türk halkını sağ-sol diyerek ikiye bölen bu oluşumlar sokak çeteciliğine insan kıyımına dönerek eğitim kurumları başta olmak üzere bütün ülkemizin sağlığını ve huzurunu bozmuştu. Bizleri iç savaşın eşiğinden döndüren huzura ve güvene kavuşturan Türk Silahlı Kuvvetleri demokrasiye geçebilmek için gerekli tedbirleri almış ve 16 Mayıs 1983 tarihinde tekrar demokrasiye dönülmesini sağlamıştır.

Türkiye'de partiler arası mücadelenin içeriği genelde 1960-70'li yıllarda belirttiğimiz gibi ideolojik bir biçim taşımış ve daha çok rejim ve değer sorunları üzerine de yoğunlaşmışken; 1980'li yıllardan sonra ise gittikçe nitelik değiştirmeye başlamış ve önceki dönemlerden daha çok sosyal adalet, ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu da, günümüz Türkiye'sinde partilerin devlet temelli bir eğilimden ziyade, daha toplum temelli eğilimle oluştuklarını göstermektedir. Neoliberalizmin* dünyada ve ülkemizde etkili olmaya başladığı 1980'den sonra artık kurtarıcı görünümündeki post modern partiler oluşmaya başlamış, ANAP'ta bunun öncüsü olmuştur.

Türkiye'de siyasal partiler, genelde demokratik olgunluğa sahip ülkelerde olduğu gibi, toplumsal alandaki grupların aracı ve onları devlete eklemleyen ve taşıyan araçlar olarak değil de, tam tersinden devlet içinde odaklanmış ve burada birbirine karşı iktidar mücadelesi veren devlet içi seçkinler arasındaki ayrılıklardan yani katılma krizi sonucu ortaya çıkmıştır.

Türk siyasi hayatında sahneye çıkan partilerin oluşumları incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun o dönemde mevcut olan bir partinin içerisindeki çekişmeden kopmalardan meydana geldikleri görülmektedir. Siyasi tarihimiz boyunca demokrasiye geçiş sürecinde çok sayıda parti kurulmuştur. Bu partilerin kuruluşundaki temel anlayışa bakıldığında, ya mevcut yönetim ve partiyle hesaplaşmak ya da mevcut yönetimin paroteneri olarak hizmet vermek gayesi ön plana çıkmaktadır.

Bu dönemde de, Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti, Doğru Yol Partisi işte bu katılma ortamında oluşmuş zamanla iktidara da gelmiş partilerdir. 1991 seçimlerinden sonra 2002 yılına kadar Türkiye koalisyon hükümetleri ile idare edilmiştir. Bu siyasal iktidarsızlık, ülkemizde ağır yaralar açan ekonomik iktidarsızlığa sebep olmuştur. 1999 seçimlerinden sonra koalisyon krizleri zirveye ulaşmıştır. 1990'lardan beri gelişmecilik kuramı Türkiye'de siyasi

partilerin oluşumunda gözlenmektedir. Yeni kurulan partilerinde bu ekonomik kriz ortamında yerini almıştır.

3.4.1 Doğru Yol Partisi

Yasaklı lider Süleyman Demirel 23 Haziran 1983'te Doğru Yol Partisi'nin kurulmasını sağlamıştır. Partinin kurucuları arasında Yıldırım Avcı, Mehmet Dülger, Aydın Arat, Mehmet Gölhan, Turhan Güven ve Vefa Tanır gibi Demirel'e yakınlığı ile bilinen isimler yer alıyordu. DYP ismi kısa süre içinde halk arasında "Demirel'in Yeni Partisi" olarak anılmaya başlanmıştır.. DYP olağanüstü kongresinde Hüsamettin Cindoruk, koltuğu Demirel'e bırakmıştır. Demirel cumhurbaşkanı oluncaya kadar genel başkanlığı sürdürmüştür.³⁵⁸

DYP misyon olarak Demokrat Partinin devamı olarak kurulmuş bir partidir. Parti kendini AP ve DP'nin halefi gördüğü için programında milli irade ve demokratikleşme kavramlarına sıkça yer vermiştir.³⁵⁹ Programında liberalizmin ekonomik çerçevesinden daha çok siyasi anlamında düzen, refah, adalet, insan hakları ve güvenlik gibi konular ön plana çıkarılmıştır.³⁶⁰

3.4.2. Sosyal Demokrasi Partisi

6 Haziran 1983 tarihinde Cahit Külebi, Türkân Akyol, Cahit Talas, Erol Köse, Oktay Ekşi, Refet Tüzün, İsmail Hakkı Birler, Cevdet Selvi, Vecdi Çapa ve arkadaşlarınca kurulan SODEP'in Genel Başkanlığını Erdal İnönü yapıyordu. Erdal İnönü, kurucular arasında yer almakla birlikte MGK tarafından veto edilince Genel Başkanlık görevini Cezmi Kartay üstlendi. Kurucu sayısının da vetolar yüzünden 30'un altında kalmasından dolayı parti, 6 Kasım seçimlerine katılamadı. 25 Mart 1984'te yapılan yerel yönetim seçimlerinde anamuhalefet partisi HP'ye belirgin bir üstünlük sağlayan SODEP, 3 Kasım 1985 tarihinde topladığı Olağanüstü Kurultayda HP ile birleşti ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını almıştır.³⁶¹

---

³⁵⁸ Sarıbay, , a.g.e, 2001, s.73

³⁵⁹ Özdemir, Hikmet, *Sivil Cumhuriyet*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1991, s.73

³⁶⁰ Tosun, a.g.e.,s.

³⁶¹ <http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=117>

3.4.3. Anavatan Partisi

Parti Turgut Özal başkanlığında 20 Mayıs 1983'te kuruldu. Türkiye'de post modernkurulmuş ve öncülüğünü başlatmış ilk partidir. 12 Eylül döneminde tüm siyasi partilerin kapatılması ANAP içinde dört eğilimin birlikte temsil edilmesini sağlamıştı, bu eğilimler: merkez sol, merkez sağ, milliyetçilik ve muhafazakarlıktı. ANAP sağ ideolojinin temsilciliğini üstlenmiştir. Öncelikli hedefi demokratikleşme ve liberalleşme sürecinin başlatılmasıydı. ANAP'ın programı liberal ekonomik politika, özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi, bürokrasinin azaltılması ve batı ile ilişkilerin gelişmesi merkez- çevre bütünleşmesidir.³⁶²

Partide liberaller ve muhafazakarlar daha bir ağırlıktaydı. Böylelikle liberallerin öncülüğünde özelleştirme faaliyetleri başlatıldı. Bu da partiyi kültürel olma yönünden ziyade ekonomik kimlik kazanmasına neden olmuştur. Zamanla muhafazakar kanat güç yitirdi ve ANAP merkez sağa kaydı. 29 Kasım 1983 seçimlerinden de birinci parti olarak çıktı, bir yıl sonra yapılan yerel seçimlerde de birçok belediye başkanlığını kazandı. Evren'in 1989'da görev süresinin dolması üzerine de Özal, Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Başbakanlığa da önce Yıldırım Akbulut, sonra da Mesut Yılmaz getirilmiştir.³⁶³

3.4.4. Demokratik Sol Parti

Bülent Ecevit, MGK'nin bütün siyasal partileri, bu arada CHP'yi de kapattığı tarih olan 16 Ekim 1981'den önce CHP Genel Başkanlığından istifa etti.³⁶⁴ İstifasının nedeni ise 1971 muhtırasında olduğu gibi askeri yöneticilere karşı yapacağı çıkışların partiyi bağlamaması adına olduğunu belirtti.³⁶⁵

Demokrat Sol Parti'yi kurma hazırlıkları 1983'te başladı. Demokratik Sol'un oluşumcuları, başta Türk-İş Başkanı Halil Tunç, işadamı Murtaza Çelikel ve Doktor Sedat Akman'dı. Ancak bu kişiler, özellikle Raşan Ecevit'in baskıcı tutumundan şikayet ederek bir bir Ecevitlerin yanından ayrıldı. Bunun üzerine, Mimar Cahit Ülkü, Ecevit'in özel kalem eski

---

³⁶² Kalaycıoğlu, a.g.e., 1999 s.405

³⁶³ <http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=11>, 14/8/2008

³⁶⁴ Sarıbay, a.g.e, 2001, s.73

³⁶⁵ Koloğlu, Orhan, Ecevit İle CHP, Bir Aşk Ve Nefret Öyküsü, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.131

müdürü Salih Kurt ve THY Teftiş Kurulu eski Başkanı Ali Ekber Eren parti kuruluş çalışmalarına katıldı. Parti, örgütlenme modeli olarak İsveç'te Olof Palme'nin uyguladığı "sandık çevresi"ni örnek alıyordu. Bu modele göre, her sandık çevresinde işçi, ev kadını, esnaf, üretici gibi 12 sosyal kesim temsilcisi bulunacak, Türkiye'de toplam 85 bin sandık çevresi olduğu düşünüldüğünde, bir milyonu aşkın kurucu olacaktı.DSP'liler buna "tabandan örgütlenme" demişlerdir.³⁶⁶

Demokratik Sol Parti, 14 Kasım 1985'te 612 kurucu üye ile kuruldu. Partinin başkanlığını Rahşan Ecevit üstlendi. Rahşan Ecevit "DSP sürekli demokrasi, süngüsüz barış ve sömürsüz bir düzen için kuruldu" beyanını vermiştir.³⁶⁷

DSP, ilk kurulduğu zamanlarda hedeflediği örgütlenme modelinden, çok farklı bir yapı kurdu. DSP'yi ayırt eden önemli özelliklerden birisi, tabandan örgütlenmeye verdiği önemdir. DSP'de hakim olan arayış, ilkeleri sloganlaştırmaktan çok tanımlamanın önemli olduğu ve halkın aydınlara değil, aydınlara halka tabi olması doğrultusunda idi.DSP, Atatürkçü bir parti olmasına rağmen, laiklik ilkesini daha yumuşak şekilde tanımlamıştır.³⁶⁸

Parti, girdiği bütün seçimlerde de adayları merkezden belirleyerek isminin aksine hem antidemokratik bir görünüm verdi, hem de genelde kamuoyunun tanımadığı ve bir kısmı da niteliksiz kişilerin yükselmesini sağladı. Genel merkezin isteğiyle aday olup seçilenler de, kendilerini seçmenlere değil, parti üst yönetimine borçlu hissettiklerinden, milletle DSP arasında ciddi bir kopukluk yaşandı. DSP bir partiden çok, konjonktürün yükselttiği aile şirketini andıran görünüm vermiştir.³⁶⁹

3.5. 28 ŞUBAT KRİZİ

Erbakan'ın İran gezisi bu darbeyi hazırlayan temel sebeplerden birisi olmuştur.Bu gezinin hemen akabinde düzenlediği Libya gezisi sırasında Kaddafi'nin çadırındaki duruşu da hem kendi siyasi geleceği açısından hem de rejimin itibarı açısından kötü bir davranış görüntüsü vermiştir.. Başbakanlık konutunda tarikat şeyhlerine iftar yemeği vermesi de rejimin temel taşlarının hem de Başbakanlık konutunda yerinden oynatılması olarak görülüyor, bu da hem kamuoyunu hem de askerleri fazlasıyla germiştir. Öte yandan dönemin

---

³⁶⁶ Akar, Atilla, *Öteki DSP Ecevitlerin Gayriresmi Öyküsü*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.35

³⁶⁷ *ag.e.s.* 160

³⁶⁸ Sarıbay, *a.g.e.*2001,s.75

³⁶⁹ <http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=14, 14/8/2008>

Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Susurluk Olayı neticesinde ortaya çıkan temiz toplum ideallerini dile getirmek için yapılan protesto eylemlerini nitelendirmek için dile getirdiği "Mum söndü oynuyorlar" söylemi ve Sincan'da 31 Ocak'ta düzenlenen Kudüs Gecesi'nde RP'li belediye başkanı Bekir Yıldız'ın yaptığı konuşmalar da bu darbeyi hazırlayan temel gelişmelerdir.

28 Şubat 1997'de Çankaya'da yapılan MGK toplantısı MGK tarihinde çok büyük bir toplantı yapılmıştır. Burada askerler Refah-Yol hükümetini irticai faaliyetlere karşı daha etkin görevler üstlenmeye çağırılmış, fakat Erbakan buna yanaşmamıştır. Sonunda MGK bildirgesine imza atmak mecburiyetinde kalmıştır Bu bildirge şu on sekiz maddeden oluşuyordur:³⁷⁰

1 Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan tüm irticai faaliyetler karşısında Devrim Kanunlarının korunması ve uygulanması sağlanmalıdır.

2 Bu kanunlara muhalefet eden tüm dergahlar ve tarikatlar ivedilikte kapatılmalı, sorumluları da yargı önüne çıkartılmalıdır.

3 Sarık ve cüppeli giyim şeklinin özendirilmesi engellenmeli, kılık ve kıyafet yönetmeliklerine karşı gelenlerin onurlandırılmasına son verilmelidir.

4 Anayasanın 163. maddesinin kaldırılması neticesinde ortaya çıkan boşluklar irtica odakları tarafından kullanılmakta, bu boşluklar ivedilikle doldurulmalıdır.

5 Eğitim politikaları Tevhid-i Tedrisat Kanununa uygunluklu bir hale getirilmelidir.

6 Temel eğitim süresi sekiz yıla çıkartılmalıdır.

7 İmam-Hatip Okulları meslek liselerine dönüştürülmeli, din eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilmelidir.

8 Kamu kurum ve kuruluşlarında yapılan siyasi İslamcı kadrolaşmaların önüne geçilmelidir.

9 Cami yapımı gibi konuların siyasi amaçlarla istismar edilmesine son verilmelidir.

10 Pompalı tüfek satışı kontrol altına alınmalı, gerektiğinde yasaklanmalıdır.

---

³⁷⁰ <http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/siyaset/donemecler/11.asp>, 15/2/2008

11 İnan'ın rejimimiz açısından tehlike uyandırıcı faaliyetleri yakın takip altına alınmalı, iç işlerimize karışması engellenmelidir.

12 Yargı erki bağımsız bir yapılanmayla yeniden düzenlenmelidir.

13 TSK'ni yıpratabilecek türden yayınların yapılması yasaklanmalı, tahriklerden uzak durulmalıdır.

14 İrticai faaliyetler nedeniyle TSK'nden uzaklaştırılanların kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı engellenmelidir.

15 Siyasi partilerin belediye başkanlarının ve il ve ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları Siyasi Partiler Kanununun sorumluluk alanına sokulmalıdır.

16 Tarikatların kontrolü altında bulunan finans kuruluşları yakından incelenmelidir.

17 Medyada laiklik aleyhtarı yayın yapılması engellenmelidir.

18 Milli Görüş Vakfının belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır.

Bu kararlara kendi tabanından gelen rahatsızlıkların da etkisiyle Erbakan, Çiller'le yaptığı dönüşümlü başbakanlık protokolü gereği, yanına 282 vekilin imzasını alarak hükümeti kurma görevinin Çiller'e verilmesi istemiyle cumhurbaşkanına gitmiştir. Demirel Erbakan'ı red ederek hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermiştir. Böylelikle Refah-Yol hükümeti sonlanmıştır. Daha sonra da hakkında yapılan soruşturmalar neticesinde Refah Partisi, Anayasa Mahkemesince kapatılmıştır.

Türkiye 28 Şubat 1997 yılından sonra içine girdiği siyasal bunalım ortamında iki büyük ekonomik dalgalanma yaşanmıştır.1998 yılı ortasında başlayan ilk dalga nedeniyle 1997 yılında % 8,3 olan büyüme 98'de % 3,9'a geriledi. Kriz kendini 1999 yılında daha derinden gösterdi ve Türkiye % 6,1 oranında gerileme yaşanmıştır.

28 Şubat 1997 yılında alınan kararların Türkiye üzerindeki etkileri ise her geçen gün ortaya çıkmaya devam etmiştir. 2001 Şubat krizi sayesinde 2001 yılını da yüzde 9,5 gerileme ile kapatmıştır. Sabit fiyatlar ile hesaplanan Gayri Safi Milli Gelir 97 yılında 114,8 milyar YTL olarak gerçekleşti. Kararların ardından yaşanan ekonomik dalgalanmalar sonrası gelir seviyesi düştü. Türkiye aynı seviyeyi ancak 2002 yılında yakalayabildi. Kısaca 97 yılında ulaşılan gelir düzeyine yeniden dört yıllık kayıpla ulaşılmıştır. Kaybedilen dört yılda artan işgücüne yeni iş alanları sağlanamadığı gibi gerekli altyapı yatırımları da gerçekleştirilememiştir.

3.5.1. Adalet Ve Kalkınma Partisi

Refah Partisi'nin kapatılmasıyla birlikte Erbakan'ın siyasi yasaklı hale gelmesiyle milli görüş tabanı Erdoğan'ı yeni lider olarak benimsedi. Milli görüşün lideri Necmettin Erbakan 'ın önce MGK bildirisini imzalamadığını söylemesi, ardından imzaladığının ortaya çıkması, kendi partisi içinde bile tepkilere yol açmıştır. Dolayısıyla 28 Şubat süreci, milli görüşün kendini sorgulaması ve yenilikçi hareketin ortaya çıkışı açısından önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. AK Parti'nin kuruluşunu doğuran ve milli görüşte ayrışmalara neden olan 28 Şubat süreci ve toplumun merkezi haline gelmeyi başardığı 27 Nisan bildirisini ve sonrası oluşumun başlangıcı ve yükselişin devamı kabul edilebilmektedir. "Rektörler başörtüsüne selam duracak" diyerek iktidara gelen Erbakan , aynı kararlılığı generallere karşı gösterememiştir. Refah Partisi'nin kapatılması sırasındaki tepkisizlik ve olanı biteni sessizce kabulleniş, parti içi muhalefeti güçlendirdi. Refah Partisi'nin "postmodern darbe" karşısında yeterince dik duruş sergileyememesi, milli görüş hareketinin kendiliğinden küçülmesine yol açmıştır.³⁷¹

Askeri müdahaleye karşı dik duruş sergilenmemesini baştan beri Erbakan'ın yüzüne karşı da eleştiren Erdoğan, bu fırsatı da iyi değerlendirerek yurdun her yanında mitingler düzenlemeye başlamıştır. Bu mitingler parti tabanında büyük bir heyecan yaratmıştır. Erbakan'ın siyasi yasaklı olduğu dönemde Erdoğan'ın liderliğinde milli görüşün daha büyük bir oy patlaması yapacağı görülmeye başlamıştı Tam bu sırada Erdoğan hakkında Siirt'te yaptığı konuşmadan "Halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik ettiği" gerekçesiyle dava açıldı. 312'nci maddeden yargılanmış ve yargılama sonucunda suçlu bulunarak Belediye Başkanlığından düşürüldü, hapis cezasına çarptırılmıştır. Kırklareli'nin Pınarbaşı İlçesi'nde dört ay cezaevinde yatmış ve Erdoğan, aynı zamanda ömür boyu siyasi yasaklı hale gelmiştir. Böylelikle milli görüşün iki liderinin de ölü kesilmiştir.³⁷²

Yenilikçiler ile gelenekçiler arasında ilk ciddi çatlağı meydana gelişi ise Süleyman Demirel'in yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi için ortaya atılan ve 5 artı 5 olarak bilinen anayasa değişikliği formülüdür. Erbakancılar yasağının kalkması karşılığında desteklerken,

---

³⁷¹ Özalp, Hüseyin, *Star gazetesi*, 25, 7, 2007

³⁷² Özalp, Hüseyin, *a,g,m*, 25,7,2007

yenilikçiler destek vermemiştir. Bunun ardından yine Erbakan 'ın yasağını kaldırabilmek için küskünler hareketine destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu olaylar. Yenilikçilerin fire vermesi nedeniyle TBMM 'nin seçimleri ertelemek ve Erbakan 'ın yasağını kaldırmak için olağanüstü toplanması gerçekleşmemiştir. Ancak 28 Şubat sonrası yapılan ilk seçimlerde Fazilet Partisi küskünler hareketine verilen desteğin faturasını ağır ödemiştir. Recep Tayyip Erdoğan, cezaevinden çıktıktan sonra FP içinde başlayan hareketin öncüsü olmuştur.

“Yenilikçiler” olarak adlandırılan grup, siyasal yasaklı Erbakan ve yandaşlarınca “ihanelle” suçlanmakla birlikte gerek FP içinde gerekse kamuoyunda geniş bir kesim tarafından desteklenmiştir.³⁷³ Refah partisinde de yenilik arayışında olan milletvekilleri diğer merkez partilerden de bazı milletvekilleri ve mahalli siyasetçiler de Yenilikçi Hareket'e katılmışlardır. Böylece Yenilikçi Hareket, sadece Milli Görüş geleneğinden gelenlerin arayışı olmakla kalmayıp, Türkiye'nin yenilenme ve demokrasi arayışının taşıyıcısı bir harekete dönüşmüştür. Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde yürütülen partileşme çalışmaları, 1 Ağustos 2001'de Afyon'da yapılan toplantıyı takiben, geniş toplumsal ve siyasal yelpazeden isimlerin teşkil ettiği 121 kişilik Kurucular Kurulu'yla 14 Ağustos'ta parti resmen kurulmuştur.³⁷⁴

Ak Parti temelde statükodan* bunalan toplum kesimlerinin yenilik ve değişim taleplerinden doğmuş bir siyasi partidir ve iktidardaki eylemleriyle de bunu çok net şekilde ortaya koymaktadır.³⁷⁵

Partinin ortaya çıktığı ortam, yaygın ve genel bir hoşnutsuzluğun, sessiz ama güçlü bir toplumsal tepkinin ve siyasi bir çıkış arayışının damgasını vurduğu; yakın tarihimizde benzerini 1930 Serbest Fırka ve 1946 Demokrat Parti yıllarında gördüğümüze çok yönden benzer bir siyasi ortamda oluşmuştur. Sosyo-ekonomik tabanı bakımından da AK Parti, önemli ölçüde bu iki eski partinin seçmen kitlesini oluşturan sosyolojik dokuya ve siyasi geleneğe dayanmaktadır. Milli görüşten kopması ve yenilikçi eşraf olarak görülmesi ile kadro partisine daha çok benzemektedir. Bu yenilikçi görüş içinden ayrıldığı dini ideolojinin yerine İslami muhafazasını daha çok ahlaki açıdan korumaya çalışmaktadır.³⁷⁶

---

³⁷³ <http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=2,16/2/2008>

³⁷⁴ <http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Yazilar&file=article&sid=4419,23-3-2008>

³⁷⁵ Dursun, Davut, Yeni şafak, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2003/agustos/14/ddursun.html>

³⁷⁶ Akdoğan, Yalçın, **Muhafazakar Demokrasi**, Ankara, Ak.Parti, 2003, s.11

Türkiye siyasi tarihi, ekonomik ve sınıfsal tabanları birbirine zıt iki ana siyasi akımın mücadelesinin tarihi şeklinde olabilmektedir Şerif Mardin'in “merkez” ile “çevre” olarak kavramsallaştırdığı bu iki ana gücün mücadelesinde AK Parti'nin yerini nerede aramamız gerektiği açıktır. Bu kavramsallaştırmayı Emre Kongar “devletçi-seçkinci” kesimle “gelenekçi-liberal” kesim arasındaki mücadele; İdris Küçükömer ise “batıcı-laik” kesimle “doğucu-İslamcı” kesim arasındaki mücadele olarak ifade etmektedir.³⁷⁷

---

³⁷⁷ Tosun, Tanju, a.g.e., s.75

* Statüko. var olan durum, mevcut olan durum

SONUÇ

Türk siyasi yaşamında toplumsal ikileşme yani, kenar güçlerin merkeze karşı ittifakının neticesinde geleneksel merkez içinde elit-içi birliğin parçalanması temel siyasal bölünmelerden biridir. Bu durum tanzimatın son yıllarında başlamış ve cumhuriyet kurulduktan sonrada devam etmiştir. Türkiye'nin modernleşme sürecine girmesi toplumda sosyal bölünmeleri oluşturmuş, bu bölünmeler siyasal gruplaşmalarında önünü açmıştır. Hemen hemen bütün siyaset bilimi konusunda bilimsel kaynak yazan yazarların ortak bir görüş içinde olduğu merkez-kenar çevre çatışması Türk siyasi yaşamında partilerin meydana çıkışında temel kabul edilmiştir. Türk siyasetinde beklide sonsuza kadar yer alacak olan kenarın bu ayrışmada ki en önemli silahı din olmuştur.

Cumhuriyet dönemini tek parti olarak ayrılan bölümde, Kemalist kadronun öncülüğünü üstlendiği toplumu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırma projesi ile ilk partimiz, Cumhuriyet Halk Fırkasını kumuşlardır. Önce kenarın muhalefeti gibi gözükse de aslında elit-içi çekişmelerden oluşmuş Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası parlamento içinden kurulsada kapatılmasına neden olan merkez-kenar çatışmasıdır.

Kemalist kadro, dış politikada diktatör rejimi uyguluyor söylemlerini susturmak için bu sefer güdümlü bir parti olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasını sağlamışlardır. Fakat sonuç bir öncekiyle aynı olmuş parti bu sefer kendi fesh etmiştir. CHP'nin sosyal tabana yayılamaması ve Müslüman Türk toplumunun CHP'nin batılılaşma çabalarının ve inkılaplarının, inançlarını sınırlandırılmaya çalışıldığını düşünmesi, halkta isyanları başlatmıştır. Muhalefet partilerinin bu kenar tarafından desteklenmesi, isyanların, partilere mal edilmesine neden olmuştur. Bütün bunların neticesinde Türk siyasi yaşamı 1923-1945 yıllarında tek partili bir siyasi hayat yaşamıştır.

İkinci dünyada savaşın bittiği ve savaşa dahil olan, olmayan devletlerin de fazlasıyla etkilendiği, blokların belirlendiği 1945 yılında artık Türk siyasi yaşamında da milat etkisi verecek bir oluşumun başlangıcı olmuştur. Önce Milli Kalkınma Partisinin kurulması ile çok partili bir hayata geçilebileceğinin sinyalinin verilmesi ve bu sefer de İsmet Paşa'nın kendi saygınlığını arttırmak için demokrasinin gereği olan, çok partili yaşama geçme görevini Celal Bayar'a vermesi Türk siyasi yaşamında çok partili hayat dönemini başlatmıştır.

Demokrat Partinin de meclis içindeki elit-içi seçmenden ayrıldığı ilk göze çarpan oluşum şekli olsa da, işin aslında taşra burjuvazisinin Kemalist askeri kadroya karşı hükümete katılma krizinden oluşmuştur. Çünkü parti parlamentodan kopan bir grup tarafından kurulsada CHP, tek parti olsada dışarının muhalefetini içinde toplayan bir parti olmuştur, kendi içindeki muhalefet de bu 1930-1950 döneminde ki oluşum sebebi olan ekonomik-çıkar çatışmalarına dayanmaktadır.

CHP içindeki muhalefet kopmak için uygun ortam ve zamanı beklemiş, uygun zaman ikinci dünya savaşı ve uygun ortam da toprak reformu ve bütçe oylaması seçilmiştir. Partinin dört kurucusu: İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Millet Meclisi'nden çıktığı günlerde parti grubuna bir önerge vermişlerdir. Önergelerinin ret edilmesi çözümlerin başlangıcı olmuş ve kısaca bu dörtlü takrirden üçü ihrac edilmiş Bayar istifa etmiştir. Bu millet vekilleri 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. DP, gerçekten gerek kurulması, gerek iktidar olması ve gerekse de askeri müdahaleye kurban gitmesi açısından Türk siyasi yaşamında çok büyük ve önemli yer edinen parti olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi artık Türk siyasi yaşamında parti oluşumlarının dışsal nedenlerle oluşmasını sağlamıştır. Türk yaşamında ideolojik olarak tanımlanan bölünmeler ikinci bir askeri müdahaleye kadar Türk siyasi yaşamında parti oluşumlarına etken olmuştur. En dikkat çeken bu üç ideolojiden sosyalsizim İşçi Partisini, ilk önce siyasi hayatımıza sokmuş ve buna tepki olarak gelişen milliyetçi ideolojide Milliyetçi Hareket Partisini siyasi yelpazemize katmıştır. Adalet partisi döneminde yaşanan iktisadi gelişmeler sanayinin gelişmesine, bunun yanında tarımın gerilemesine yol açmıştır Bu dönemde Demokrat parti'nin mirasçısı olan ve içinde sanayi ve ticaret burjuvazisini barındıran Adalet Partisi içinde çözümler başlamış ve merkez-kenar çatışmalarda en baştan etkili olan din artık ideolojik bir sembol almış ve Milli Nizam Partisi, küçük ticaret burjuvazisinin ithal ikameci sanayileşme politikasıyla büyüyen, büyük burjuvazinin gücünü kırmaya yönelik bir oluşum olmuştur. Devamında da Demokrat Parti AP'den ayrılan küçük burjuvazimin savunucusu olarak kurulmuştur.

Ekonomik politikaları ve sosyo-ekonomik gelişmeler göz önüne alındığında merkez-çevre oluşum etkisinin yerini, işlevsel bölünmelere bıraktığı görülmektedir. Çünkü 1960-1980 dönemi olarak ayırdığımız bu dönemde Türk siyasi yaşamında insanlara çekici gelen olgu

kimlikti. Bu ideolojik ekifmeler kimlik savunucusu olan kişilerin, artık legal yolda partiler şeklinde mücadelelerine devam etmelerini sağlamıştır.

Siyasi terörizmin artık had safhaya varması Türk siyasi yaşamında 1980 darbesini getirmiştir. 28 şubat'a kadar olan bu dönemde Demokrat Parti geleneği yeniden canlanmış ve liberalizm rüzgarında önce Anavatan Partisi ve sonra kapatılan sağ ve sol partiler yeni isimleriyle eskisinin devamı olduğunu vurgulayarak oluşumlarını gerçekleştirmişlerdir. Adalet Partisi'nin devamı gören Doğru Yol Parti'si ve Turgut zal'ın Anavatan Parti'si işlevsel bölünmelere dayalı siyasal guruplaşmalar şeklinde oluşmuştur.

1991-2002 yılları siyasal istikrarsızlığın yaşandığı, koalisyon hükümetlerinin kurulduğu yıllardır. Erbakan'ın kapatıldıķça yenisini kurduğu partilerinden Refah-Yol hkmetinde yeniden bir askeri müdahale olmuştur. Fakat bu sefer askeri darbe değil de, post-modern darbe olarak tarihe geçmiştir. Ekonomik istikrarsızlığın nedeni olan bu 28 şubat ve kararları milli görüşün içindeki yenilikçi hareketin öncüsü olan R.T. Erdoğan'ın kendi oluşumunu başlatmış ve uzun yıllar sonra tep parti hkmetini olan AK parti siyasi yelpazemizde yerini almıştır. 1980'li yıllardan sonra ise gittikçe nitelik değiştirmeye başlamış ve önceki dönemlerden daha fazla sosyal adalet, ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu da, günümüz Türkiye'sinde partilerin devlet temelli bir eğilimden ziyade, daha toplum temelli eğilime geçiş yaptıkları bize anlatmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak cumhuriyet döneminde Türk siyasi yaşamında siyasi partilerin oluşumları, Mardin'in de belirttiği gibi ilk olarak merkez-evre ikileminden oluşmuştur. İdeolojik partiler dediğimiz ayrışmalarda bile bu kimlik arayışında olan kenar dediğimiz kent ve kırsal alanda yaşayan insanların siyasal toplumsallaşmasından oluşmuş partilerdir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966
- AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru**, Baha Matbaası, 1977
- AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, 1950
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev:Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996
- AKAR, Atilla, **Öteki DSP Ecevitlerin Gayriresmi Öyküsü**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002
- AKAT, Asaf Savaş, **İktisadi Politikalar**, C.D.T.A., C:9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983
- AKÇALI, Nazif, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ege Üniversitesi , Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 1991
- AREN, Sadun, **Tip Olayı 1961-1971**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998
- AVŞAR, Abdülhamit, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul Kitabevi Yayınları, 1998
- AYDIN, Mustafa, **Siyasetin Sosyolojisi**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002
- AYKAÇ, Burhan, **Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler**, Ankara, 1997
- BALTA, Tahsin Bekir, **Türkiye’de Yasama Yürütme Münasebeti**, Ankara, 1960
- BAYAR, Celal, **Atatürk’ten Hatıralar**, İstanbul, 1955
- BELGE, Murat, **“Türkiye İşçi Partisi”**, C.D.T.A., C:8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983
- BİLA, Hikmet, **CHP 1919-1999**, Doğan Yayıncılık, 2 Baskı, İstanbul, 1999
- BORATAV, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara, 1982

BUCAK, Esergöl Balcı, Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasal Parti Ödülleri, Adım Yayınları, Ankara,1993

CAN Kemal, BORA Tanıl, Devlet, Ocak, Dergah, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

CEM, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 2.Baskı, İstanbul, 1989

COŞKUN, Süleyman, Türkiye'de Politika 1920-1995, Cem Yayınları, İstanbul, 1995

ÇAM, Esat, Siyasal Sistemler ,Der Yayınları, İstanbul, 2000

ÇALIK, Mustafa, MHP Hareketi Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980, Cedit Neşriyat, Ankara, 1995

ÇAVDAR, Tevfik, Serbest Fırka, C.D.T.A, C:8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

DAĞI, İhsan, Ortadoğu'da İslam Ve Siyaset, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998

DAVER ,Bülent, Siyaset Bilimine Giriş,5. Baskı,Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

DİLİK, Sait, Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976

DUMAN, Doğan, Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık, Dokuz Eylül Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1999

DURSUN, Davut, Siyaset Bilimi, Beta Yayınları, İstanbul, 2002

DUVERGER, Maurice, Siyasal Partiler, Çev: Ergun Özbudun, 4.Basım Bilgi Yayınevi No:10 Ankara Ekim, 1993

EROĞUL, Cem, Demokrat Parti ve İdeolojisi, İmge Yayınları, Ankara, 1998

ECEVİT, Bülent, Ortanın Solu, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966

ERGİL, Doğu, İdeoloji ve Milliyetçilik, Turan Kitabevi, Ankara, 1983

GEVGİLİLİ, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, 2, Baskı, İstanbul, 1987

GOLOĞLU, Mahmut, Demokrasiye Geçiş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982

GÖKÇE, Gülise, Güçlü ve Zayıf Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007

LAÇİNER, Ömer, "Sol", C.D.T.A., C:15

MAHÇUPYAN, Etyen, "Türkiye'nin Siyaset Yelpazası: Sağ Ve Sol", Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 15. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

MARDİN, Şerif, Türkiye'de Toplum Ve Siyaset Makaleleri, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 1990

MARDİN, Şerif, İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

OZANKAYA, Özer, Cumhuriyet Çınarı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1996

ÖZ, Esat, Türkiye'de Tek Partili Yönetim ve Siyasal Katılım, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992

ÖZBUDUN, Ergun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma.Ü.H.F.Y. Ankara, 1975

ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler, Ankara: AÜHF Yayınları, 1983

ÖZDEMİR, Hikmet, Sivil Cumhuriyet, Boyut Yayınları, İstanbul, 1991

ÖZTEKİN, Ali, Siyaset Bilimine Giriş, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, 2000

PERİNÇEK, Doğu, Anayasa Ve Partiler Rejimi, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1985

SARIBAY, Ali Yaşar, Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, MSP Örnek Olayı, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985

SARIBAY, Ali Yaşar, Siyasal Sosyoloji, 2.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1994

SARIBAY, Ali Yaşar, Demokrasi ve Politik Partiler, Alfa Basım, 2001

SAYARI, Sabri, İslam Laiklik ve Demokrasi Türkiye Örneğinde Perspektifler, İslam Ve Demokrasi, TÜSES, İstanbul, 1994

SENCER, Muzaffer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, Geçiş Yayınları, 1971

ŞAYLAN, Gencay, Çağdaş Siyasal Sistemler, Ankara, Todai Yayınları, 1981

ŞAYLAN, Gencay, Cumhuriyet Bürokrasisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 2. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

- TEZİÇ, Erdoğan, **Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler**, İstanbul, 1976
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul, 1991
- TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 3. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 1994
- TİMUR, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, 3. Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990
- TOSUN, Tanju, **Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1999
- TÖKİN, F. Hüsrev, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul, 1965
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları, 1952
- TUNAYA Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3. baskı, İstanbul
- TUNÇAY Mete, 1992, **T.C.’nde Tek Parti Yönetimim Kurulması 1923-1931**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1975
- TURAN, İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul, 1996
- TURHAN, Mehmet, **Siyasal Elitler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991
- UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul Boyut Kitapları, 1999
- ÜÇÖK Coşkun, **Siyasal Tarih**, Ankara, 6.Baskı, 1961
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Siyasi Partiler ve Sosyalizm**, Anıl Yayınları, İstanbul, 1963
- ÜNSAL, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi 1961-1971**, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002
- VERGİN, Nur, **Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar**, S.İ.S.A.V., İstanbul, 1986
- YANARDAĞ, Merdan, **MHP Değişimi/Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi**, İstanbul, 2002
- YANIK, Murat, **Parti İçi Demokrasi**, İstanbul Beta Yayınları, 2002

YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982

YEŞİL, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, 1989

YÜCEKÖK, Ahmet, **Siyasetin Toplumsal TabanıSiyaset Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987

YÜCEKÖK, Ahmet, **Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo Ekonomik Tabanı 1946-1968**,Ankara, 1971

YÜCEKÖK, Ahmet, **100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976

YÜCEKÖK, Ahmet, **Dinin Siyasallaşması Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi**, Afa Yayınları, 1997

YÜCEKÖK, Ahmet, **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamantonun Evrimi**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara , 1983

YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2001

Yazılı basın kaynakları

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ, İ.İ.B.F Dergisi5 2003

İnternet kaynakları

<http://www.belgenet.com/1930/kubilay01.html>, erişim tarihi:08.09.2007

<http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Yazilar&file=article&sid=4419>, 23-3-2008

<http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/agustos/14/ddursun.html>,erişim tarihi:06/09/2007

<http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=2>, erişim tarihi:14/08/2007

<http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=6>, erişim tarihi: 14/08/2007

<http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=21>, erişim tarihi: 14/08/2007

<http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=22>, erişim tarihi: 14/08/2007

<http://www.siyasalpartiler.com/tarihce.asp?kimlik=28>, erişim tarihi: 14/08/2007

<http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/siyaset/donemecler/11.asp>,erişim tarihi:18/11/2007

<http://www.mhp.org.tr/partimiz/tarihce.php> - 39k, erişim tarihi:25/01/2008